

АГРОСВІТ

№20 жовтень 2023

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 20 жовтень 2023 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
**Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 19.10.23 р.
Підписано до друку 19.10.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 15.3
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 1910/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2023

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 20 жовтень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Вініченко І. І., Сітковська А. О., Горнюк Д. І.

Особливості управління економічними результатами діяльності аграрних підприємств 4

Березіна А. М., Дем'яненко Н. В., Подольна А. М., Пастернак М. В., Штик І. В.

Економічна безпека та мотивація діяльності підприємств у період повномасштабного вторгнення в Україну 9

Вдовенко А. О., Тітов Д. В.

Безпека підприємств аграрного сектора економіки: загрози та наслідки 15

Бублик М. І., Дроздовська А. О., Ільків Н. В.

Розвиток освітніх компетенцій у контексті стратегічного управління організаціями 23

Лазаренко В. І., Зіновчук Н. В.

Адаптивність ринку органічної продукції в умовах війни 29

Макаренко А. П., Меліхов Є. В.

Удосконалення автоматизації обліку та аудиту виробничих запасів в системі управління підприємством для підвищення ефективності господарської діяльності 37

Качула С. В., Гамага Д. О.

Платоспроможність як індикатор фінансової безпеки підприємства 44

Самойлик Ю. В., Миколенко І. Г., Зима В. А., Колесник В. І.

Потенціал виробництва пивоварного ячменю: трансформаційні тенденції, чинники, ефективність 51

Гаврик О. Ю.

Організаційно-економічні засади функціонування системи внутрішнього контролю в сільськогосподарських підприємствах 59

Прядка Т. М.

Методологічна основа моделювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій 66

Ковальчук С. Я.

Відновлення сталого управління лісового господарства у повоєнний період 74

Лаврова-Манзенко О. О., Бутко Н. В., Костогриз В. Г., Уманська В. Г.

Методичні аспекти обліку і аудиту витрат підприємств на маркетингові дослідження як складової кінцевої ціни товару 86

Добровольська Е. В., Покотильська Н. В., Вольський В. А.

Сучасні тенденції розвитку аграрного підприємництва 92

Павленко О. П., Денисенко В. В.

Сучасні методологічні підходи до фінансових стратегій системи управління ліквідністю і платоспроможністю страхових компаній 99

Голубенко В. І.

Теоретичні аспекти екологізації аграрного виробництва та механізми її забезпечення 105

№ 20 / 2023

CONTENTS:

Vinichenko I., Sitkovska A., Hornuk D.

FEATURES OF ECONOMIC RESULTS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 4

Berezina L., Demyanenko N., Podolna A., Pasternak M., Shtyk I.

ECONOMIC SECURITY AND MOTIVATION OF ENTERPRISES DURING THE FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE 9

Vdovenko L., Titov D.

SECURITY OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES: THREATS AND CONSEQUENCES 15

Bublyk M., Drozdovska L., Ilkiv N.

DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL COMPETENCIES IN THE CONTEXT OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS 23

Lazarenko V., Zinovchuk N.

ADAPTABILITY OF THE MARKET OF ORGANIC PRODUCTS IN WARTIME CONDITIONS 29

Makarenko A., Melikhov Ye.

IMPROVEMENT OF THE AUTOMATION OF ACCOUNTING AND AUDITING OF PRODUCTION STOCKS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM TO INCREASE THE EFFICIENCY OF ECONOMIC ACTIVITY 37

Kachula S., Hamaha D.

SOLVENCY AS AN INDICATOR OF FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE 44

Samoilyk Iu., Mykolenko I., Zyma V., Kolesnyk V.

THE MALTING BARLEY PRODUCTION POTENTIAL: TRANSFORMATIONAL TRENDS, FACTORS, EFFICIENCY 51

Havryk O.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM IN AGRICULTURAL ENTERPRISES 59

Priadka T.

METHODOLOGICAL BASIS FOR MODELING BALANCED DEVELOPMENT OF THE RURAL AREAS LAND SYSTEM 66

Kovalchuk S.

RESTORATION OF SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT IN THE POST-WAR PERIOD 74

Lavrova-Manzenko O., Butko N., Kostohryz V., Umanska V.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDITING EXPENSES OF ENTERPRISES FOR MARKETING RESEARCH AS A COMPONENT OF THE FINAL PRICE OF GOODS 86

Dobrovolska E., Pokotylska N., Volskyi V.

MODERN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP 92

Pavlenko O., Denisenko V.

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FINANCIAL STRATEGIES OF THE LIQUIDITY AND SOLVENCY MANAGEMENT SYSTEM OF INSURANCE COMPANIES 99

Holubenko V.

THEORETICAL ASPECTS OF GREENING AGRICULTURAL PRODUCTION AND MECHANISMS OF ITS PROVISION ... 105

УДК 336.67

І. І. Вініченко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>

А. О. Сітковська,

д. е. н., професор кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1892-6314>

Д. І. Горнюк,

здобувач групи МгЕК-1-22,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3874-3119>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.4

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Vinichenko,

Doctor of Economic Sciences, Head of the Department of Economics,

Dnipro State University of Agrarian and Economics

A. Sitkovska,

Doctor of Economic Sciences,

Dnipro State University of Agriculture and Economics

D. Hornuk,

Student group МгЕК-1-22,

Dnipro State University of Agrarian and Economics

FEATURES OF ECONOMIC RESULTS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

В статті розглянуто економічні результати аграрних підприємств як економічну категорію, яка відображає результативність діяльності аграрного підприємства. Виявлено існуючі суттєві особливості формування економічних результатів в аграрних підприємствах, які зумовлені виробничо-господарською специфікою галузі, а саме: впливом природно-кліматичних факторів (сезонність виробництва); багатогалузевість діяльності; вплив на економічні результати біологічних факторів; переробка власної та допоміжної сировини; розрахунок собівартості продукції. Виділено завдання, які необхідні для управління економічними результатами аграрного підприємства. Висвітлено основні тенденції розвитку конкурентного середовища функціонування аграрних підприємств. Встановлено, що за умови формування підприємницького середовища як об'єднання підприємств, аграрні підприємства отримують кращі конкурентні позиції, а відповідно й вищі економічні результати. Враховуючи те, що одні види підприємництва формуються шляхом залучення масштабних інвестицій та високотехнологічної виробничої бази, інші базуються на індивідуальній діяльності з використанням низькотехнологічних виробництв, а професійні здібності керівництва зумовлюють відмінності у способі організації та управління підприємством, тому приналежність підприємства до малого чи великого визначається ефективністю його господарської діяльності.

Зазначено суттєвий вплив на формування економічних результатів аграрних підприємств розподіл їх за критерієм розміру, розкриті їх переваги та недоліки. Визначено, що великі підприємства володіють конкурентним потенціалом і достатнім рівнем конкурентоспроможності в сфері великого бізнесу, але вони недостатньо конкурентоспроможні в дрібному виробництві, навпаки, конкурентні переваги малих підприємств проявляються лише в дрібному бізнесі. Окреслені пріоритетні завдання, які постають перед аграрними підприємствами та сприяють підвищенню результативності їх діяльності. Розглянута роль кваліфікованого персоналу, що виступає основним фактором у системі управління економічними результатами аграрного підприємства. Зроблено висновок, що управління економічним результатом є надзвичайно важливим аспектом діяльності підприємства, що досягається за рахунок проведення ряду організаційно-економічних заходів.

The article considers the economic results of agrarian enterprises as an economic category that reflects the effectiveness of the agrarian enterprise. The existing significant features of formation of economic results in agricultural enterprises, which are due to the production and economic specifics of the industry, namely: the influence of natural and climatic factors (seasonality of production); multi-industry nature of activities; impact on economic outcomes of biological factors; processing of own and ancillary raw materials; calculation of production cost. The tasks that are necessary for managing the economic results of the agricultural enterprise are highlighted. The main tendencies of development of competitive environment of functioning of agrarian enterprises are highlighted. It was established that, provided the formation of an entrepreneurial environment as an association of enterprises, agrarian enterprises get better competitive positions, and accordingly higher economic results. Given that some types of entrepreneurship are formed by attracting large-scale investments and a high-tech production base, others are based on individual activities using low-tech production facilities, and the professional abilities of the management cause differences in the way of organization and management of the enterprise, so the affiliation of the enterprise to small or large is determined by the effectiveness of its economic activities. The size of agricultural enterprises necessary for the appropriate type of activity will be recognized as effective. The significant impact on the size and formation of economic results of agricultural enterprises is indicated: their distribution according to the size criterion. Large enterprises have a competitive potential and a sufficient level of competitiveness in the field of large business, but they are not competitive enough in small production, on the contrary, the competitive advantages of small enterprises appear only in small business. In case of high-grade production type, as opposed to small-scale production, there is a decrease in the cost of the unit of sold products with an increase in the volume of its sales, that is, the economies of scale are achieved. If this process does not occur, then there is a phenomenon of negative economies of scale. Internal losses on the scale can arise because of the fact that by increasing the optimal volumes of agricultural sales, high-welded agricultural enterprises are forced to disproportionately increase and retain a large number of administrative workers. External economies of scale arise from the increased application of innovation by enterprises. An enterprise with an optimal level of production concentration (under equal other conditions) can function more economically.

The priority tasks are outlined, which are presented to agricultural enterprises and contribute to increasing the effectiveness of their activities. The role of qualified personnel is considered, which acts as the main factor in the system of management of economic results of an agrarian enterprise.

Ключові слова: управління, економічні результати, прибуток, збиток, аграрне підприємство.

Key words: management, economic results, profit, loss, agrarian enterprise.

INTRODUCTION

Increasing the efficiency of economic activity of agricultural enterprises has always been and remains one of the most important tasks of socio-economic development of agriculture. In the conditions that the country is heating up the economic and social situation in the industry. Competition in the domestic and external agrarian markets is constant and quite tough, and it is won by those enterprises that are able to adequately respond to market changes and rebuild the corporate strategy in accordance with them, or which themselves create their own future, effectively innovating, redistributing external and internal competencies and mobilizing existing reserves. This issue has not lost its relevance for several decades, so the widely known methods of

competition — optimization of resource use, management structures, as well as their varieties are at the disposal of all enterprises in the industry and at best raise the bar of intra-industry competition, not allowing to achieve a sustainable competitive advantage and a sustainable "super profit".

Therefore, ensuring the efficiency of agrarian enterprises becomes especially relevant, which increases attention to the system of management of an agrarian enterprise in terms of optimizing the financial mechanism of managing economic results, since it ensures the adoption of timely decisions based on reliable information about the results of activity and allows the agrarian enterprise to identify in advance the available reserves of increasing production efficiency.

General theoretical issues, which are devoted to the basic provisions of the management of the formation and distribution of economic results of the enterprise, were studied by domestic scientists: M. Bilyk, I. Blank, N. Vlasova, T. Govorushko, O. Zinchenko, G. Kaletnik, V. Mishin, M. Stelmakh, O. Khisteva and other scientists.

The economic result of enterprises reveals the qualitative side of activity in any branch of the national economy. Therefore, the peculiarities of managing the economic results of agricultural enterprises, taking into account the specifics of agricultural production, become relevant in difficult competitive conditions, which are burdened with a complex macroeconomic situation.

RESULTS OF THE STUDY

In the system of management of economic results of the agrarian enterprise, the main goal is to ensure maximization of profit by the owner of the enterprise in long and short-term periods. The financial result as an economic category reflects the effectiveness of the enterprise by comparing the income received from a certain type of biological assets or agricultural products of the industry, the type of activity as a whole in the agricultural enterprise with the amount of expenses for their receipt [4]. Positive economic results for agricultural enterprises are the key to their successful functioning, since they are the basic category in the economy and are the basis for determining the size of the efficiency of the enterprise.

In agriculture, when generating profits at the enterprise, it is necessary to take into account the industrial and economic specifics of the industry, namely: the influence of natural and climatic factors (seasonality of production); multi-industry nature of activities; impact on economic outcomes of biological factors; processing of own and ancillary raw materials; calculation of cost of production, etc. [6]. The profit management system of the agricultural enterprise consists of such elements as methods and functions of profit management, which allow the managers of the enterprise to carry out certain tasks to achieve the goal. To achieve a certain goal of managing economic results, the following tasks must be solved:

- maximization of the profit of the agricultural enterprise;
- achievement of optimal proportions between profitability and permissible level of risk;
- formation, in accordance with strategic development tasks, of the required number of resources at the expense of profit;

— increase of efficiency of personnel participation in formation and distribution of financial results.

Maximizing the profit is possible under conditions of optimizing the use of the resource potential of the enterprise and determining measures to increase the efficiency of its use. The higher the level of profit, the higher the level of self-financing of the development of the agricultural enterprise, increasing the competitive position of the enterprise in the market, less need to attract funds from external sources [1].

This task is especially relevant in the modern conditions of development of a competitive environment in the agricultural sector, which is characterized by a decrease in the number of agricultural enterprises. In these conditions, the competition of agrarian production entities for obtaining a better competitive position, and therefore higher economic results, does not stop. Thus, the achievement of the best agricultural enterprises, much fewer dominant positions, is always limited to direct competition. If there are two or more business entities operating in any segment of the market, none of them can be a monopolist. If an oligopoly is formed on this segment, none of the oligopoly subjects can obtain a dominant position with respect to the other participant. If one of the direct competitors manages to get the specified position in this market segment in relation to enterprises that supply homogeneous products to the market, he is forced to constantly maintain this state. Barriers to competitive positioning are created at a time when direct competitors manage to attract consumer attention to their products. This situation occurs when the main competitors:

- offer consumers higher quality or consumer-friendly products with similar consumer properties;
- quickly differentiate the product range, expand or reduce the product range depending on the change in the situation;
- show the best ability to interact with consumers: reduce sales prices, stimulate demand through planned and unscheduled discounts, gifts;
- accumulate the attention of consumers to their constant presence in the market, as a result of which consumers are not able to respond to more interesting offers of competitors in a timely manner.

With the formation of the entrepreneurial environment as an association of enterprises, agrarian enterprises get better competitive positions and, accordingly, higher economic results. As noted, the economic activity of agricultural enter-

Table 1. Key performance indicators of enterprises, on average for 2010–2021 years

Agriculture, Forestry and Fisheries	Net income (loss), mln UAH.	Businesses that have made a profit		Enterprises that have received damage	
		in% of total	financial result, million UAH.	in% of total	financial result, million UAH.
Total	71064,1	83,1	87582,7	16,9	16518,6
Large enterprises	11559,9	87,4	12718,1	12,6	1158,2
Medium enterprises	35699,4	85,7	43424,4	14,3	7725,0
Small businesses	23804,8	82,7	31440,2	17,3	7635,4
of them: micro-enterprises	6375,3	82,4	9978,4	17,6	3603,1

Source: [5].

prises has differences due to the specifics of the industry. Given that some types of entrepreneurship are formed by attracting large-scale investments and a high-tech production base, others are based on individual activities using low-tech production facilities, and the professional abilities of the management cause differences in the way of organization and management of the enterprise, so the affiliation of the enterprise to small or large is determined by the effectiveness of its economic activities. The size of agricultural enterprises necessary for the appropriate type of activity will be recognized as effective [3].

At the same time, the following trend should be considered. Each type of business activity is always unstable, and the classification of enterprises by their size is stable. Any agrarian enterprise — small, medium or large can be effective and competitive according to the results of production activities (internal factor) and sales of products (external factor). Distribution of business entities by size criterion in modern practice is used quite often and it is based on quantitative criteria [2]. In world practice, generalizing concepts of a large, medium and small enterprise have become widespread. Thus, in the EU countries, the criteria for determining the size of the enterprise are the number of employees and the annual turnover. In Ukraine, according to the size criterion, small enterprises are distinguished, including micro-enterprises, medium and large. The criterion for assigning the enterprise to this category is the number of employees in the enterprise and the amount of income received from the sale of products (works, services) for the fiscal year.

The size of the entity affects the effectiveness of the activity and the peculiarities of competitiveness. Large enterprises have a competitive potential and a sufficient level of competitiveness in the field of large business, but they are not competitive enough in small production, on the contrary, the competitive advantages of small enterprises appear only in small business. In case of high-grade production type, as

opposed to small-scale production, there is a decrease in the cost of the unit of sold products with an increase in the volume of its sales, that is, the economies of scale are achieved. If this process does not occur, then there is a phenomenon of negative economies of scale.

Competitiveness of highly welded agrarian enterprises is achieved by saving on scale, which allows to produce and offer their products at more acceptable prices and capture new market segments and expand market "niches". Internal economies of scale occur when highly welded agricultural producers manage to achieve more efficient use of production factors, and increasing sales volumes allow to cover increased costs for marketing, financing, production development.

Internal losses on the scale can arise because of the fact that by increasing the optimal volumes of agricultural sales, high-welded agricultural enterprises are forced to disproportionately increase and retain a large number of administrative workers. External economies of scale arise from the increased application of innovation by enterprises. An enterprise with an optimal level of production concentration (under equal other conditions) can function more economically and be competitive. Competitiveness of highly welded agrarian enterprises implies the possibility of their effective functioning in the conditions of market economy (table 1).

Over the years of research in Ukraine, there is a clear trend towards the growth of the share of profitable enterprises in the large category. Their share is the largest — 87.4%. In addition, in 2016 and 2018. the share of enterprises that made a profit was 100%, which was observed only for this group of enterprises. This allows them to use the involved material and labor resources and improve the system of relations between manufacturers and consumers purposefully and effectively.

At the same time, for all forms of commodity production in the agricultural sector, regardless of the socio-political structure of the country, they have always been and remain the main tasks that contribute to increasing the effectiveness of their activities:

- selection of strategy of sustainable development of production taking into account long-term conditions, formation of industry and production structure of enterprises, material and technical, energy potentials, determination of investment directions and complex of socio-economic measures;

- obtain maximum products and income, achieve high payback and competitiveness for permanently limited material, financial, labor and natural resources;

— production of products considering consumer priorities, growth of household incomes and demand of the external market.

Solving the above tasks will be impossible without the active involvement of qualified personnel, which acts as the main factor in the system of managing the financial results of an agricultural enterprise.

High business and professional activity of personnel is achieved due to the following motives for work: fairness of assessment of labor results by the head; recognition of the achievements of an individual employee and the team as a whole; material remuneration; opportunities to improve in professional and business terms; realize their creative and intellectual abilities; prospects for service growth; interest in work; the possibility of innovation, etc.

The practice of economic activity shows that entrepreneurship, competence, strategic aspirations of the head of the agricultural enterprise is of paramount importance in achieving the economic efficiency of the enterprise. Differentiation of the results of agricultural enterprises, which is not related to objective factors of production, confirms this assessment. The effectiveness of managers is determined by the balance of incentives that form the direction of his motivation.

CONCLUSION

Therefore, the main goal of the system of management of economic results of the agrarian enterprise is to ensure maximization of the well-being of the owners of the enterprise in long-term and short-term periods, which is achieved due to: improvement of current financial and economic activities in order to achieve maximum efficiency; choosing the optimal option of using the production potential from a variety of possible ones, which would provide the enterprise with maximum or desired profit and increase the intensity of its use; bringing the system of management of economic results of the agricultural enterprise to the optimal state. An important role in achieving high performance indicators is played by the staff of the enterprise and investments in it, which affect the increase of motivation of the manager to high-performance and high-quality work.

Література:

1. Балдик Д.О. Формування фінансово-економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. Молодий вчений. 2016. № 11. С. 96—99.

2. Булкін С.С. Формування стійкості та ефективності сільськогосподарського підприємства. Агросвіт. 2019. № 24. С. 112—117.

3. Вініченко І.І., Сітковська А.О. Удосконалення концепції управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Розвиток суб'єктів господарювання України: сучасні реалії та перспективи. Дніпро, Пороги, 2017. С. 242—258.

4. Про затвердження методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01>

5. Статистична інформація [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

6. Фальченко О.О., Яцина В.В., Кочетова Т.І. Особливості формування фінансових результатів сільськогосподарського підприємства. Вісник НТУ "ХПІ". Економічні науки. 2021. № 2. С. 32—36.

References:

1. Baldyk, D.O. (2016), "Formation of financial and economic results of agricultural enterprises", *Molodyy vchenyy*, vol. 11, pp. 96—99.

2. Bulkin, S.S. (2019), "Formation of sustainability and efficiency of the agricultural enterprise", *Ahrosvit*, vol. 24, pp. 112—117.

3. Vinichenko, I.I. and Sitkovs'ka, A.O. (2017), *Udoskonalennya kontseptsiyi upravlinnya konkurentospromozhnistyu ahrarnykh pidpryyemstv. Rozvytok sub'yektiv hospodaryuvannya Ukrayiny: suchasni realiyi ta perspektyvy* [Improving the concept of managing the competitiveness of agricultural enterprises. Development of economic entities of Ukraine: modern realities and prospects], Porohy, Dnipro, Ukraine.

4. Ministry of Agrarian Policy of Ukraine (2001), "On approval of methodological recommendations for planning, accounting and costing of products (works, services) of agricultural enterprises", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01> (Accessed 22 September 2023).

5. State Statistics Committee of Ukraine (2023), "Statistical information", available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 12 September 2023).

6. Fal'chenko, O.O. Yatsyna, V.V. and Kochetova T.I. (2021), "Peculiarities of the formation of financial results of an agricultural enterprise", *Visnyk NTU "KHPi". Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 32—36.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023 р.

УДК 338.1:355.018

Л. М. Березіна,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2843-5893>

Н. В. Дем'яненко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва і права,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3516-2715>

А. М. Подольна,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 051 Економіка,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-1057-5873>

М. В. Пастернак,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво,

торгівля та біржова діяльність, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5151-2086>

І. В. Штик,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво,

торгівля та біржова діяльність, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4974-4543>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.9

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

L. Berezina,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics
and International Economic Relations, Poltava State Agrarian University

N. Demyanenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University

A. Podolna,

Master's degree student, specialty 051 Economics, Poltava State Agrarian University

M. Pasternak,

Master's degree student, specialty 076 Entrepreneurship, Trade and Exchange Activity, Poltava State Agrarian University,

I. Shtyk,

Master's degree student, specialty 076 Entrepreneurship, Trade and Exchange Activity, Poltava State Agrarian University

ECONOMIC SECURITY AND MOTIVATION OF ENTERPRISES DURING THE FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE

У статті визначено, що як і до початку війни росії проти України, фронтим між існуванням і розвитком для вітчизняного бізнесу крапкою опори є економічна безпека. Наведено визначення поняття економічної безпеки підприємства. Значна кількість підприємств під час війни успішно змогла тримати оборону, деякі підприємства навіть змогли розвиватися, відкрили бізнес нові середні та малі підприємці. Наведені виклики воєнного стану, що впливають на економічну безпеку підприємств. Проаналізовано чистий прибуток (збиток до оподаткування) та чистий дохід підприємств за 2021—2022 рр. Наведені шляхи підтримання економічної безпеки підприємств. Зазначено, що деякі

сектори в аграрній галузі не досягнуть довоєнного рівня навіть після 7 років миру. Відповідно створення програми підтримки агросектору дасть можливість відновити економічну безпеку України та забезпечити продовольчу безпеку багатьох країн світу.

The article states that running an agrarian business during the war was an extremely difficult but real task. During martial law, business is motivated not only by issues of self-preservation but also by more global tasks — to provide jobs and help the armed forces of Ukraine. Entrepreneurs are always faced with various types of business risks in their activities, economic security during Russia's invasion of Ukraine and the threat to world food security are particularly relevant issues.

The article defines that, as before the beginning of the war between Russia and Ukraine, the frontier between existence and development for domestic business is the fulcrum of economic security. The definition of the concept of economic security of enterprises is given. Challenges of martial law affecting the economic security of enterprises are given. The net profit (loss before taxation) and net income of agricultural enterprises for 2021—2022 were analyzed. During the war, business was motivated not only by issues of self-preservation but also by more global tasks, in particular, to provide jobs and help the Armed Forces of Ukraine. The key to the economic security of enterprises in 2022, in addition to the managerial professional qualities of leaders, was the location of assets as far as possible from the war zone. Most of the companies whose activities were least affected in 2022 were located in the western regions. "Roshen Confectionery Corporation" received the largest net profit — UAH 4,814.7 million in 2022, which is UAH 1,212.4 million or 33.7% more than in 2021. Vertically integrated holdings that rely on their own resources and raw materials are more sustainable than enterprises whose activities depend on third-party contractors. The year 2022 also revealed the benefits of internal processing. In terms of sectors of the agro-industrial complex, producers of oil and fat products demonstrated the greatest stability. At the same time, some sectors in the agricultural industry will not reach the pre-war level even after 7 years of peace. Accordingly, the creation of a program to support the agricultural sector will provide an opportunity to restore Ukraine's economic security and ensure world food security.

Ключові слова: економічна безпека, підприємці, аграрна сфера, чистий прибуток, чистий дохід, воєнний стан.

Key words: economic security, entrepreneurs, agrarian sphere, net profit, net income, martial law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вести аграрний бізнес під час війн — це надзвичайно складне, але реальне завдання. Під час воєнного стану бізнес мотивований не лише питаннями самозбереження, але і більш глобальними завданнями — надавати робочі місця та допомагати збройним силам України. Підприємства завжди в своїй діяльності стикаються з різними видами ризиків бізнесу, особливо актуальним питанням є економічна безпека під час вторгнення росії в Україну та загроза світовій продовольчій безпеці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями визначення ризиків та основних загроз економічній безпеці займалися наступні науковці: Березіна Л. М. [2], Гапак Н. М. [4], Каціон Ю. [6], Трофімцева О. [8], Шалигіна І. В., Рибіна Л. О. [9] та ін. Але економічна безпека підприємців в період повномасштабного вторгнення в Україну є недостатньо висвітленою.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає в аналізі економічної безпеки підприємств у період повномасштабного вторгнення в Україну та визначенні шляхів щодо виживання та розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією із важливих передумов розвитку підприємств є їх економічна безпека. Заходи, що впроваджують підприємства під час глобальних викликів (COVID 19, війна) дають можливість виявити проблемні ділянки та створити всі можливі умови для ефективної діяльності або прийняти рішення релокації бізнесу з метою безпеки. Значна кількість підприємств під час війни успішно змогла тримати оборону, деякі підприємства навіть змогли розвиватися, відкрили бізнес нові середні та малі підприємці. Але як і до початку війни росії проти України, й зараз фронтом між існуванням і розвитком для вітчизняного бізнесу крапкою опори є економічна безпека [5].

Таблиця 1. Визначення поняття економічної безпеки

Автор	Визначення
Березина Л. М. [2, с. 16]	Економічну безпеку підприємства можна розглядати як стан захищеності усіх систем підприємства; стан доцільного використання всіх ресурсів підприємства, за якого досягається позитивний економічний ефект; сукупність заходів з боку всіх систем підприємства, спрямованих на усунення внутрішніх і зовнішніх загроз та зменшення їх деструктивного впливу в разі виникнення
Гапак Н. М. [4]	Економічна безпека підприємства – це такий стан господарського суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів домагається запобігання, ослаблення захисту від існуючих небезпек і загроз чи інших непередбачених обставин і, в основному, забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику
Шалигіна І. В., Рибіна Л. О. [9]	Безпека аграрного бізнесу розглядається як взаємодіюча система, що разом дає можливість виявляти як потенційні та і наявні вже загрози та ризики

Джерело: побудовано авторами за даними [2, 4, 9].

Проаналізуємо визначення економічної безпеки в табл. 1.

Отже, економічна безпека підприємства — це стан захищеності всіх систем підприємства; стан використання усіх ресурсів підприємства, за якого підприємці досягають позитивний економічний ефект; сукупність системних заходів підприємства, спрямованих на усунення внутрішніх та зовнішніх загроз і зменшення їх деструктивного впливу. Під час воєнного стану підприємці стикаються з низкою ризиків (табл. 2).

Отже, робота із викликами — це безпека бізнесу компаній. Керівник повинен чітко контролювати ризики, кожного дня аналізувати бізнес, адже декілька помилок протягом дня можуть вартувати всього бізнесу. Негативний вплив ризиків може призвести не лише до погіршення господарської діяльності і стану підприємства, але і до втрати економічної безпеки і можливого банкрутства.

Згідно результатів моделювання, проведеного Київською школою економіки, деякі сектори в аграрній галузі не досягнуть до воєнного рівня навіть після 7 років миру. Отже, чим раніше буде розширена програма підтримки агросектору, тим вагомішим буде внесок не лише у відновлення нашої економіки, а і продовольчої безпеки світу [3].

Найбільше компаній, діяльність яких найменше постраждала

у 2022 р. виявилось у західних регіонах. Mind спільно із системою аналітики відкритих даних Clarity Project представив рейтинг найстійкіших агрокомпаній за 2022 р. Для початку вони обрали 200 компаній за чистим доходом з основними КВЕДами в класах 01 (Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг), 03 (Рибне господарство) та 10 (Виробництво харчових продуктів). Для розрахунку рейтингу вони оцінили три фактори: загальний обсяг чистого доходу компанії, динаміку виручки порівняно з 2021 р. та динаміку фінансового результату до оподаткування. Фактори отримали вагу у пропорції 2:2:1. Для розрахунку позиції в рейтингу результат розрахунку за кожним фактором отримав "рейтинговий бал". Наприклад, компанія, що мала найбільшу виручку, отримала 200 балів, найменшу — 1 бал. Показники у

Таблиця 2. Виклики воєнного стану, що впливають на економічну безпеку підприємства

Виклики часу	Можливі чинники виходу з кризи
Можливість керівника виконувати власні функції	Якщо це окупація – виходом буде релокація підприємства у іншу область. Якщо це служба в ЗСУ – виходом буде включити іншого найманого керівника
Відповідальність керівника	Вимоги щодо дотримання заходів під час сигналів повітряних тривог. Сплата податків, заробітної плати, повне виконання держзамовлень
Репутаційні ризики	Звернення до спеціалістів із піару та адвокатів із кримінальних справ
Надійність контрагентів	Переукладання договору, додавши умови щодо регулювання проблем із повоєнного досвіду. Обережно ставитися щодо поставок з відстрочкою платежу. Повторна перевірка благонадійності діючих клієнтів. Перевірка наявності підписаних і пролонгованих договорів й інших первинних документів
Неможливість або значні труднощі в проведенні польових робіт в зоні конфлікту	Зупинка бізнесу
Знищення, блокування реалізації і експорту сільськогосподарської продукції (морськими або іншими шляхами)	Пошук альтернативних каналів збуту продукції. Зерновий коридор
Збільшення витрат на логістику та підвищення цін на продукцію, зниження рентабельності та збитки	Використання інноваційних ресурсозберігаючих технологій. Зміна основних культур, надання переваги тим видам, що займають менший обсяг при транспортуванні чи мають вищу маржинальність на одиниці продукції. Продовження виробничого ланцюга і орієнтація на подальшу власну переробку продукції. Важливим чинником є завчасна чітка спеціалізація переробної продукції на споживача з урахуванням майбутнього експорту
Значна руйнація інфраструктури переробки продукції та її зберігання через обстріли, аграрного виробництва через мінування полів	Розмінування сільськогосподарських земель. Сертифікація урядом України нових операторів із розмінування. Відбудова інфраструктури. Розвиток банківського кредитування
Підлив росіянами Каховської ГЕС	Вирішення проблем зі зрощенням. Відновлення судноплавства Дніпром
Погіршення (зменшення) трудового потенціалу і матеріально-технічного забезпечення підприємств	Робота онлайн. Пошук нових співробітників. Відновлення логістичних зв'язків. Відновлення матеріально-технічного забезпечення. Отримання фінансово-кредитної підтримки з боку держави, особливо на період проведення сезонно-польових робіт протягом усього періоду виробництва
Проблеми із заставним майном під час кредитування, що або зруйноване, або обтяжене	Фінансова підтримка з боку банків. Вони мають достатній рівень ліквідності

Джерело: побудовано авторами за даними [1, 3, 9].

Таблиця 3. Чистий прибуток (збиток до оподаткування) підприємств, 2021–2022 рр., млн грн

Компанія	Роки		Відхилення 2022 р. до 2021 р.	
	2021	2022	%	+,-
ПП «Оліяр»	312,0	630,6	в 2 р. б.	318,60
ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат»	13,8	737,0	в 53,4 р. б.	723,20
ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	149,8	293,0	195,6	143,20
ТОВ «Дельта Вілмар Україна»	208,5	830,9	в 4 р. б.	622,40
ТОВ «Щедро»	-211,2	296,3	х	507,50
ТОВ «Науково-виробнича фірма «Урожай»	2459,9	741,7	30,2	-1718,20
ПрАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат»	-176,3	121,0	х	297,30
ТОВ «Глобинський переробний завод»	34,0	658,6	в 19,4 р. б.	624,60
ТОВ «Інтерстарч Україна»	85,2	591,8	в 7 р. б.	506,60
ДП «Кондитерська корпорація «Рошен»	3602,3	4814,7	133,7	1212,40

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

факторах "динаміка виручки/фінансового результату" були поділені на групи. Наприклад, якщо виручка зросла удвічі й більше, компанії отримували 200 балів, якщо від 1,8 разу до 2—180 балів, тощо. Ренкінгова позиція є відносною оцінкою успішності операційної діяльності компанії у 2022 р. порівняно з 2021 р. та результатами інших компаній на ринку. Ренкінг є інформаційним продуктом та не може слугувати підставою для ухвалення будь-яких бізнес-рішень (таких як надання кредитів, інвестицій, укладання договорів [7].

Запорука економічної безпеки підприємств, крім менеджерських професійних якостей керівників, — розташування активів максимально далеко відносно зони бойових дій. Чистий прибуток (збиток до оподаткування) аграрних підприємств наведено в табл. 3.

Отже, серед перелічених підприємств ДП "Кондитерська корпорація "Рошен" отримала найбільший чистий прибуток — 4814,7 млн грн у 2022 р., що на 1212,4 млн грн, або на 33,7 % більше ніж у 2021 р. Найбільше зріс прибуток ПрАТ "Ніжинський жиркомбінат" — на 53,4 %, або на 723,2 млн грн Прибуток ТОВ "Науково-виробнича фірма "Урожай" знизився на 69,8 %, 1718,2 млн грн

Наведемо перелік підприємств, сукупність показників яких виявилися найуспішнішими у період максимальної економічної турбулентності (табл. 4).

Згідно аналізу даних підприємств можна зробити висновок, що географічний чинник не завжди є показником успіху або мінімальних втрат у період воєнної ескалації. Отже, серед перелічених підприємств ДП "Кондитерська корпорація "Рошен" отримала найбільший чистий дохід — 22,13 млн грн у 2022 р., що на 0,89 млн грн, або на 4,2 % більше ніж у 2021 р. Найбільше зріс дохід ПрАТ "Ніжинський жир-

Таблиця 4. Чистий дохід підприємств, 2021–2022 рр., млрд. грн

Компанія	Роки		Відхилення 2022 р. до 2021 р.	
	2021	2022	%	+,-
ПП «Оліяр»	6,60	9,69	146,8	3,09
ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат»	1,42	4,50	в 3,2 р. б.	3,08
ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	4,04	5,72	141,6	1,68
ТОВ «Дельта Вілмар Україна»	11,45	11,60	101,3	0,15
ТОВ «Щедро»	4,29	4,88	113,8	0,59
ТОВ «Науково-виробнича фірма «Урожай»	2,24	5,81	в 2,6 р. б.	3,57
ПрАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат»	1,86	3,41	183,3	1,55
ТОВ «Глобинський переробний завод»	3,00	4,32	144,0	1,32
ТОВ «Інтерстарч Україна»	6,19	6,55	105,8	0,36
ДП «Кондитерська корпорація «Рошен»	21,24	22,13	104,2	0,89

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

комбінат" — в 3,2 рази більше, або на 3,08 млн грн Дохід ТОВ "Дельта Вілмар Україна" підвищився на 1,3 %, або 0,15 млн грн.

Наведемо детальний опис роботи десяти найуспішніших підприємств, що змогли зберегти і наростити прибутки протягом воєнного 2022 р. в табл. 5.

Вертикально інтегровані холдинги, які спиралися на власні ресурси та сировину, більш стійкі ніж підприємства, діяльність яких залежить від сторонніх контрагентів. Також 2022 р. виявив вигоди внутрішньої переробки: компанії, спрямовані на експорт сировини, змушені були знизити активність чи зовсім зупинити діяльність через блокаду портів на Чорному морі й обмежені можливості "Укрзалізниці". Тоді як ті, що переробляли вироблене всередині країни — у вигляді кормів або постачав ресурси для українського харчопрому — посіли високі місця у ренкінгу прибуткових підприємств. У розрізі секторів агропромислового комплексу найбільшу стійкість демонстрували виробники олійно-жирової продукції — але вони, посилені контрактами всередині країни — та/або спеціалізуються на виробництві бутильованої, або більш маржинальної продукції. Наявність налагодженої логістики, доступу до залізниці і близькості підприємства до західних

Таблиця 5. Шляхи підтримання економічної безпеки підприємств

Компанія	Шляхи підтримання економічної безпеки
ПП «Оліяр»	Завод «Оліяр» розташований всього в 100 км від кордону з Польщею, компанія має власну «точку примикання» до залізниці – немислимим розкіш в умовах обмеженого морського експорту та значимості наземної логістики, що зросла до абсолюту. Завдяки цьому експорт продукції – зокрема маржинальної бутильованої олії – можливий з мінімальним плечем.
ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат»	Підприємство під час обстрілів не постраждало, проте місцевій інфраструктурі, зокрема енергетичній і транспортній, було завдано шкоди.
ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	Перейшли на альтернативні твердопаливні котельні, щоб знизити витрати на опалення і мати безперебійне джерело палива. Також компанія провела помірну оптимізацію виробничих процесів і вклалася в енергоефективність будівель. Крім того, з урахуванням актуальних реалій було перейменовано два найпопулярніші її продукти – ковбасу «Московську» та сир «Російський».
ТОВ «Дельта Вілмар Україна»	Наприкінці лютого 2022 р. компанія тимчасово зупинила всі виробничі процеси через підвищену військову небезпеку, зокрема експорт, імпорт продукції та логістичну діяльність. При цьому було виконано постачання сировини підприємствам хлібопекарської та молочної промисловості для запобігання дефіциту товарів першої необхідності в Україні. У міру відносної стабілізації обстановки в регіоні, а також поновлення хоч і в усіченому вигляді морського експорту, «Дельта Вілмар» відновила діяльність і повернулася до статусу лідера з експорту наливної рафінованої соняшникової олії.
ТОВ «Щедро»	Компанію не зачепили активні бойові дії
ТОВ «Науково-виробнича фірма «Урожай»	На відміну від більшості гравців агросектору, компанія не має проблем зі збутом продукції, оскільки не залежить чи майже не залежить від експорту, зокрема морського. Вирощений урожай використовується для виробництва комбикормів для власного поголів'я.
ПрАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат»	Завдяки розміщенню у м. Вінниця, яке прийнято вважати глибоким тилом, активи підприємства та її контрагентів-фермерів не постраждали
ТОВ «Глобинський переробний завод»	Обмеження, накладені навесні 2023 року на українську агропродукцію країнами Східної Європи, не вплинули на бізнес і торгівлю «Астарті» – її ключовими ринками є країни Західної Європи.
ТОВ «Інтерстарч Україна»	2022 року пощастило із дешевизною сировини: ціни на кукурудзу в Україні рекордно впали через затоварення та обмежений експорт
ДП «Кондитерська корпорація «Рошен»	У воєнний 2022 рік «Рошен» не тільки зберіг свої позиції на внутрішньому та світовому ринку, входячи в першу тридцятку зі 100 найбільших світових виробників солодощів, а й зміг запустити нові продукти – трюфелі, марципани в шоколаді, а новий кокосово-мигдальний батончик взагалі став «вірусним» через його недоступність.

Джерело: побудовано авторами за даними [7, 10].

кордонів у 2022 р. трактувалося як синонім слова "щасливчик" [7].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Під час війни бізнес мотивований не лише питаннями самозбереження, але і більш глобальними завданнями, зокрема, надати робочі місця і допомагати Збройним Силам України. Запорукою економічної безпеки підприємств у 2022 р., окрім менеджерських професійних якостей керівників було розташування активів максимально далеко відносно зони бойових дій. Найбільше компаній, діяльність яких найменше постраждала у 2022 р. виявилось у західних регіонах. Вертикально інтегровані холдинги, які спиралися на власні ресурси та сировину, більш стійкі ніж підприємства, діяльність яких залежить від сторонніх контрагентів. Стан виробництва досліджених підприємств у 2022 р. виявив вигоди внутрішньої переробки сировини в готову про-

дукцію. У розрізі секторів агропромислового комплексу найбільшу стійкість демонстрували виробники олійно-жирової продукції. При цьому, деякі сектори в аграрній галузі не досягнуть довоєнного рівня навіть після 7 років миру. Відповідно створення програми підтримки агросектору дасть можливість відновити економічну безпеку України та забезпечити продовольчу безпеку світу. Розроблення такої програми підтримки має стати пріоритетним завданням науковців та практиків навіть під час воєнного стану та в повоєнний період.

Література:

1. Безпека бізнесу під час війни: ТОП-10 порад керівнику. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/212816_bezpeka-bznesu-pd-chas-vyni-top-10-porad-kervniku (дата звернення: 10.08.2023).

2. Березіна А. М. Фінансові ресурси як складова економічної безпеки підприємства. Економічна безпека: держава, регіон, підприєм-

ство: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції з міжнародною участю, 1 грудня 2016 р. 10 січня 2017 р. Полтава: ПолтНТУ, 2017. 247 с. С. 15—18.

3. Врятувати рядового аграрія. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/agrosektor-ukrajini-potrebuye-poryatunku-chi-ye-nadiya-vistoyati-i-shcho-potribno-robiti-50339042.html> (дата звернення: 15.09.2023).

4. Гапак Н. М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1145> (дата звернення: 15.08.2023).

5. Економічна безпека бізнесу: загрози та можливості. URL: <https://lvbs.com.ua/news/ekonomichna-bezpeka-dlya-biznesu-zagrozy-ta-mozhlyvosti-vebinar/> (дата звернення: 20.08.2023).

6. Каціон Ю. Врятувати рядового аграрія. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/agrosektor-ukrajini-potrebuye-poryatunku-chi-ye-nadiya-vistoyati-i-shcho-potribno-robiti-50339042.html> (дата звернення: 16.08.2023).

7. Ренкінг агрокомпаній, які виявилися найефективнішими в період повномасштабного вторгнення. URL: https://mind.ua/publications/20257121-renking-agrokompanij-yaki-viyavilisya-najefektivnishimi-v-period-povnomasshtabnogo-vtorgnennya?utm_source=facebook&utm_medium=main&utm_campaign=renking-agrokompanij-yaki-viyavilisya-najefektivnishimi-v-period-povnomasshtabnogo-vtorgnennya&fbclid=IwAR1dI86I_Q-LvJ6ZduJ5BKWNOG2IK0nldLf8l2qfTXXKJqEHBSdjC0neMJdw%20%E2%80%93 (дата звернення: 15.08.2023).

8. Трофімцева О. Війна показала важливість агросектору. Як узяти нові висоти? URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.html> (дата звернення: 25.08.2023).

9. Шалигіна І. В., Рибіна Л. О. Підтримка фінансової безпеки підприємств аграрного бізнесу в період їх адаптації до сучасних реалій. Інфраструктура ринку. Випуск 71. 2023. С. 259—264.

10. Як відновити аграрну галузь. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/> (дата звернення: 25.07.2023).

References:

1. Biz.ligazakon.net (2022), "Business security during wartime: TOP 10 tips for managers", available at: <https://biz.ligazakon.net/analytys/212816-bezpeka-bznesu-pd-chas-vyni-top-10-porad-kervniku> (Accessed 10 August 2023).

2. Berezina, L. M. (2017), "Financial resources as a component of economic security of the

enterprise", *Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo* Materialy III Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi Internet konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu [Economic security: state, region, enterprise: Materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference with International Participation], PoltNTU, Poltava, Ukraine, pp. 15—18.

3. Biz.nv.ua (2023), "Save the ordinary farmer", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/agrosektor-ukrajini-potrebuye-poryatunku-chi-ye-nadiya-vistoyati-i-shcho-potribno-robiti-50339042.html> (Accessed 15 September 2023).

4. Hapak, N. M. (2013), "Economic security of the enterprise: essence, content and basis of evaluation", available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1145> (Accessed 15 August 2023).

5. Lvbs.com.ua (2023), "Economic security of business: threats and opportunities", available at: <https://lvbs.com.ua/news/ekonomichna-bezpeka-dlya-biznesu-zagrozy-ta-mozhlyvosti-vebinar/> (Accessed 20 August 2023).

6. Katsion, Y (2023), "Save the ordinary farmer", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/agrosektor-ukrajini-potrebuye-poryatunku-chi-ye-nadiya-vistoyati-i-shcho-potribno-robiti-50339042.html> (Accessed 16 August 2023).

7. Mind.ua (2023), "Ranking of agricultural companies that proved to be the most effective during the full-scale invasion", available at: https://mind.ua/publications/20257121-renking-agrokompanij-yaki-viyavilisya-najefektivnishimi-v-period-povnomasshtabnogo-vtorgnennya?utm_source=facebook&utm_medium=main&utm_campaign=renking-agrokompanij-yaki-viyavilisya-najefektivnishimi-v-period-povnomasshtabnogo-vtorgnennya&fbclid=IwAR1dI86I_Q-LvJ6ZduJ5BKWNOG2IK0nldLf8l2qfTXXKJqEHBSdjC0neMJdw%20%E2%80%93 (Accessed 15 August 2023).

8. Trofimtseva, O. (2022), "The war showed the importance of the agricultural sector. How to take new heights?", available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.html> (Accessed 25 August 2023).

9. Shalyhina, I. V. and Rybina, L. O. (2023), "Support of financial security of agrarian business enterprises in the period of their adaptation to modern realities", *Infrastruktura rynku*, vol. 71., pp. 259—264.

10. Epravda.com.ua (2023), "How to restore the agricultural industry", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/> (Accessed 25 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023 р.

УДК 332.1:658

Л. О. Вдовенко,

д. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6283-2385>

Д. В. Тітов,

доктор філософії з економіки, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи
та страхування, Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0112-6663>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.15

БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ: ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ

L. Vdovenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

D. Titov,

PhD in Economics, Senior Lecturer, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

SECURITY OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES: THREATS AND CONSEQUENCES

Стаття присвячена проблемам функціонування підприємств аграрного сектора економіки в умовах нових викликів та загроз, що негативно позначаються на забезпеченні продовольством внутрішнього та зовнішнього ринку. Зауважено, що повномасштабне вторгнення росії та запровадження воєнного стану в Україні, спровокували появу реальних ризиків і загроз аграрного бізнесу та призвели до фінансової незахищеності сільськогосподарських підприємств. Основні виклики сьогодення (порушення логістики експорту сільськогосподарської продукції, блокування ринків збуту, руйнування об'єктів інфраструктури, зростання вартості агропромислового виробництва, скорочення посівних площ тощо) ставлять під загрозу фінансову безпеку аграріїв та ефективне агропромислове виробництво.

Встановлено, що основним критерієм рівня фінансової безпеки підприємств є результативність сільськогосподарської діяльності, оскільки зменшення обсягів агропромислового виробництва та збиткова діяльність спричиняють втрату фінансової стійкості, а отже і зниження рівня фінансової безпеки. Здійснено аналіз обсягів збитків аграрного сектора впродовж дії воєнного стану та запропоновано заходи подолання існуючих викликів і загроз.

The article is dedicated to the challenges faced by agricultural sector enterprises in the face of new threats and challenges that adversely affect the provision of food both domestically and internationally. It is noted that the full-scale invasion by Russia and the imposition of martial law in Ukraine have led to real risks and threats to agricultural businesses, resulting in financial vulnerability for agricultural enterprises. Current challenges, such as disruptions in agricultural product export logistics, market blockades, infrastructure destruction, rising costs of agro-industrial production, and reduced cultivation areas, among others, jeopardize the financial security of farmers and effective agricultural production.

It is established that the main criterion for the level of financial security of enterprises is the effectiveness of agricultural activities, as reduced volumes of agro-industrial production and unprofitable operations lead to the loss of financial stability and, consequently, a decrease in the level of financial security. To understand the level of threats to the agricultural sector, an assessment of the losses incurred by agricultural enterprises since the beginning of the full-scale invasion was conducted, considering how this has affected the lives of peasants and producers, as well as the production of food products for the population in both domestic and international markets.

The escalation of food security issues at the national and global levels requires directing the vectors of agricultural policy towards real financial support for the agricultural sector through the modernization of existing financial instruments in line with the demands of the time and the introduction of new financial tools and levers to influence the efficiency of activities. This forms the basis for the financial security of enterprises in the priority sector, contributing to both national and global food security. In the article, we proposed a series of measures to overcome existing challenges and threats in the agricultural sector, the implementation of which will stimulate the increase in the level of financial security of enterprises in this industry.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансові результати, загрози, збитки, аграрний сектор економіки, державна фінансова підтримка, кредити, процентна ставка, продовольча безпека.

Key words: financial security, financial performance, threats, losses, agricultural sector, state financial support, loans, interest rate, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування аграрного сектора економіки за своєю специфікою та особливостями супроводжується низкою ключових викликів, які доповнились в період воєнного стану та негативно позначились на діяльності підприємств галузі сільського господарства, що ставить під загрозу національну та світову продовольчу безпеку.

Повномасштабне вторгнення росії та запровадження воєнного стану в Україні, спровокували появу реальних ризиків та загроз успішного ведення аграрного бізнесу та спричинили до послаблення фінансової захищеності більшості сільськогосподарських підприємств.

Для зменшення ризиків та загроз у сфері агропромислового виробництва в цей складний для країни час діяльність підприємств аграрного сектора економіки має опиратися на дієві фінансові інструменти підтримки, адаптовані до нових вимог часу і державну політику стимулювання розвитку пріоритетної галузі сільського господарства на перспективу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування та використання фінансових інструментів розвитку підприємств аграрного сектора висвітлені в працях: О. Гудзь, Н. Давиденко, М. Дем'яненко, І. Кириленка, М. Маліка, Ю. Лупенка, Б. Пасхавера, О. Непочатенко, Н. Трусової та ін. Водночас, нові загрози та нові перспективи, що відкриваються перед аграрним бізнесом нині вимагають посилення наукових досліджень у сфері підвищення рівня фінансової захищеності сільськогосподарських підприємств. Тому тема публікації є актуальною і потребує подальшого вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних умовах невизначеності та стрімкої зміни економічних, соціальних і політичних факторів аграрний сектор стає особливо вразливим перед різноманітними загрозами та викликами. Формування цілі даного дослідження базується на глибокому аналізі цих аспектів, спрямованому на визначення стратегій та заходів, які сприятимуть підвищенню рівня безпеки підприємств аграрного сектора економіки. У підсумку, дане дослідження має на меті не лише ідентифікувати загрози та виклики, з якими зіштовхуються підприємства аграрного сектора економіки, але й запропонувати конкретні рекомендації та стратегії для подолання цих викликів. Розробка ефективних заходів безпеки може сприяти зміцненню стійкості підприємств, їхньому стабільному розвитку та сприяти загальному підвищенню ефективності аграрного сектора економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансова безпека є основним орієнтиром державної політики в умовах глобальних викликів. Для України вона особливо актуальна, оскільки фінанси виступають основою економічної та національної безпеки, а у період російсько-української війни (2014—2022 рр.) систематично зазнають значних деформацій. За станом на квітень Міністерство фінансів прогнозує, що валовий внутрішній продукт (ВВП) України через повномасштабну війну росії проти нашої держави може впасти на 30—50%, НБУ теж прогнозує скорочення ВВП України в 2022 році не менш як на третину [1].

Для України сільське господарство виступає одним із пріоритетних та стратегічних галузей економіки, що характеризується потужним експортним потенціалом, тому подальший розвиток та забезпечення належного рівня

фінансової безпеки її підприємств є надзвичайно актуальним викликом сьогодення.

Ще до повномасштабного вторгнення росії функціонування аграрного сектора економіки супроводжувалося низкою проблем: високими цінами на продукцію агропромислового виробництва; низькою якістю та нестачею матеріально-технічних засобів виробництва; змінами кліматичних умов тощо.

Проте через російську агресію та війну в Україні аграрний сектор став одним із найбільш постраждалих. Збитки, завдані аграрному сектору внаслідок війни включають: прямі фінансові збитки (знищення і крадіжка сільськогосподарських об'єктів, обладнання, запасів тощо); втрата або скорочення виробництва (через евакуацію товаровиробників, обмеження доступу до земельних ділянок через військові дії, втрати робочої сили); втрати інфраструктури (дороги, залізниці та порти для транспортування сільськогосподарської продукції); зміни в ринкових умовах (обмеження на ринках збуту, зміни торговельних стосунків, цін на сільськогосподарську продукцію та експортні можливості).

За останніми висновками міжнародних експертів, близько 13% території України є заміненою, що є найбільшою проблемою.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, через війну площа земель під посіви 2022 року зменшилася на 3,5 млн га в зоні активних бойових дій. Військова агресія росії унеможливила функціонування морських портів України, через які здійснювалося близько 90% експорту сільськогосподарської продукції. За даними Міністерства, сьогодні залізничним транспортом перевозять до 20 тис. тонн зерна на день, раніше ж через морські порти проходило близько 150 тис. тонн. [2].

Отже, в умовах воєнного стану сільське господарство як специфічна і важлива галузь для економіки України потерпає від таких нових викликів і загроз як порушення логістики експорту сільськогосподарської продукції, блокування ринків збуту, руйнування об'єктів інфраструктури, зростання вартості агропромислового виробництва, скорочення посівних площ через непридатність, замінування тощо.

Збитки аграрного сектора вплинули на життя селян та товаровиробників, на виробництво продуктів харчування для населення на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Прямі збитки від війни в сільському господарстві України оцінюються в грошовому виразі на основі вартості фізичних активів, які були знищені (і викрадені) або частково пошкоджені (але все ще придатні для відновлен-

ня) через військові дії та окупацію. Вони відображають руйнування матеріальних активів та запасів. Збитки оцінюються для наступних категорій: сільськогосподарська техніка та обладнання; засоби зберігання; худоба, бджільництво, риболовля та аквакультура; основні багаторічні культури; а також втрачені чи викрадені вхідні та вихідні матеріали. З урахуванням усіх збитків у цих категоріях загальна вартість оцінюється на рівні 8,7 мільярда доларів станом на квітень 2023 року [3].

Найбільших збитків ми зазнали в сільськогосподарській техніці та об'єктах зберігання (сховищах) в загальній сумі на 6,0 мільярда доларів. Зокрема сюди включається знищена або частково пошкоджена сільськогосподарська техніка та спеціальне обладнання, яка становить 4,7 мільярда доларів або майже половину загальних збитків від війни в сільському господарстві. Трактори є найбільш пошкодженим типом техніки з фінансовою оцінкою приблизно 2,0 мільярда доларів, за якими слідує сівалки (за винятком добривних сівалок) на суму приблизно 646,9 мільйона доларів та борони на суму приблизно 442,1 мільйона доларів. Крім того, багато об'єктів зберігання зерна, продуктів харчування та інших сільськогосподарських товарів були повністю або частково пошкоджені. Значення збитків для цієї підкатегорії становить 1,3 мільярда доларів [3].

Також значні збитки були понесені в категорії сільськогосподарські вхідні матеріали. Загальна грошова вартість викрадених і втрачених вхідних та вихідних матеріалів становить 2,0 мільярда доларів. Зокрема із цієї суми приблизно 1,9 мільярда доларів вартості врожаю, особливо зернових і соняшнику, було втрачено і викрадено. Також було втрачено або викрадено приблизно 124 тисячі тонн добрив, що перетворюється на збитки у розмірі приблизно 67,4 мільйона доларів. Крім того, оцінюється, що втрачено або викрадено понад 21,2 мільйона доларів вартості пального та міжряджувальних засобів для захисту рослин, а також майже 6,7 мільйона доларів вартості засобів захисту рослин.

Збитки в категорії багаторічних культур склали 489,8 мільйона доларів. Ця категорія збитків пов'язана з ягодами, кісточковими та яблучними плодами. Оцінки були проведені на основі гектарів землі, на яких вирощувалися ці багаторічні культури. Збитки від кісточкових плодів становлять 232,1 мільйона доларів, від яблучних плодів — 206,7 мільйона доларів, а від ягід — 51,0 мільйона доларів. Остання категорія збитків в якій ми понесли втрати в сільсько-

му господарстві є скотарство, бджільництво, риболовство та аквакультури. Загальна сума збитків в цій категорії становлять 277,6 мільйона доларів. Фермери стикаються зі смертю сільськогосподарських тварин як безпосередньо через військові дії, так і через неможливість фермерів отримувати доступ до ферми або надавати тваринам корм та ветеринарні послуги. Загалом через війну загинуло 2 230 корів, свиней, кіз, овець, птиця і приблизно 87 тисяч бджільниць, без врахування інших травм або шкідливих наслідків. Збитки в скотарстві і бджільництві оцінюються на суму 265,6 мільйона доларів, в той час як рибальство і аквакультура були пошкоджені на суму 12,0 мільйона доларів [3].

Через фізичне знищення аграрних підприємств в зоні ведення бойових дій потенційно очікується втрата до 30% поголів'я тварин. У звіті, підготовленому урядом України, Європейською комісією та Світовим банком у вересні 2022 року, зазначається, що загальна вартість війни для українського сільського господарства оцінюється у понад 30 мільярдів євро. Сума непрямих збитків станом на листопад 2022 року склала 34,25 млрд дол. США, головним чином за рахунок зниження внутрішніх цін через порушення експорту (3,1 млрд дол. США), врахування втрат озимих у 2023 році (3 млрд дол. США), зростання втрат через зниження виробництва продукції рослинництва у 2022 році (4,7 млрд дол. США) тощо [4].

Поза безпосередніми збитками, російське вторгнення в Україну мала непрямий вплив на аграрний сектор, що призвело до втрат, що становлять приблизно 31,5 мільярда доларів після одного року війни. Ці втрати охоплюють втрачені доходи через менший обсяг виробництва товарів та додаткові витрати, які виробники несуть через війну, такі як втрати сільськогосподарських земель через пошкодження ґрунту, зменшення доходів виробників через порушення логістики, нижчі ціни на товари, спрямовані на експорт, та зростання витрат на виробництво. Сума збитків через втрат врожаю внаслідок зниження виробництва склали 14,3 мільярда доларів [3].

Виробництво сільськогосподарських культур значно постраждало через російське вторгнення, зі збитками, оціненими на суму в 14,3 мільярда доларів, що становить майже половину усіх оцінених збитків в сільському господарстві. Найбільш значущі втрати виробництва відзначаються у пшениці, яка складає 2,9 мільярда доларів, за якою слідує соняшник з сумою 2,5 мільярда доларів і кукурудза з сумою 1,7 мільярда доларів.

Окрім втрат врожаю через зниження виробництва, також збитки були понесені і через зниження виробництва в тваринництві на суму 1,7 мільярда доларів [3].

Найбільш значущі збитки через зменшення поголів'я відзначаються в виробництві молока та яєць. Вони становлять 254,2 мільйона доларів та 159,7 мільйона доларів відповідно. Збитки в інших категоріях скотарства та тваринництва через зменшення поголів'я, включаючи свиней, худобу, птицю, вівці, кози, бджільництво та мед, складають 210,5 мільйона доларів. Збитки через зменшення продуктивності скотарства складають 1,1 мільярда доларів, при цьому молоко, птиця та яйця мають найвищу вартість збитків. Надзвичайно велика кількість знищених, викрадених та пошкоджених тварин призвела до дефіциту деяких тваринних продуктів. Лише яйця та молоко разом складають 732,4 мільйона доларів [3].

Підсумовуючи обсяг втрат і збитків в аграрному секторі, які понесла Україна за час повномасштабного вторгнення, можна зробити висновки, що подібна стресова ситуація для ринку в значному обсязі відобразилася на зростанні загроз та ризиків розвитку підприємств, котрі функціонують в даному секторі економіки. Велика частка підприємств припинило своє існування, інші ж перебувають на межі існування через нестачу фінансових ресурсів, які б дали змогу продовжити їх функціонування. Тому забезпечення таких підприємств достатнім обсягом фінансових ресурсів є головною стратегічною ціллю на яку потрібно орієнтуватися в межах держави, аби не допустити подальшої стагнації в аграрному секторі.

Фінансова безпека характеризується станом, за якого підприємства аграрного сектора стабільно і ефективно функціонують в умовах невизначеності та нових викликів. Недостатня увага до проблем фінансової безпеки може призвести до негативних фінансових результатів діяльності.

Своєчасна оцінка рівня фінансової безпеки аграріїв є передумовою запобігання загрозам і ризикам фінансово-господарської діяльності, а в подальшому стабілізації діяльності та розвитку в умовах конкурентного середовища.

Основним критерієм рівня фінансової безпеки таких підприємств є результативність сільськогосподарської діяльності, оскільки зменшення обсягів агропромислового виробництва та збиткова діяльність спричиняють втрату фінансової стійкості, а отже і зниження рівня фінансової безпеки.

На фінансову безпеку підприємств аграрного сектора економіки впливають різні загрози, серед яких такі (табл. 1).

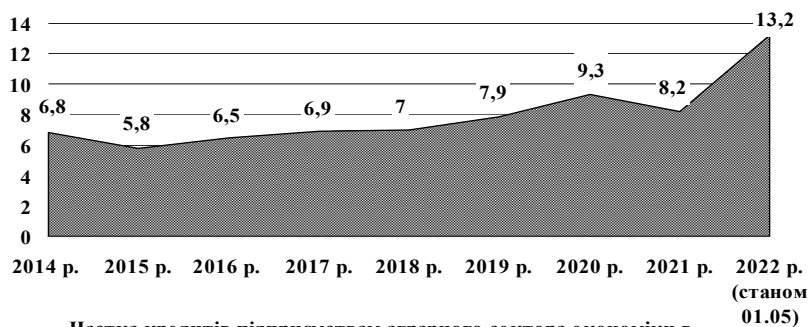
Таблиця 1. Загрози для фінансової безпеки підприємств аграрного сектора

Види загроз	Характеристика
Природні катаклізми	Погодні явища, такі як засухи, повені, циклони, град та інші стихійні лиха, можуть спричинити значні збитки для сільськогосподарських підприємств і завдати шкоди врожаю та об'єктам інфраструктури.
Цінова нестабільність	Зміни в цінах на сільськогосподарську продукцію можуть впливати на прибутковість підприємств. Різкі падіння цін можуть змусити фермерів знижувати виробництво або навіть зазнавати втрат.
Валютні ризики	Для підприємство, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність або залежні від імпорту/експорту, зміни в обмінних курсах можуть вплинути на вартість товарів і послуг, а також на зобов'язання в іноземній валюті.
Забруднення навколишнього середовища і стандарти якості	Екологічні вимоги та норми якості вимагають додаткових інвестицій у технології та процеси агропромислового виробництва
Залежність від субсидій і фінансування	В багатьох країнах сільське господарство отримує державну підтримку через субсидії та фінансову допомогу. Зміни в політиці субсидування можуть вплинути на фінансову стабільність підприємств
Доступ до фінансування	Обмежений доступ до кредитів та фінансових ресурсів може обмежувати здатність підприємств до розвитку та розширення аграрного бізнесу
Політичні ризики	Нестабільність політичної ситуації, зміни у владних структурах, тарифні бар'єри та інші політичні рішення впливають на діяльність аграріїв
Зміни в ринковому середовищі	Зміни в споживчих уподобаннях, технологічні та фінансові інновації, конкуренція на ринку можуть вимагати адаптації та гнучкості підприємства
Кадровий потенціал	Брак працівників, в тому числі кваліфікованих впливає на ефективність агропромислового виробництва, а отже і на фінансову безпеку
Корупція	Корупція у владних структурах може спричинити недоліки у розподілі ресурсів і незаконному обкладанні податками, що знижує рівень фінансової безпеки

Джерело: узагальнено авторами.

Для забезпечення фінансової безпеки, підприємства аграрного сектора повинні нівелювати загрози, розробляти стратегії ризик-менеджменту, вдосконалювати технології агропромислового виробництва та диверсифікувати джерела фінансування, в тому числі залучати іноземних інвесторів.

На нашу думку, фінансова безпека є станом найбільш ефективного використання фінансових ресурсів, що відображається у високих показниках прибутковості і рентабельності агробізнесу.

Частка кредитів підприємствам аграрного сектора економіки в загальному обсязі кредитів суб'єктам господарювання, %

Рис. 1. Питому вагу банківських кредитів у фінансуванні аграріїв

Джерело: побудовано авторами на основі [6].

Так, до повномасштабного вторгнення росії, рівень рентабельності усієї діяльності сільськогосподарських підприємств характеризувався позитивною динамікою зростання і становив 36,4% (в 2021 р.), тоді як впродовж 2018—2020 рр. його середнє значення становило 14,9% [5].

Проблемою в аграрному секторі залишається доступ підприємств аграрного сектора до банківських кредитів. Низька активність залучення кредитних ресурсів, особливо дрібними товаровиробниками, частка яких є значною в загальній кількості підприємств галузі, посилює необхідність надання фінансової підтримки саме таким підприємствам, які, в умовах воєнного стану, показали гнучкість та спроможність забезпечення продовольчих потреб споживачів, перш за все, на внутрішньому ринку.

До повномасштабного вторгнення росії, слід відмітити, низьку питому вагу наданих кредитів підприємствам галузі в загальному обсязі кредитів наданих суб'єктам господарювання — на рівні 7,2% (середнє значення за 2014—2021 рр.) (рис. 1).

Станом на 01.05.2022 р. спостерігається зростання частки кредитів підприємствам сільського, лісового та рибного господарств до рівня 13,2% від загального обсягу наданих банківською системою суб'єктам господарювання завдяки державній підтримці суб'єктів малого і середнього бізнесу.

У березні 2022 року внесено зміни до державного бюджету в частині обсягу державних гарантій. У результаті надано нові гарантії та розширено перелік банків-учасників програми державних портфельних гарантій. Також значно розширили умови участі для аграріїв під час воєнного стану. Програму "Доступні кредити 5-7-9%" було розширено в частині фінансування сільгоспвиробників: кредитування під 0%

для позичальника протягом перших 6 місяців і під 5% протягом наступних 6 місяців. Максимальну суму збільшено до 90 млн грн

Більше половини кредитного портфеля держпрограми "Доступні кредити 5-7-9%" займає сільське господарство... У серпні 2022 року Міністерство аграрної політики та продовольства запустило Державний аграрний реєстр — онлайн-платформу, на якій представлені державні та міжнародні програми допомоги в різних секторах [7].

Так, станом на 1 січня 2023 року обсяг кредитного портфеля аграріїв становить 86 млрд. гривень у межах програми "Доступні кредити 5-7-9" (рис 2).

Кредитними ресурсами скористались 30996 сільськогосподарських товаровиробників — це 65,2% від загальної кількості підприємств в Україні, що займаються сільськогосподарською діяльністю. В межах даної програми аграрії залучають кредитні ресурси в розмірі від 100 тис. до 90 млн грн. Найбільші обсяги кредитів за період надали АТ "Ощадбанк" (5,4 млрд грн), "Райффайзен Банк" (3,92 млрд грн) та "Креді Агріколь банк" (3,55 млрд грн) [8].

В загальному обсяги наданих кредитів після початку війни в сільське, лісове та рибне господарства по областях України в середньому зросло на 44%. Найбільший приріст по наданих кредитах показали Кіровоградська (+135%), Луцька (+127%) та Вінницька (+102%) області. Так само і зросли обсяги наданих кредитів на виробництво харчових продуктів по областях України в середньому на 13%. В даному випадку найбільший приріст по наданих кредитах показали Кіровоградська (+78%), Черкаська (+47%) та Львівська (+20%) області [7].

Тобто, завдяки внесенню змін щодо умов кредитування аграріїв у рамках держпрограми "Доступні кредити 5-7-9%" [9, 10] у період дії воєнного стану та протягом місяця після його завершення/скасування сільськогосподарські товаровиробники можуть отримати кредит під 0% у розмірі до 90 млн грн строком до шести місяців на провадження сільськогосподарської діяльності (придбання техніки, палива, насіння, добрив тощо).

В період повномасштабного вторгнення кредитні ресурси стали надважливими для забезпечення фінансової безпеки підприємств аграрного сектора, адже тепер саме цей фінансовий ресурс став єдиною змогою для аграріїв продовжувати забезпечувати життєздатність їх підприємств. Особливо це є важливим на фоні скорочення інвестиційної привабливості і притоку інвестицій.

Зокрема повномасштабна війна негативно вплинула на інвестиції в Україну. Інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості в першому півріччі 2022 року впав до 2,17 пунк-

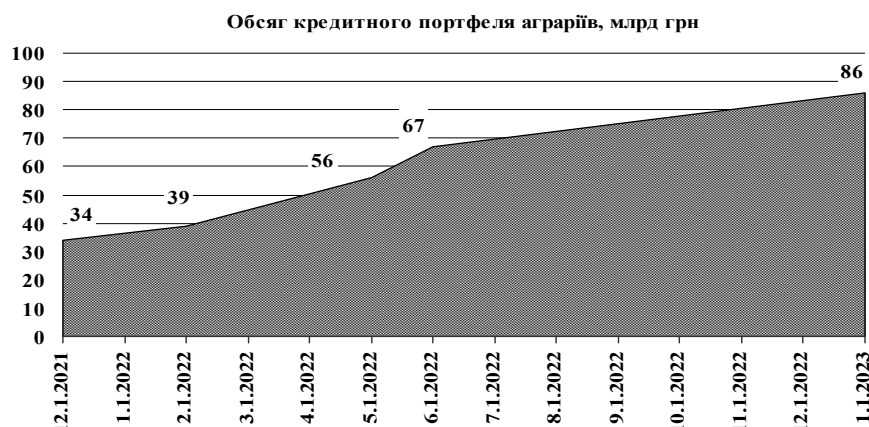

Рис. 2. Обсяг кредитного портфеля аграріїв, млрд грн

Джерело: побудовано авторами на основі [7].

ту з 5. Це найнижчий рівень з 2013 року, коли індекс впав до 1,8 пункту. Це обґрунтований результат, який підтверджує стійкість українського бізнесу. Агробізнес відіграє ключову роль у створенні основи для більш сприятливого інвестиційного клімату [7].

Також зазначимо, що одним із основних наслідків дій агресора, щодо нашої держави стала зниження рівня капіталізації агрохолдингів після вторгнення. У перші тижні повномасштабної війни акції українських агрохолдингів впали. У березні деякі компанії продемонстрували позитивну динаміку, оскільки оптимізм інвесторів підвищили військові успіхи України та триваючі на той час мирні переговори. Загалом із листопада 2021 року капіталізація українських агрокомпаній суттєво впала: від 30 до 70%. Це було зумовлено не лише вторгненням, а й глобальним економічним спадом і початком рецесії [7].

Для сприяння сталому розвитку галузі сільського господарства та забезпечення збалансованого розвитку агропромислового виробництва необхідним є створення дієвого механізму управління фінансовою безпекою, в основі якого формування підприємницького середовища з високим рівнем захисту фінансових інтересів аграріїв.

На нашу думку, основними заходами подолання існуючих викликів та загроз в аграрному секторі економіки є наступні (рис. 3).

Отже, розвиток аграрного сектору України є одним з головних пріоритетів для економічного зростання та соціальної стабільності країни на перспективі.

На думку представників Європейської бізнес асоціації, післявоєнний розвиток аграрної галузі передбачає розвиток переробки, зростання доданої вартості, розвиток біоенерге-

тики, тваринництва, садівництва і т.д. [11].

Післявоєнний розвиток в напрямку євроінтеграції, аграрний сектор націлюватиме на максимізацію прибутковості аграрного бізнесу та ефективності сільськогосподарської діяльності як основи фінансової безпеки та економічного зростання національної економіки.

Забезпечити глобальну продовольчу безпеку можливо тільки за умови припинення війни розв'язаною агресивною РФ проти України та звільнення окупованих територій: гарантування світовими країнами безпеки та цілісності України; надання всесвітньої допомоги у розмінуванні та рекреації родючих земель деокупованих територій; надання пільгових кредитів аграріям на відновлення техніки та виробничих потужностей пошкоджених або знищених у результаті бойових дій; надання іноземними інвесторами пільгових кредитів для відновлення інфраструктури зберігання, транспортування та переробки продукції галузі рослинництва та тваринництва; впровадження новітніх передових технологій з вирощування та переробки сільськогосподарської продукції для просування її експорту з високою доданою вартістю, зокрема, у м'ясо-молочній галузі, продукції невеликих агропідприємств, виробників крафтової продукції та нішевих культур; модернізації логістичних маршрутів, а саме приведення ширини української залізничної колії до європейських стандартів із залученням іноземного капіталу [12].

Стратегічними цілями державної політики в умовах невизначеності та економічної нестабільності є зміцнення фінансової безпеки підприємств аграрного сектора економіки шляхом гнучкості та диверсифікації бізнесу на умовах рівного доступу до фінансових ресурсів всіх підприємств, в тому числі до джерел зовнішнього фінансування.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан розвитку аграрного сектора економіки супроводжується низкою ключових викликів та загроз фінансової безпеки, що стримує подальший успішний розвиток аграрного бізнесу та ставить під сумнів можливості їх вирішення лише самими підприємствами.

Заходи:

- створення альтернативної логістичної мережі для експорту сільськогосподарської продукції через морські порти інших країн (Румунії, Болгарії) та модернізація залізничного сполучення та його широке використання;
- мінімізація бюрократичних процедур для підприємств аграрного сектора (запити виробників для отримання необхідних ліцензій і сертифікатів);
- регулювання цінової політики щодо засобів агропромислового виробництва;
- вільний доступ до факторів виробництва і збуту всіх суб'єктів агробізнесу;
- розширення програм банківського кредитування малого і середнього бізнесу за прийнятними для аграріїв умовами;
- використання коштів іноземних інвесторів в розвиток та відновлення галузі сільського господарства;
- надання грантів для створення бізнесу.

Рис. 3. Заходи подолання існуючих викликів і загроз в аграрному секторі економіки

Джерело: сформовано авторами.

Встановлено позитивні тенденції використання фінансових інструментів підтримки агробізнесу, зокрема: зростання частки банківського кредитування завдяки внесенню змін щодо умов кредитування аграріїв у рамках державної програми "Доступні кредити 5-7-9%" у період дії воєнного стану та впродовж місяця після його завершення/скасування; суттєве спрощення банківськими установами умов отримання для них кредитів; можливості підприємств аграрного сектора отримувати допомогу, державні субсидії, цільові, субсидовані кредитні програми, позики і технічну допомогу від ЄС та інших міжнародних донорів, використовуючи онлайн-платформу Державного аграрного реєстру.

В подальшому зростатиме роль держави щодо спрямування векторів політики на реальну фінансову підтримку галузі сільського господарства через вдосконалення за вимогами часу існуючих та використання нових фінансових інструментів та важелів впливу на результативність діяльності як основу фінансової безпеки підприємств пріоритетної галузі, що сприяє національній і світовій продовольчій безпеці.

Література:

1. Тулуш А. Д., Леонтович С. П., Радченко О. Д. Державне регулювання фінансової безпеки в умовах воєнного стану. The Russian-Ukrainian war (2014—2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 331—338. DOI:

10.30525/978-9934-26-223-4-41. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6440/13293-1>

2. Як працює аграрний бізнес в умовах війни. URL: <https://zn.ua/ukr/ariculture/jak-pratsjuje-aharnij-biznes-v-umovakh-vijni.html>.

3. Агросектор цього рік може зазнати до 9,8 млрд. дол. США збитків URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3634652-agrosetektor-cogoric-moze-zaznati-do-98-milarda-zbitkiv-cerez-problemi-iz-logistikou-ekspert.html>

4. Як відновити аграрну галузь. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/>

5. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2023).

6. Міністерство аграрної політики і продовольства України: офіційний веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 19.10.2022).

7. "Агробізнес України під час війни" 9-й випуск інфографічного довідника. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022/>

8. Українські аграрії залучили доступних кредитів на 57 мільярдів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/8/691291/> (дата звернення: 08.10.2022)

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 274 "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 19.11.2022).

10. Постанова кабінету міністрів України від 18 березня 2022 р. № 312 "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022%D0%BF#Text>. (дата звернення: 19.11.2022).

11. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції та розвитку URL: <https://www.ebrd.com/home> (дата звернення: 01.10.2023).

12. Бойко В. О. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. Випуск 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1552/1493>.

References:

1. Tulush, L.D., Leontovych, S.P. and Radchenko, O.D. (2022), "State regulation of financial security under martial law", *The Russian-Ukrainian war (2014—2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects:*

Scientific monograph, "Baltija Publishing", Riga, Latvia, pp. 331—338. available at: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6440/13293-1> (accessed October 5, 2023). DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-41.

2. Yas'kyv, B. and Brians'ka, M. (2022), "How agrarian business works in war conditions", available at: <https://zn.ua/ukr/ariculture/jak-pratsjuje-aharnij-biznes-v-umovakh-vijni.html> (accessed October 3, 2023).

3. Kyiv School of Economics (2023), *Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review*, Issue 3, available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf> (accessed September 25, 2023).

4. Hetman, O. (2023), "How to restore the agricultural industry?", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/> (accessed September 20, 2023).

5. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed October 1, 2023).

6. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: official website (2023), available at: <https://minagro.gov.ua> (accessed October 19, 2022).

7. Agribusiness of Ukraine during the war (2023), 9th edition of the infographic guide, available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022/> (accessed October 05, 2023).

8. Zharikova, A. (2022), "Ukrainian agrarians attracted available loans for 57 billion", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/8/691291/> (Accessed: 08.10.2022).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On Amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020 № 28 and dated July 14, 2021 № 723" (accessed November 19, 2022).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On Amendments to Resolutions No. 28 and 29 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022-%D0%BF#Text>. (accessed November 19, 2022).

11. The European Bank for Reconstruction and Development: official website (2023), available at: <https://www.ebrd.com/home> (accessed October 1 2023).

12. Boyko, V.O. (2022), "Food security and risks for agricultural production during the war in Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue 41, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1552/1493> (accessed October 1, 2023).

Стаття надійшла до редакції 08.10.2023 р.

УДК 351:371

М. І. Бублик,д. е. н., професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Інститут економіки і менеджменту

Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2403-0784>**Л. О. Дроздовська,**

асистент кафедри менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3029-9851>**Н. В. Ільків,**

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0228-4866>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.23

РОЗВИТОК ОСВІТНІХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

M. Bublyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management
and International Entrepreneurship, Lviv Polytechnic National University

L. Drozdovska,

Assistant of the Department of Management, Ivan Franko National University of Lviv

N. Ilkiv,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Ivan Franko National University of Lviv

DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL COMPETENCIES IN THE CONTEXT OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS

Метою статті є аналіз процесів розвитку освітніх компетенцій в контексті стратегічного управління організаціями та побудова структурної моделі впливу освітніх компетенцій на функції стратегії в системі стратегічного управління аграрним бізнесом.

Наведено основні переваги стратегічного управління організаціями. Виділено принципи формування стратегій для отримання конкурентних переваг в організації. Встановлено, що вирішальним чинником успіху організацій в інноваційній економіці, в умовах економічних і глобалізаційних змін є здатність до формування і раціонального використання стратегічного потенціалу, зокрема, людського потенціалу.

Наведено найсуттєвіші для організації характеристики освітніх компетенцій зі стратегічного погляду. На основі дослідження наукової літератури та з урахуванням зазначених характеристик визначено ключові освітні компетенції, які впливають на розвиток організації.

Запропоновано структурну модель впливу освітніх компетенцій на функції стратегії в контексті стратегічного управління аграрним бізнесом. Подано зв'язок освітніх компетенцій менеджерів і працівників із функціями стратегії організації.

До основних освітніх компетенцій персоналу, необхідних для стратегічного управління аграрним бізнесом, віднесено: економічні знання; знання з менеджменту аграрного бізнесу; знання "Аграрні науки та продовольство"; технологічні знання; комунікативні навички.

The article is aimed at analyzing the processes of the development of educational competencies in the context of strategic management of organizations and building a structural model of the impact of educational competencies on the functions of strategy in the system of strategic management of agrarian business.

The main advantages of strategic management of organizations have been given. The principles of forming strategies for gaining competitive advantages in an organization have been highlighted. It is established that the decisive factor for the success of organizations in the innovative economy, in the context of economic and globalization changes, is the ability to form and rationally use strategic potential, in particular, human potential.

Strategic potential is the foundation of the strategic management of organizations. In modern conditions, human potential is a significant factor that determines the success of an organization. The most important characteristics of educational competencies for an organization from a strategic point of view have been presented. Based on the study of scientific literature and taking into account these characteristics, the key educational competencies that affect the development of the organization have been identified.

A structural model of the impact of educational competencies on the functions of strategy in the context of strategic management of agrarian business has been proposed. The relationship between the educational competencies of managers and employees and the functions of the organization's strategy has been presented.

The main educational competencies of the personnel required for strategic management of agrarian business include economic knowledge (knowledge of the basics of macroeconomics, microeconomics, financial management and cost management, economics of the agricultural sector, etc.); knowledge of agrarian business management (knowledge of the basics of planning, organization); knowledge of "Agricultural Sciences and Food", in particular, agronomy, animal husbandry and other branches of agricultural production; technological knowledge, in particular, of modern technologies used in the agricultural sector; communication skills to communicate with different customers, suppliers and investors, etc.

Ключові слова: освітні компетенції, стратегічне управління, організації, стратегічний потенціал, стратегія, людський потенціал, бізнес, аграрна сфера, зміни.

Key words: educational competencies, strategic management, organizations, strategic potential, strategy, human potential, business, agricultural sector, changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічне управління організаціями є однією з фундаментальних концепцій менеджменту, що продовжує розвиватись, видозмінюватись у наслідок змін у зовнішньому середовищі. Стратегічне управління стає все більш затребуваним для організацій, оскільки дає змогу досягти власних цілей та успіху в довготерміновій перспективі. Виклик для сучасних організацій полягає в тому, щоб виробити здатність виживати, розвиватися й ефективно працювати в умовах перманентних економічних трансформацій. Постійні дослідження у сфері стратегічного управління спричиняють появу нових підходів і методів, які можуть бути використані організаціями для розроблення та реалізації ефективних стратегій.

Вирішальним чинником успіху організацій в інноваційній економіці, в умовах економічних і глобалізаційних змін є здатність до формування і раціонального використання стратегічного потенціалу, зокрема, людського потенціалу. Ефективне застосування та вдосконалення освітніх компетенцій персоналу стає все більш інтегрованим з різними аспектами діяльності організації, зокрема визначає процеси формування стратегії. Освітні компетенції можуть бути отримані в результаті формальної або неформальної освіти. Формальна освіта включає всі види здобуття знань у рамках національної системи освіти. Неформальна освіта передба-

чає участь в тренінгах, майстер-класах, вебінарах, семінарах, а також самоосвіту [1]. Комплексне вирішення такого виду завдань можливо завдяки розвитку освітніх компетенцій менеджерів і працівників у системі стратегічного управління організаціями. Саме використання та вдосконалення освітніх компетенцій персоналу організацій забезпечує її винятковість у зовнішньому середовищі через впровадження системи стратегічного управління.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням проблеми стратегічного управління організаціями займалась велика кількість зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема, Гевко О. [1], Шведа Н. [1], Круглякова В. [2], Мицишин І. [2], Денисенко М. [3], Ван Ж. [4], Лінг В. [4], Раафат С. [4], Хонг Г. [4] та ін.

Аналізуючи фахову літературу зі стратегічного управління, доцільно зазначити, що дослідники Сновидович І. [5], Юринець З. [5], Лебідь О. [6], Вебер К. [7], Дабаб М. [7], Саадатманд М. [7] вказують на важливість ролі компетенцій працівників організації у процесі формування стратегії. Для того, щоб ефективно конкурувати, організації змушені навчати власних працівників, впроваджувати систему стратегічного управління, вести активну діяльність на ринку і конкурувати з іншими компаніями. Однак, недостатньо повно вивчені

процеси розвитку освітніх компетенцій в контексті стратегічного управління організаціями.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз процесів розвитку освітніх компетенцій в контексті стратегічного управління організаціями та побудова структурної моделі впливу освітніх компетенцій на функції стратегії в системі стратегічного управління аграрним бізнесом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічне управління організацій є важливим напрямом в сучасних мінливих умовах, оскільки дає змогу досягати цілей та успіху в довготерміновій перспективі.

Основні переваги стратегічного управління організаціями:

- сприяє раціональному використанню стратегічного потенціалу, передусім обмежених ресурсів, таким чином, підвищуючи ефективність діяльності;

- дає змогу організаціям збільшувати свій прибуток завдяки розробленню ефективних стратегій;

- допомагає організації підвищувати конкурентоспроможність через реалізацію стратегій, які виділяють її серед конкурентів;

- сприяє зменшенню ризиків, враховуючи можливість адаптування до змін і уникнення непередбачених обставин.

Один з основних інструментів стратегічного управління організаціями є стратегія, яка відображає ресурси організації, включаючи освітні компетенції, і вказує на позицію організації по відношенню до конкурентів у зовнішньому середовищі. Під впливом змін та розвитку організаційних форм управління, стратегія підлягає періодичній модифікації.

Суть усіх підходів до формування стратегії, а відтак і до стратегічного управління, полягає у припущенні, що вони є результатом рішень і певним стратегічним вибором, що враховує зв'язки між сильними і слабкими сторонами організації та можливостями і загрозами в її оточенні [2].

У сучасному змінному економічному світі практично неможливо досягти стійкої конкурентної переваги. У світі, що швидко змінюється, організації потребують нових правил розроблення стратегій. Варто виділити такі принципи формування стратегій для отримання конкурентних переваг:

- аналіз стратегії потребує скоординованих дій на різних рівнях управління, які пере-

дусім є поєднанням сегменту клієнтів, пропозиції та місця її надання;

- пошук нових показників оцінювання компетенцій, стратегічного потенціалу, стратегії тощо, оскільки бізнес повинен мати можливість входити в нові сфери та тестувати нові рішення;

- організаціям доцільно зосередитися на клієнтському досвіді та вирішенні проблем з метою побудови довготривалих відносин та зв'язків з клієнтами і водночас трансформуватися у сфері впровадження управлінських процесів.

Стратегічний потенціал є фундаментом стратегічного управління організаціями та побудови стратегії. Саме він окреслює рівень наміру організації та її здатності успішно реалізувати власну стратегію. Стратегічний потенціал формується передусім із ресурсів (фінансові, матеріальні, кадрові, технологічні та інші ресурси).

Важливим елементом, який визначає стратегічний потенціал організації є людський потенціал, що об'єднує сукупність знань, навичок, досвіду та мотивації менеджерів і працівників організації [2]. Стратегічний потенціал організації обумовлений розвитком людського потенціалу й освітніх компетенцій. Кваліфікований і мотивований персонал з необхідними знаннями і навичками може допомогти організації успішно реалізувати стратегію розвитку.

У сучасних умовах людський потенціал постає вагомим чинником, який визначає успіх організації. У мінливому середовищі, якому притаманна швидкість технологічних змін, зростання конкуренції та невизначеності, організації потребують працівників, котрі наділені необхідними знаннями, навичками та вміннями для успішної адаптації до змін і досягнення своїх цілей.

Освітні компетенції варто розглядати як сукупність знань, навичок і вмінь, які необхідні для успішної реалізації стратегії.

Зі стратегічного погляду, найсуттєвішими компетенціями для організації будуть ті, які є:

- цінними у контексті господарської діяльності організації та її продукції чи послуг. Це обумовлено тим, що компетенції потрібні для налагодження процесу виробництва унікальної продукції чи надання оригінальних послуг, які формують унікальну цінність для споживача [3];

- рідкісними, виходячи із джерела їх виникнення та можливості бути придбаними компаніями-конкурентами [4];

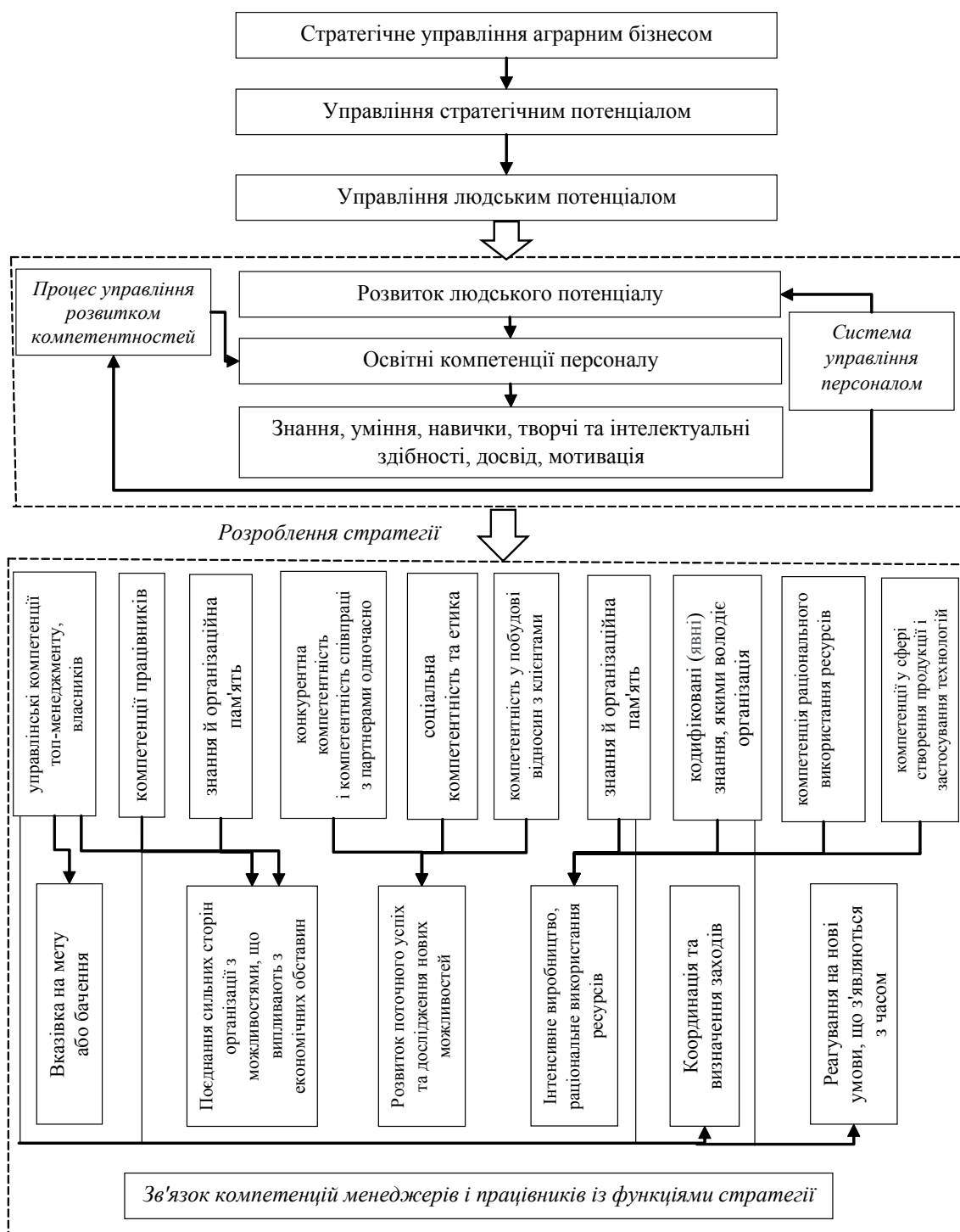

Рис. 1. Вплив освітніх компетенцій на функції стратегії в контексті стратегічного управління аграрним бізнесом

Джерело: розроблено авторами.

— стійкими, оскільки мають здатність формувати конкурентні переваги для бізнесу;
— складними для підрозбилення через застосування правових форм захисту, зокрема час, який потрібний для створення ресурсу (наприклад, бренду організації) [6].

На основі дослідження наукової літератури [1; 3; 5; 6; 7] та з урахуванням зазначених характеристик можна визначити ключові освітні компетенції, які впливають на розвиток організації. До них відносять:

— управлінські компетенції топ-менеджменту, власників;
— компетенції працівників;
— знання й організаційна пам'ять,

- компетенція раціонального використання ресурсів;

- компетенції у сфері створення продуктів і застосування технологій;

- компетентність у побудові відносин з клієнтами;

- соціальна компетентність та етика;

- кодифіковані (явні) знання, якими володіє організація;

- конкурентна компетентність і компетентність співпраці з партнерами.

Стратегічне управління є важливим інструментом для досягнення успіху у будь-якому бізнесі, в аграрному зокрема. Стратегічне управління аграрним бізнесом ґрунтується на комплексному процесі, який вимагає від керівників та працівників аграрних підприємств володіння великим спектром освітніх компетенцій.

Розглянемо процес формування освітніх компетенцій у системі стратегічного управління аграрним бізнесом, їх впливу на розроблення і впровадження стратегії розвитку. Беручи до уваги принципи та різні функції стратегії, можна виокремити ключові освітні компетенції, які мають значний вплив на формування і реалізацію стратегії. Представлення впливу компетенцій організації на окремі функції стратегії в контексті стратегічного управління аграрним бізнесом зображено на рисунку 1.

Хоча кожна організація має ресурси та можливості, освітні компетенції — це ті компетенції, які вирізняють кожен бізнес.

Управлінські компетенції менеджерів мають вирішальне значення для розвитку аграрного, як і будь-якого іншого бізнесу, оскільки вони повинні насамперед мати уявлення про об'єкт діяльності та стратегію реалізації. Суть цієї компетенції полягає у здатності до креативного мислення, інноваційності, аналізу, цікавості до нових рішень, прагненні до самовдосконалення, відкритості до пропозицій як колег, так і клієнтів, готовності до експериментів і вмінні впроваджувати стратегічне управління. Крім того, керівники аграрного бізнесу повинні володіти здатністю мислити стратегічно і ухвалювати рішення в умовах невизначеності, бути готовими до змін і адаптуватися до них. Ця компетенція також дає змогу правильно підбирати персонал і делегувати повноваження, завдання.

Компетентність персоналу полягає у комплексі індивідуальних навичок людей, які забезпечують щоденну роботу аграрного бізнесу та формують важливу компетенцію — організаційну пам'ять.

До основних освітніх компетенцій персоналу, необхідних для стратегічного управління аграрним бізнесом, можна віднести:

- економічні знання (знання з основ макроекономіки, мікроекономіки, фінансового менеджменту й управління витратами, економіки аграрного сектору тощо);

- знання з менеджменту аграрного бізнесу (знання з основ планування, організації);

- знання "Аграрні науки та продовольство", зокрема з агрономії, тваринництва та інших галузей аграрного виробництва;

- технологічні знання, зокрема, про сучасні технології, які застосовуються в аграрному секторі;

- комунікативні навички, щоб спілкуватися з різними клієнтами, постачальниками та інвесторами тощо.

Компетенції у сфері створення продуктів і застосування технологій вимагають постійного моніторингу розвитку аграрної сфери та впливають на компетенцію, яка пов'язана з власними ноу-хау, інноваційними розробками організації, а також на компетенцію використання інтелектуальних ресурсів, зокрема, отримання ліцензій чи патентів, які доповнюють пропозицію організації, роблячи її більш комплексною для клієнта. Здатність поєднувати компетенцію у сфері відносин з клієнтами з соціальною компетенцією дає змогу бізнесу створювати унікальні продукти та послуги, пристосовані до індивідуальних уподобань клієнтів. Компетентність конкурувати та співпрацювати з партнерами одночасно відкриває для бізнесу нові можливості розвитку.

Проблемою для менеджерів в системі управління людським потенціалом є оцінка компетенцій персоналу. Невирішеними залишаються питання щодо оцінки, наприклад, інтелектуальної власності, кваліфікації персоналу, організаційних рішень. Набуті освітні компетенції персоналу можна аналізувати, виходячи з рівня вимог ринку, аналогічних компетенцій працівників у конкурентів. Визначити рівень сформованості компетенцій персоналу можна на основі маркетингових досліджень, які показують, як споживачі оцінюють пропозицію бізнесу по відношенню до найважливіших чинників створення цінності. Організації можуть застосовувати різні методи для виявлення та оцінювання освітніх компетенцій, зокрема, опитування працівників, аналіз результатів діяльності, експертна оцінка.

ВИСНОВКИ

Стратегічне управління є складним процесом, що потребує від організацій володіння

широким спектром знань і навичок. Освітні компетенції постають важливим чинником, який визначає людський потенціал організації. Водночас людський потенціал є основою для формування стратегічного потенціалу. Розвиток освітніх компетенцій дає змогу організації створити людський потенціал, який необхідний для формування стратегічного потенціалу. Без висококомпетентного людського потенціалу організація не матиме можливості успішно реалізувати власну стратегію.

Освітні компетенції варто розглядати як сукупність знань, навичок і вмінь, які необхідні для успішної реалізації стратегії. Формування і використання набутих освітніх компетенцій персоналу через свідомий розвиток у процесі розроблення і впровадження стратегії є важливими викликами для організацій. Стратегія розвитку організації визначає, які освітні компетенції будуть використовуватися для досягнення довготермінових цілей організації. Тому, організація повинна використовувати освітні компетенції для реалізації цілей і завдань. Це вимагає від організації розуміння компетенцій і того, як вони можуть бути використані для втілення стратегічного управління, стратегії та підтримки конкурентної переваги.

Література:

1. Гевко О. Б., Шведа Н. М. Стратегічне управління: навчальний посібник для студентів усіх форм навчання напряму 6.030601 "Менеджмент". Тернопіль ФОП Паляниця В. А., 2016. 152 с.
2. Юринець З. В., Круглякова В. В., Мишин І. Р. Стратегічні підходи до розвитку суб'єктів господарювання на основі активізації використання їх інноваційного потенціалу. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3 (131). С. 121—125.
3. Денисенко М.П., Юринець З.В. Формування команд фахівців та їх роль в економічному розвитку й стратегічному управлінні бізнесом. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2022. № 1. С. 67—75.
4. Wan J., Ling W., Raafat S., Hong G. Empirical analysis of strategic management in inter-governmental organization. 2022. URL: <https://doi.org/10.3390/admsci12030083>
5. Юринець З. В., Сновидович І. Г. Компетентнісний підхід у сфері вищої освіти. Стратегія економічного розвитку України. 2020. № 46. С. 201—212.
6. Лебідь О. В. Формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління в умовах магістратури: теоретико-методич-

ний аспект: монографія. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. 416 с.

7. Saadatmand M., Dabab M., Weber C. Dynamics of competition and strategy. A literature review of strategic management models and frameworks. Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET), Honolulu, HI, USA, 19—23 August. 2018. P. 1—14.

References:

1. Gevko, O. B. and Shveda, N. M. (2016), *Strategichne upravlinnia: navchal'nyy posibnyk dlia studentiv usikh form navchannia napriamu 6.030601 "Menedzhment"* [Strategic management: a textbook for students of all forms of study in the direction of 6.030601 "Management"], Palianytsia V.A., Ternopil, Ukraine.
 2. Yurynets, Z. V., Kruglyakova, V. V. and Myshchysyn, I. R. (2018), "Strategic approaches to the development of business entities based on the activation of the use of their innovative potential", *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. 3 (131), pp. 121—125.
 3. Denysenko, M. P. and Yurynets, Z. V. (2022), "Formation of teams of specialists and their role in economic development and strategic business management", *Journal of strategic economic research*, vol. 1, pp. 67—75.
 4. Wan, J., Ling, W., Raafat, S. and Hong, G. (2022), "Empirical analysis of strategic management in inter-governmental organization", available at: <https://doi.org/10.3390/admsci12030083> (Accessed 30 August 2023).
 5. Yurynets, Z. V., and Snovydyovych, I. G. (2020), "Competency approach in the field of higher education. Strategy of economic development of Ukraine", vol. 46, pp. 201—212.
 6. Lebid, O. V. (2017), *Formuvannia hotovnosti majbutn'oho kerivnyka zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu do stratehichnoho upravlinnia v umovakh mahistratury: teoretyko-metodychnyj aspekt* [Formation of the future head of a general educational institution for strategic management in the conditions of the magistracy: theoretical and methodological aspect], Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine.
 7. Saadatmand, M., Dabab, M. and Weber, C. (2018), "Dynamics of competition and strategy. A literature review of strategic management models and frameworks", *Papers Presented at the 2018 Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET)*, Honolulu, HI, USA, 19—23 August, pp. 1—14.
- Стаття надійшла до редакції 06.10.2023 р.*

УДК 330.15

В. І. Лазаренко,
доктор філософії в галузі економіки, завідувач відділу економіки природокористування
в агросфері, Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8376-4668>

Н. В. Зіновчук,

д. е. н., професор, Завідувач сектору екологічного менеджменту

Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3221-8173>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.29

АДАПТИВНІСТЬ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

V. Lazarenko,

PhD, Head of the Department of Economics of Nature Use in the Agricultural Sphere,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

N. Zinovchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Environmental Management Sector,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

ADAPTABILITY OF THE MARKET OF ORGANIC PRODUCTS IN WARTIME CONDITIONS

У даному дослідженні здійснено оцінку сучасного стану ринкової кон'юнктури України в сфері органічного виробництва в умовах, що спричинені війною. Окреслено чинники деструктивного впливу на органічне сільське господарство України, а також визначені можливості подальшого розвитку екологічно безпечних сфер агропромислового комплексу України. Визначено ключові чинники та індикатори, що визначають подальший розвиток органічного сільського господарства в коротко- та довгостроковій перспективі з урахуванням повоєнного відновлення України. Здійснено аналіз чинників попиту на органічну продукцію в межах внутрішнього ринку, місце і роль органічного виробництва України в споживчій сфері Європейського Союзу та глобальне значення розвитку українського органічного сільського господарства для світової продовольчої безпеки. Запропоновано шляхи адаптації органічного сектору України до умов, що склалися.

In this study, an assessment of the current key indicators of the state of the market situation of Ukraine in the field of organic production in the conditions caused by illegal armed aggression by the Russian Federation was carried out. The factors of destructive influence on organic agriculture of Ukraine due to active military actions on the surrounding natural environment and agricultural resources, in particular, the occupation of part of the territory of Ukraine, the theft of part of the property of economic entities by Russian terrorists, as well as the possibilities of further development of ecologically safe spheres of the agro-industrial complex of Ukraine are outlined. The key factors and indicators determining the further development of organic agriculture in the short— and long-term perspective, taking into account the post-war recovery of Ukraine, have been determined. Attention is paid to the assessment of the current state of state support of the organic sector of Ukraine, and negative trends as of today regarding the behavior of state authorities of local and national significance are identified, and, accordingly, ways of improving state policy are proposed regarding the development of organic agriculture in terms of regulatory and legal support and stimulating function not only for the domestic environment, but also from the point of view of global importance. The main modern obstacles to Ukraine's achievement of the goals of the Green Deal in terms of the development of organic agriculture by 2030 and, accordingly, the consequences of the ongoing war are outlined. Ways to improve the system of state certification of organic land in Ukraine are proposed, taking into account strategic European integration processes in the country, key advantages and disadvantages are identified. An analysis of the factors of demand for organic products within the domestic market, the place and role of

organic production of Ukraine in the consumer sphere of the European Union, and the global significance of the development of Ukrainian organic agriculture for world food security was carried out. Ways of adapting the organic sector of Ukraine to the conditions caused by the war are proposed.

Ключові слова: органічне сільське господарство, продовольча безпека, Зелений курс, євроінтеграція, збалансований розвиток, економіка природокористування.

Key words: organic agriculture, food security, Green deal, European integration, balanced development, environmental economics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З кожним роком питання забезпечення населення Землі продовольством стає дедалі гострішим, оскільки населення земного шару збільшується в постійно зростаючій прогресії. При цьому досі залишається не вирішена проблема (ані на рівні окремих країн, ані на рівні ООН) доступу світового соціуму до продуктів харчування. Основними причинами такого стану є суттєва зростаюча деградація ресурсів сільського господарства, зокрема ґрунтів та бідність частини світового населення, які не можуть дозволити собі регулярний доступ до продуктів харчування. Органічне сільське господарство покликане вирішити одну з цих ключових проблем — забезпечення достатньої кількості продовольства шляхом застосування екологічно безпечного способу вирощування культур.

Україна має значний природо-ресурсний потенціал для виробництва та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності з світовими контрагентами. Однак, через незаконну збройну агресію російської федерації, Україна втратила частину підприємств та ґрунтів. А тому вадливо здійснити оцінку ринку органічної продукції в Україні і визначити ключові її зміни. Що й зумовило актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку органічного сільського господарства в наукових працях відомих учених: З. Варналія, Л. Гринів, М. Долішнього, В. Євтушевського, В. Кредісова, Г. Купалової, С. Покропивного, А. Садекова, В. Сизоненка, В. Шевчука, А. Чухна Н. Зіновчук, А. Раценко.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Узагальнення та визначення шляхів адаптації органічного ринку України до умов, що склалися та в період післявоєнної відбудови України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саме органічне сільське господарство в Україні почало зароджуватися 1990-х рр зі здобуттям країною незалежності. З 2010 р. в усьому світі (а особливо в країнах Європейського Союзу) почали зароджуватися тренди до зростання уваги щодо проблем довкілля, свого власного здоров'я серед індивідів, а особливо — якістю продуктів харчування, які споживає людина. Це породило в подальшому формування відповідних екологічних потреб.

До 2014 року період в українському органічному сільському господарстві можна охарактеризувати як умовно названий "пілотний". Тобто, дрібні суб'єкти господарювання сільськогосподарського призначення переорієнтовували власну модель ведення бізнесу на органічну, оцінюючи переваги та недоліки, інші ризики, а також рівень рентабельності, купівельну спроможність внутрішнього ринку, а також загальне прагнення більшості українського соціуму до задоволення такого роду потреб. Саме починаючи з 2014 року почалося активна фаза сертифікації органічних підприємств міжнародними організаціями FIBL та IFOAM.

Попри вже тоді початок збройної агресії росії проти нашої держави, загальна тенденція росту обсягу ринку та кількості сертифікованих органічних господарств мала позитивну динаміку. Так, зокрема у 2016 році обсяг ринку органічних продуктів в Україні вже становив \$30 млн. А позитивні зрушення в оновленій нормативно-правовій базі (як-от прийнятий Закон

Таблиця 1. Розріз найбільших областей за площею органічних сільськогосподарських угідь станом на кінець 2022 року

Область	Загальна площа сільськогосподарських земель органічного і перехідного статусу, га	Площі сільськогосподарських земель під органічним статусом	Кількість операторів
Житомирська	36796	36077	24
Запорізька	32072	24747	12
Херсонська	29413	29250	14
Одеська	40831	38729	40

Джерело: сформовано на основі [6].

України "Про органічне виробництво") давали всі підстави до ще більшого росту.

Однак, на жаль, у 2022 році російська федерація розпочала активну фазу повномасштабного вторгнення на територію української держави. В результаті бойових дій, частина агропідприємств, у тому числі органічного спрямування були пошкоджені або знищені в наслідок обстрілів. А також частина органічних сільськогосподарських угідь та підприємств до цих пір перебувають під окупацією державо-агресором.

Всі ці події, які мали місце, здійснили безпосередній вплив на показники ринкової кон'юнктури, а також на те, яку подальшу стратегію розвитку та відновлення органічного сільського господарства слід обрати як на рівні держави, так і на рівні місцевих об'єднань, а також на рівні окремих суб'єктів господарювання.

Згідно офіційних даних Міністерства аграрної політики та продовольства, варто виділити 4 найбільші області, в яких найбільша площа сертифікованих органічних господарств у відповідності до міжнародних норм (Таблиця 1).

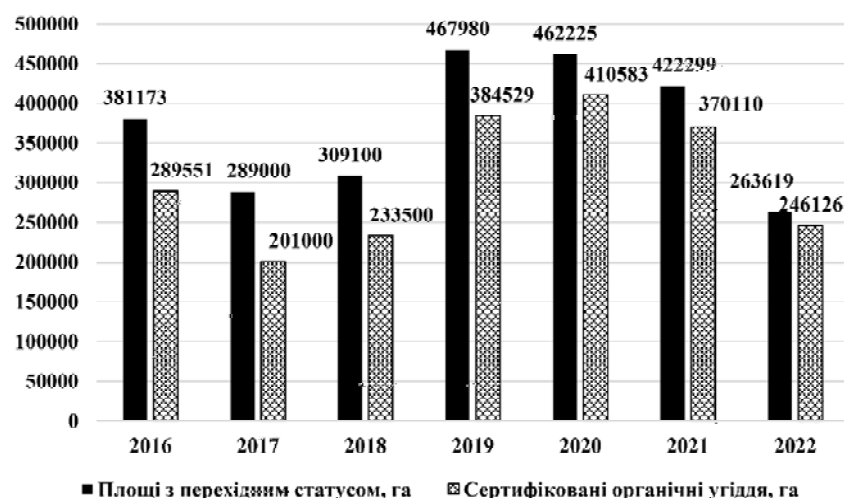

Рис. 1. Загальні площі сільськогосподарських угідь, зайняті під органічне виробництво

Джерело: сформовано автором за даними [6].

Як видно з таблиці, що подано вище, що найменше 2 області і, відповідно, 26 господарств (Запорізької та Херсонської області) перебувають або в окупації, або під постійними обстрілами, а також в зоні найінтенсивніших бойових дій станом на цю мить. Не менш проблемним регіоном на сучасному етапі є Одеська область, адже починаючи з червня 2023 року саме ця область піддається найбільш інтенсивним ракетним обстрілам саме по сільськогосподарській інфраструктурі, яка в свою чергу має 40 суб'єктів господарювання, які здебільшого зайняті у вирощуванні фруктів та овочів, ягід — групи товарів, які в перспективі можуть бути конкурентоспроможними на зовнішніх ринках.

Також окремо варто виділити Херсонську область. Лівобережжя Херсонської області досі перебуває під окупацією, а також обидві частини області досить серйозно (і в контексті сільськогосподарських ресурсів, і в соціальній сфері) постраждали внаслідок підриву російськими терористами Каховської гідроелектростанції. В результаті теракту частина сільськогосподарських земель є не придатною для ведення сільськогосподарської діяльності і потребує заходів з реабілітації. А тому відновлення цих земель має стратегічне значення для держави як з точки зору морально-етичної, так і з соціальної, а також для повноцінного розвитку органічної галузі у якості серйозного конкурента на зовнішніх ринках.

Щодо загальної динаміки площ сертифікованих органічних угідь, то варто відзначити, що до кінця 2021 року спостерігалась чітка тенденція в арифметичній прогресії до збільшення сертифікованих площ. Однак, як вже зазначалося, у 2022 році цей показник різко знизився (рис. 1).

Найбільша кількість сертифікованих земель припадає на період 2018—2019 рр. Це пов'язано з тим, що в цей період міжнародними організаціями, які здійснюють сертифікаційні функції, був здійснений аудит для так званих "третіх країн" на відповідність щодо норм вирощування органічної продукції. Очевидно, що набутий статус України в якості кандидата на вступ до Європейського Союзу відкриває більш ширші можливості в питанні спрощення процедури сертифікації земель органічного сільського госпо-

дарства, а також відкриває можливості у збільшенні торговельних квот для ринків країн Європейського Союзу.

Виходячи з цього, аналогічна ситуація із операторами ринку органічної продукції. Ситуація в даному аспекті прямо залежна від ситуації із сертифікацією земель. В Україні станом на кінець 2022 року діє лише 380 сертифікованих органічних оператора ринку (рис. 2).

Аналогічний висновок можна зробити щодо безпосередньої реалізації органічної продукції загалом. Станом на кінець 2022 року Україна вже займала ринкову частку в 9% від загального імпорту Європейського Союзу, а загальний обсяг реалізації продукції в натуральній величині склав трохи більше 6 тис. тон. Забезпечення такого показника в досить складний період для української держави є черговим підтвердженням того, що даний напрямок необхідно відновлювати та покращувати інвестиційний клімат в середині (рис. 3).

Відповідно, прямо-пропорційна динаміка у грошовому еквіваленті (рис. 4).

Через початок активних бойових дій, а також як наслідок — блокування основних логістичних артерій або переведення транскордонних магістралей та залізничного сполучення в режим воєнного стану, експорт до основних ринків європейських країн значно скоротився у 2022 році. А в результаті втрати населення частини доходів та змін пріоритетів у споживчому кошику, попит саме на органічні продукти харчування значно скоротився, що й відображає даний графік. Однак, в той же час варто відмітити, що завдяки деокупації територій, відновлення роботи підприємств і організацій, а також з оптимізацією логістичних шляхів, у 2023 році спостерігається очевидний прогрес в рості ринку органічних продуктів харчування.

В якості підтвердження сказаного, необхідно звернути увагу на баланс експорту на зовнішні ринки. На відповідній діаграмі буде відображено значне падіння обсягу експорту у порівнянні з 2019 роком (рис. 5).

Виходячи з натурального вираження даного показника, необхідно відобразити його і у грошовому еквіваленті. Тут необхідно зазначити про цікаву закономірність: попри зменшення натураль-

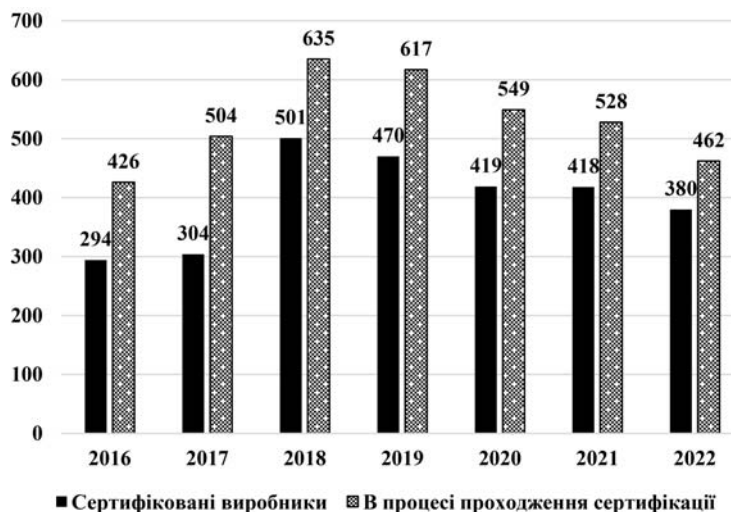

Рис. 2. Кількість виробників органічної сільськогосподарської продукції станом на кінець 2022 року

Джерело: сформовано автором за даними [6].

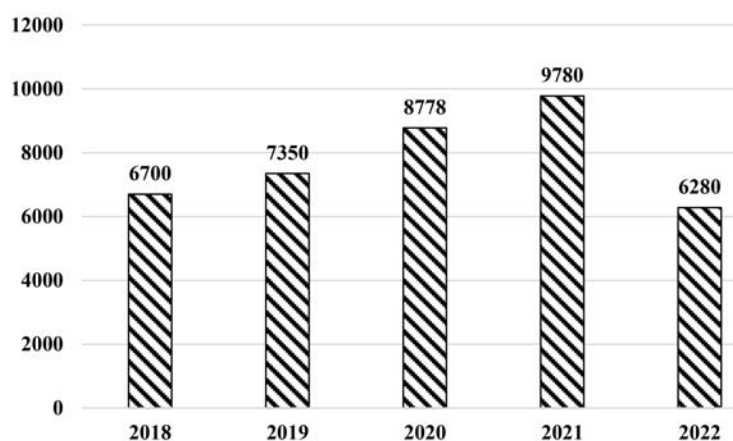

Рис. 3. Динаміка реалізації органічної продукції в натуральному вираженні, тон

Джерело: сформовано автором за даними [6].

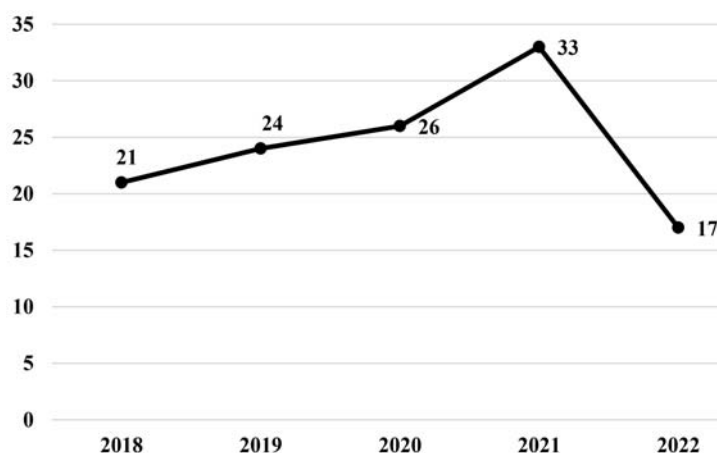

Рис. 4. Динаміка реалізації органічної продукції в грошовому вираженні, млн дол

Джерело: сформовано автором за даними [6].

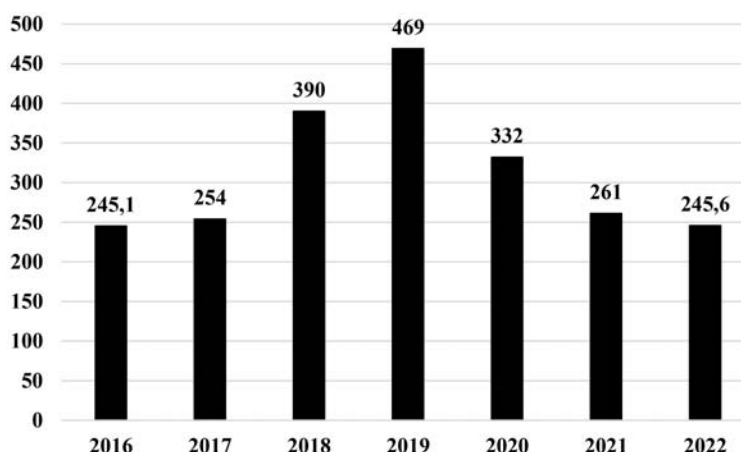

Рис. 5. Динаміка обсягів експорту органічної продукції, тон

Джерело: сформовано автором за даними [6].

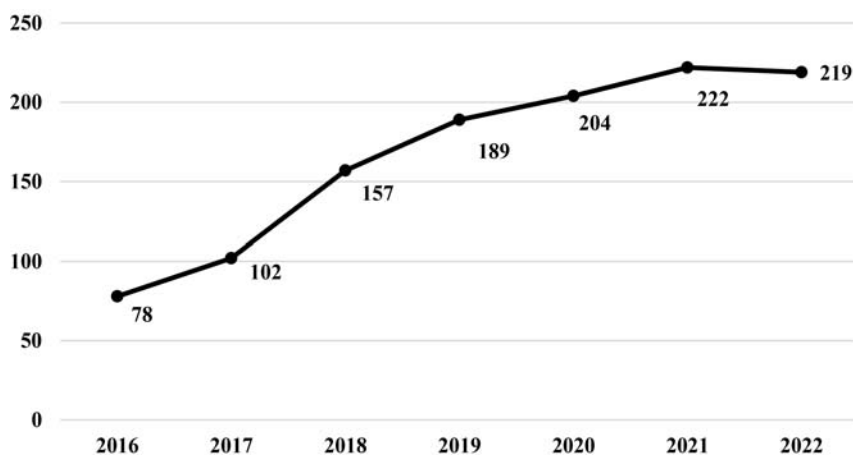

Рис. 6. Динаміка зміни обсягів експорту в грошовому еквіваленті, млн дол.

Джерело: сформовано автором за даними [6].

ного обсягу експорту органічної продукції, Україна, у найскладніший рік своєї незалежності отримали від експорту продукції на \$30 млн

і до війни і, відповідно, під час залишається велика проблема з сертифікацією операторів ринку. Можна сміливо відзначити, що на сьогоднішній день нормативно-правова база України має низку

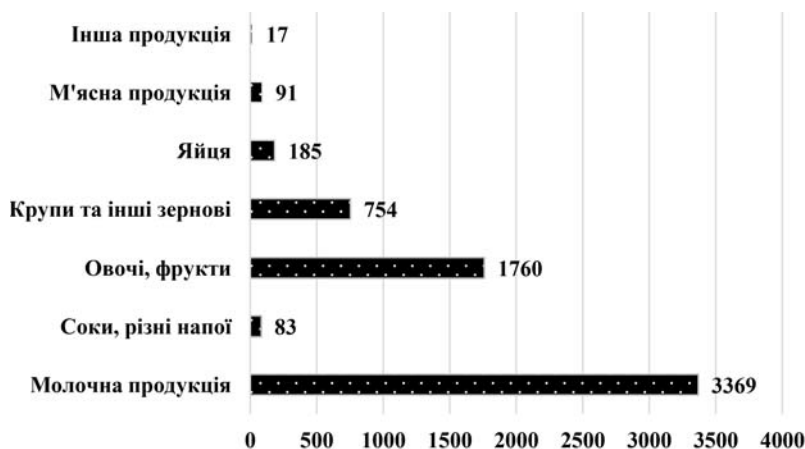

Рис. 7. Обсяг реалізації різних груп товарів органічної продукції на внутрішньому ринку за 2022 рік, тон

Джерело: сформовано автором за даними [6].

більше, ніж за 2019 рік при рекордному для неї експорту (рис. 6).

Від оцінки зовнішніх ринків необхідно оцінити кон'юнктуру внутрішніх. Аналізуючи ситуацію на внутрішньому ринку необхідно відзначити, що загальний обсяг реалізації товарів по всій території України склав 627 млн грн, з яких 320 отримано лише від реалізації молочної продукції. Здебільшого українські споживачі традиційно купують крупи, молочну продукцію та овочі і фрукти, тому що по-перше — це універсальні товари, які необхідні для кожного індивіда, а по-друге — квінтесенція впізнаваності бренду продукту харчування як органічної завжди (в межах території України) асоціюється саме з такою групою та номенклатурою товару. В натуральному вираженні ситуація на ринку виглядає наступним чином (рис. 7).

Відповідно, тут простежується закономірність щодо грошового вираження зазначеного показника (рис. 8).

Також аналізуючи стратегічні перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні, то варто відмітити, що і до війни і, відповідно, під час залишається велика проблема з сертифікацією операторів ринку. Можна сміливо відзначити, що на сьогоднішній день нормативно-правова база України має низку недоліків і проявляється низькою ефективністю у питання розвитку органічного виробництва, а також в імплементації норм, які зазначені в тексті Асоціації. З законодавчої точки зору, протягом тривалого часу виробництво та обіг органічних сільськогосподарських продуктів в Україні не регламентувалося в правовому полі. І це відповідним негативним чином відзначилося на ринку органічної продукції, а саме тим, що цей ринок був перенасичений

неякісною продукцією, що маркувалася як органічна або екологічна, проте за своїми характеристиками не відповідала міжнародним органічним стандартам. Таким чином, довіра з боку споживачів продовжує бути на низькому рівні, що спричинило втрати частки ринку та виходу окремих підприємств з нього.

У зв'язку з цим позитивним зрушенням стало прийняття Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. Цей Закон визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначених сферах.

Слід зазначити, що великого значення набула міжнародна співпраця в органічному виробництві:

— Проектом "Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства".

— Проектом ЄС "Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні".

— Швейцарсько-українським проектом "Розвиток органічного ринку в Україні", що впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO) (до 2018 року).

— Швейцарсько-українська програма "Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України", що фінансується Швейцарією та впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) у партнерстві із SAFOSO AG (Швейцарія) та іншими міжнародними проектами та програмами.

Проте незважаючи на прийняття Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" на сьогоднішній момент велика кількість підзаконних актів та норма-

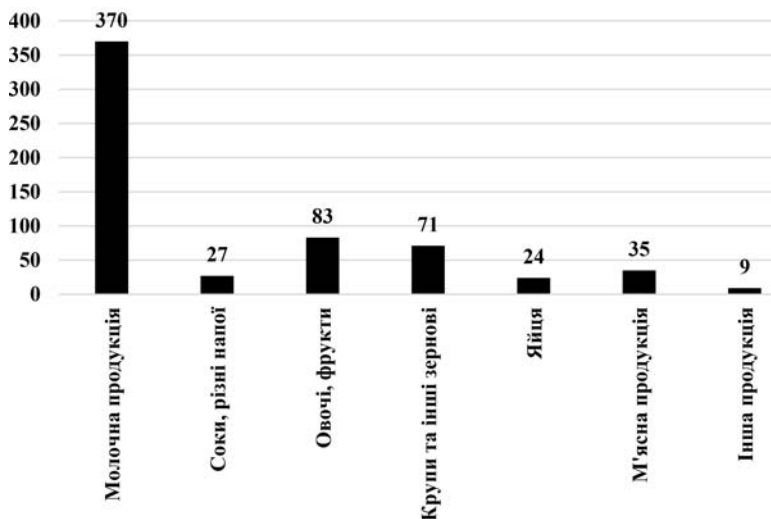

Рис. 8. Грошовий еквівалент реалізації окремих груп органічних товарів на внутрішньому ринку України за 2022 рік, млн грн

Джерело: сформовано автором за даними [6].

тивної бази, що стосуються повноцінного функціонування закону ще не розроблені, або не затверджені, в тому числі процедур контролю і реєстрації як операторів органічного виробництва, так і акредитації сертифікаційних органів.

Також варто зазначити, що Законом України "Про державний контроль за використанням та охороною земель" передбачає проведення обов'язкової агрохімічної паспортизації земель. Результатом проведеної паспортизації є агрохімічний паспорт поля, земельної ділянки сільськогосподарського призначення, розробка якого здійснюється з метою державного контролю за зміною показників родючості, забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Таким чином, паспортизація земель сільськогосподарського призначення підводить до ключової проблеми європейського органічного сектору — екологічна безпека. Для європейських громадян на сьогоднішній день головною проблемою є якісне та безпечне харчування. Однак, за останнє десятиліття частка витрат пересічних споживачів на якісну та безпечну їжу зменшувалася, що зумовило зменшення ціни на продукти харчування і, відповідно, низькі доходи фермерів. Органічне землеробство характеризується порівняно високою собівартістю, оскільки органічні фермери оперують у своїй діяльності природними процесами та речовинами, без використання синтетичних продуктів. Проте, навіть в європейських країнах, де спостерігається

відносно високий рівень громадської самосвідомості, спостерігається наявність підприємств, які ведуть недобросовісні "правила гри", називаючи власну продукцію органічною, проте в дійсності не відповідає жодним нормам органічного виробництва.

Дана проблема є актуальною для України, де такого роду виробники користуються вищезазначеними прогалинами в законодавстві, штучно завищуючи ціну на "квазіорганічну" продукцію. І в даному випадку, розроблений проект покликаний на вирішення даної проблеми також, а тому Україна може використати це у якості можливості.

Згідно даного проекту розвитку виробництва, Європейський Союз має намір здійснювати розвиток за трьома напрямками:

1) Збільшити кількість споживання органічної продукції;

2) Збільшити виробництво та споживання органічної продукції, охопити 25% сільськогосподарських угідь під органічним землеробством до 2030 року, а також значно збільшити органічну аквакультуру.

3) Забезпечення сталого розвитку і підвищення ролі органічного виробництва у вирішенні екологічних проблем.

Ще одним не менш важливим проблемним аспектом в контексті євроінтеграції та розвитку органічного сектора є проблема формування, акредитації і подальшого функціонування органу з оцінки відповідності. Це в першу чергу пов'язано з тим, що вищезгаданий орган не має конкретних законодавчих вимог до своєї діяльності і найголовніше — відсутність процедури підтвердження критеріям органічності продукції.

Відсутність національної системи сертифікації робила неможливим залучення більшої кількості споживачів до вже сформованого ринку органічних продуктів тому що переконати споживачів у тому, що цей продукт за який вони сплачують є органічним було складно. Так, на даний момент на території України діють 17 міжнародних організацій з саме сертифікації органічної продукції і вони мають повноваження надавати виробнику оцінку відповідності даної продукції. Проте така оцінка не може стати аналогом національної системи. Крім того, витрати на дану оцінку для більшості виробників органічної продукції є економічно невигідним. В результаті чого внутрішній ринок й до нині перенасичений низькоякісною продукцією, а наявність органічного маркування на товарних упаковках є

лише елементом недобросовісного маркетингу.

З вищевикладеного слід зробити висновок, що як в економічному так і в соціальному аспекті для підвищення конкурентоспроможності і ефективного ведення своєї діяльності для вітчизняних аграрних підприємств необхідною умовою є неухильне дотримання "правил гри", а саме — повністю слідувати нормам законодавства та відповідних нормативно-правових актів, доктрин, що діють на території країн Європейського Союзу. Проте, незважаючи на те, що прийняття даного Закону є кроком вперед в контексті розвитку органічного виробництва, одна з ключових проблем залишається неврегульованою і невирішеною, а саме — державна підтримка виробників. Особливої ваги дана проблема набуває саме в контексті євроінтеграції.

Особливої актуальності дана складова набуває саме за умови органічного виробництва. Адже в умовах сьогодення з урахуванням концепції сталого розвитку, а також занепокоєння ряду провідних країн станом своїх природних ресурсів, якістю продуктів харчування, рівнем екологічної та продовольчої безпеки зумовило перегляд і як наслідок зміну курсу розвитку європейського, та світового в цілому, вектора розвитку аграрної галузі — з традиційної до екологічно безпечної. Європейським Союзом на перше місце були поставлені стратегічні суспільні цілі і в результаті була сформована система з чітко визначеними пріоритетами та дієвими механізмами її реалізації — Спільна аграрна політика ЄС (Common Agricultural Policy).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Неспропорокована збройна агресія росії проти України спричинила низку проблем в органічному сільському господарстві. Події останнього періоду повномасштабної війни показали важливість стратегічного значення українських агресивних ресурсів для світового сільського господарства та забезпечення населення землі необхідним продовольством. Очевидно, що в післявоєнний період екологічно орієнтовані напрямки сільськогосподарського виробництва будуть в пріоритеті, оскільки Україна має значний потенціал для цього. Крім того, це є обов'язковою умовою досягнення цілей "Зеленого курсу" особливо в контексті роз-

гляду України як кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Подальші дослідження за даною тематикою необхідно спрямовувати саме в напрямку вирішення фундаментальних проблем, про які відзначалося в ході даного дослідження, а також щодо практичних кроків до досягнення Україною взятих на себе зобов'язань.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Федерація органічного руху в Україні — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-41-21>

3. Vladyslav lazarenko. Analysis of World Market of Organic Products in the Context of Enviromental Marketing. Kobe Gakuin Economic Papers, 2018, № 3, Vol. 50, pp. 159—167.

4. Лазаренко В.І., Вдовіченко А.В., Терновий Ю.В., Качковський О.О., Федоречко М.В. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні в умовах європейського зеленого курсу. Економіка АПК, 2021, № 9, С. 31. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109031>

5. В.І. Лазаренко. Сучасні передумови формування суспільної екологічної цінності за біхевіористичним підходом. Агроекологічний журнал, № 2, 2022 с. 118—123. <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263327>

6. Органік info [офіційний сайт]. Режим доступу: <https://organicinfo.ua>

7. Принципи органічного сільського господарства. URL: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (дата звернення: 06.01.2018).

8. Про державний контроль за використанням та охороною земель [Електронний ресурс] Закон України від 19 липня 2003 року № 963-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.

9. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: проект Закону України. URL: rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 (дата звернення: 06.01.2018).

10. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сирови-

ни [Електронний ресурс] Закон України від 03.09.2014 № 425-VII — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 25 Sept 2023).

2. Federation of organic movement in Ukraine (2023), available at: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-41-21> (Accessed 25 Sept 2023).

3. lazarenko, V. (2018), "Analysis of World Market of Organic Products in the Context of Enviromental Marketing", Kobe Gakuin Economic Papers, vol. 3, no. 50, pp. 159—167.

4. Lazarenko, V.I. Vdovichenko, A.V. Ternoviy, Yu.V. Kachkovs'kyj, O.O. and Fedorechko, M.V. (2021), "Prospects for the development of organic production in Ukraine under the European green deal", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 31. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109031>

5. Lazarenko, V.I. (2022), "Modern prerequisites for forming social environmental value according to behavioristic approach", Ahroekolohichnyj zhurnal, vol. 2, pp. 118—123. <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263327>

6. Orhanik info (2023), available at: <https://organicinfo.ua> (Accessed 25 Sept 2023).

7. IFOAM (2005), "Principles of Organic Agriculture", available at: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (Accessed 25 Sept 2023).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On State Control over Use and Protections of Lands", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (Accessed 25 Sept 2023).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Draft Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products", available at: rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 (Accessed 25 Sept 2023).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "About the production and circulation of organic agricultural products and raw materials", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Accessed 25 Sept 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2023 р.

УДК 657.2.016+657.6+336.226:331.2

А. П. Макаренко,

д. е. н., професор, професор кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,

Інженерний навчально-науковий інститут

ЗНУ ім. Ю.М. Потебні, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9576-928X>

Є. В. Меліхов,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ ім. Ю.М. Потебні, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9856-9291>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.37

УДОСКОНАЛЕННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A. Makarenko,

Doctor of Economics, professor of Accounting and Auditing

Department of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University

Ye. Melikhov,

master of Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

IMPROVEMENT OF THE AUTOMATION OF ACCOUNTING AND AUDITING OF PRODUCTION STOCKS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM TO INCREASE THE EFFICIENCY OF ECONOMIC ACTIVITY

У наші часи, професія бухгалтера вже не обмежується лише веденням бухгалтерського обліку. Окрім цього, вони займаються проведенням аудиту, здійснюють планування та оцінку діяльності свого підприємства, інше. Цілком очікувано, що в епоху цифрової революції, загального впровадження цифровізованих застосунків та діджиталізованих рішень у всіх сферах життя людини, бухгалтери вже не можуть обходитись складанням паперових первинних документів та звітності. Саме через це, на допомогу фахівцям з бухгалтерського обліку, і була розпочата розробка спеціалізованого програмного забезпечення для ведення обліку та складання звітності підприємства.

Метою роботи є удосконалення обліку та аудиту виробничих запасів в системі управління підприємством під час діджиталізації та впровадження сучасних електронних інформаційних систем для підвищення ефективності господарської діяльності.

Метою автоматизації обліку та аудиту виробничих запасів є підвищення ефективності роботи підприємства, мінімізація кількості помилок і унеможливлення махінацій.

Завданням анкетування є проведення опитування співробітників підприємства щодо правильності обліку виробничих запасів, що має забезпечити перевірку: наявність знайдених помилок при попередніх перевірках; коректність обраного методу вибуття запасів та його відповідність законодавству та політиці підприємства; дозвіл відпуску виробничих запасів без довіреності; використання картки складського обліку матеріалів; наявність на підприємстві наказу про облікову політику тощо.

Удосконалено процес автоматизації аудиту виробничих запасів, який відрізняється від існуючих систем, оскільки включає в себе такі компоненти, як анкетування, загальний план, програму та робочі документи. Запропонована методика дозволяє контролеру охопити всі аспекти обліку виробничих запасів, перевірити правильність, своєчасність та законність їх відображення в обліку, швидко виявити можливі порушення та здійснити якісний контроль.

При впровадженні автоматизації обліку виробничих запасів не передбачено окремих документів, які б полегшували складання звітності. До того ж, більшість українських підприємств або досі веде паперове діловодство, або

здійснює його у застарілих, або заборонених системах обліку. Тож зараз відбувається активний процес діджиталізації шляхом переведення на українські або міжнародні платформи. Запропоновані авторами форми відомостей: відповідності обліку трансформації паперових документів до електронної інформаційної системи; трансформації діджиталізованого обліку виданих документів та наявних у електронній інформаційній системі обліку; трансформації паперової оцінки за НП(С)БО 9 до цифрового обліку; діджиталізації існуючої кореспонденції рахунків шляхом переведення до електронної інформаційної системи; трансформації паперової фінансової звітності або виконаної у застарілих системах обліку до нової електронної інформаційної системи. Впровадження запропонованих форм покращить ведення обліку виробничих запасів, зменшить кількість помилок, попередить накладання штрафних санкцій, мінімізує вірогідність витрат, що значно поліпшить ефективність господарської діяльності.

Nowadays, the profession of an accountant is no longer limited to keeping accounting records. In addition, they conduct audits, plan and evaluate the activities of their enterprises, etc. It is quite expected that in the era of the digital revolution, the general introduction of digitized applications and digitized solutions in all spheres of human life, accountants can no longer do without the preparation of paper primary documents and reports. It is because of this, to help accounting specialists, that the development of specialized software for keeping records and drawing up enterprise reports was started.

The purpose of the work is to improve the accounting and audit of production stocks in the enterprise management system during digitization and implementation of modern electronic information systems to increase the efficiency of economic activity.

The goal of automating the accounting and auditing of production stocks is to increase the efficiency of the enterprise, minimize the number of errors and prevent fraud.

The purpose of the questionnaire is to conduct a survey of the company's employees regarding the correctness of the accounting of production stocks, which should ensure verification: the presence of errors found during preliminary checks; the correctness of the chosen method of inventory disposal and its compliance with legislation and company policy; permission to release production stocks without a power of attorney; use of the materials warehouse accounting card; availability of an accounting policy order at the enterprise, etc.

The process of automating the audit of production stocks has been improved, which differs from existing systems because it includes such components as a questionnaire, a general plan, a program and working documents. The proposed method allows the controller to cover all aspects of accounting for production stocks, check the correctness, timeliness and legality of their display in accounting, quickly detect possible violations and carry out quality control.

When implementing the automation of accounting for production stocks, there are no separate documents that would facilitate reporting. In addition, the majority of Ukrainian enterprises either still conduct paper records, or perform them in outdated or prohibited accounting systems. So now there is an active process of digitization by transferring to Ukrainian or international platforms. The forms of information proposed by the authors: correspondence of accounting for the transformation of paper documents to the electronic information system; transformation of the digitized accounting of issued documents and those available in the electronic accounting information system; transformation of paper assessment according to NP(S)BO 9 to digital accounting; digitization of the existing account correspondence by transferring it to an electronic information system; transformation of paper financial reporting or made in outdated accounting systems to a new electronic information system. Implementation of the proposed forms will improve the accounting of production stocks, reduce the number of errors, prevent the imposition of fines, minimize the probability of costs, which will significantly improve the efficiency of economic activity.

Ключові слова: автоматизація, управління, аудит, облік, виробничі запаси, анкета, план, програма, робочі документи.

Key words: automation, management, audit, accounting, production stocks, questionnaire, plan, program, working documents.

ВСТУП

У наші часи, професія бухгалтера вже не обмежується лише веденням бухгалтерського обліку. Окрім цього, вони займаються проведенням аудиту, здійснюють планування та оцінку діяльності свого підприємства, інше. Цілком очікувано, що в епоху цифрової революції, загального впровадження цифровізованих застосунків та діджиталізованих рішень у всіх сферах життя людини, бухгалтери вже не можуть обходитись складанням паперових первинних документів та звітності. Саме через це, на допомогу фахівцям з бухгалтерського

обліку, і була розпочата розробка спеціалізованого програмного забезпечення для ведення обліку та складання звітності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями автоматизації обліку та аудиту виробничих запасів займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Кулаковська А.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Подмешальська Ю.В., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та ак-

Таблиця 1. Анкета перевірки виробничих запасів

№	Зміст питання	Варіанти відповіді				
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки	
1	Чи були помилки при попередніх перевірках?					
2	Який метод вибуття запасів використовується на підприємстві?					
	-FIFO;					
	-середньозваженої собівартості.					
3	Надходження виробничих запасів оформлюється:					
	-накладною;					
	-товарно-транспортною накладною;					
	-прибутковим ордером;					
	-актом про приймання матеріалів.					
4	Відпуск у виробництво оформлюється:					
	-лімітно-забірною карткою					
	-накладною-вимогою на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів					
	-матеріальним звітом					
5	Чи можна відпускати виробничі запаси без довіреності?					
6	Чи використовується для обліку «картка складського обліку матеріалів»?					
7	Чи використовується для взаємоз'язку складського та бухгалтерського обліку «Відомість обліку залишків матеріалів на складі»?					
8	На якому рахунку обліковуються виробничі запаси					
	-20					
	-23					
	-26					
	-28					
9	Чи є на підприємстві наказ про облікову політику?					
10	Як відображається в обліку отримання виробничих запасів від постачальника на умовах наступної оплати:					
	-Дт 201 Кт 311					
	-Дт 201 Кт 631					
	-Дт 201 Кт 361					

Джерело: складено авторами.

центують увагу на різних аспектах паперового ведення обліку та аудиту виробничих запасів. Проте саме питання автоматизації цих процесів на сучасному підприємстві розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення обліку та аудиту виробничих запасів в системі управління підприємством під час діджиталізації та впровадження сучасних електронних інформаційних систем для підвищення ефективності господарської діяльності.

Метою автоматизації обліку та аудиту виробничих запасів є підвищення ефективності роботи підприємства, мінімізація кількості помилок і унеможливлення махінацій.

Завданням анкетування є проведення опитування співробітників підприємства щодо правильності обліку виробничих запасів, що має забезпечити перевірку: наявності знайдених помилок при попередніх перевірках; коректності обраного методу вибуття запасів та його відповідності законодавству та політиці підприємства; дозволу відпуску виробничих запасів без довіреності; використання картки складського обліку матеріалів; на-

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту виробничих запасів

Етап перевірки	Процедури контролю	Докази контролю	Період проведення	Виконавці
1	2	3	4	5
Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, планування аудиту виробничих запасів	Статут підприємства, Звіти попередніх перевірок, накази.		
Фактичний	Інвентаризація запасів	Акт інвентаризації, опис запасів, перелік відхилень, акти перевірки		
Основний	Перевірка відповідності виданих постачальниками первинних документів з обліку надходження виробничих запасів в паперовому вигляді даним внесеним у інформаційну систему підприємства. Перевірка відповідності виданих покупцю первинних документів з обліку реалізації зайвих виробничих запасів (у паперовому вигляді) даним внесеним у інформаційну систему підприємства. Перевірка відповідності заповнення довідника для здійснення первісної оцінки запасів в інформаційній системі відповідно до НП(С)БО 9 «Запаси». Перевірка відповідності заповнення довідника для здійснення оцінки вибуття запасів в інформаційній системі відповідно до НП(С)БО 9 «Запаси». Перевірка відповідності заповнення довідника для здійснення оцінки запасів на дату балансу в інформаційній системі відповідно до НП(С)БО 9 «Запаси». Перевірка правильності кореспонденції рахунків шляхом аналізу некоректних проведення в інформаційній системі	Журнал 3, 5 Головна книга, Баланс, Первинні документи		
Завершальний	Складання звіту аудитора.	Звіт		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 3. Програма аудиту виробничих запасів

№	Мета	Перелік процедур контролю	Критерії якості	Метод перевірки	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Впевнитись у відповідності виданих поставачальниками первинних документів з обліку надходження виробничих запасів в паперовому вигляді даним внесеним у інформаційну систему підприємства.	Перевірка відповідності виданих поставачальниками первинних документів з обліку надходження виробничих запасів в паперовому вигляді даним внесеним у інформаційну систему підприємства.	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	ІС-1			
2	Впевнитись у відповідності виданих покупцю первинних документів з обліку реалізації зайвих виробничих запасів (у паперовому вигляді) даним внесеним у інформаційну систему підприємства.	Перевірка відповідності виданих покупцю первинних документів з обліку реалізації зайвих виробничих запасів (у паперовому вигляді) даним внесеним у інформаційну систему підприємства.	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	ІС-2			
3	Впевнитись у відповідності заповнення довідника для здійснення первісної оцінки запасів в інформаційній системі відповідно до національного положення стандарту бухгалтерського обліку 9 «Запаси».	Перевірка відповідності заповнення довідника для здійснення первісної оцінки запасів в інформаційній системі відповідно до національного положення стандарту бухгалтерського обліку 9 «Запаси».	А, Б, В, Г, Д	Документальний, арифметичний, вибірковий	ІС-3			
4	Впевнитись у правильності кореспонденції рахунків шляхом аналізу некоректних проведення в інформаційній системі	Перевірка правильності кореспонденції рахунків шляхом аналізу некоректних проведення в інформаційній системі	А, Б, В, Г, Д	Документальний, арифметичний, вибірковий	ІС-4			
5	Впевнитись у відповідності інформаційної системи обліку для складання фінансової звітності в рядку Запаси	Перевірка відповідності інформаційної системи обліку для складання фінансової звітності в рядку Запаси	А, Б, Г, Д, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	ІС-5			
Критерії якості перевірки: наявність – А; правдивість – Б; права та зобов'язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінку вартості – Е; подання і розкриття – Є.								

Джерело: складено авторами.

Таблиця 4. Перевірка відмінностей між електронними та паперовими документами (ІС-1)

Назва або вид документу	Електронні документи				Паперові документи				Відхилення			
	№	Дата	Кількість	Сума	№	Дата	Кількість	Сума	№	Дата	Кількість	Сума

Джерело: складено авторами.

явність на підприємстві наказу про облікову політику тощо.

Анкету перевірки виробничих запасів подано в таблиці 1. У програмі контролю відображені основні процедури для вирішення основних завдань перевірки.

Завданням аудиту виробничих запасів є перевірка: відмінностей між електронними та паперовими документами; відмінностей між виданими покупцю документами та наявними у електронній інформаційній системі обліку; відповідності даних між електронною інформаційною системою обліку та НП(С)БО 9 "Запаси"; правильності кореспонденції рахунків шляхом аналізу некоректних проведення в інформаційній системі; відповідності інформа-

ційної системи обліку для складання фінансової звітності в рядку Запаси.

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту виробничих запасів. План аудиту є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних етапах аудиту і строків їх виконання із зазначенням джерел інформації. Аудит виробничих запасів підприємства авторами рекомендується проводити в кілька етапів (табл. 2).

Програму аудиту виробничих запасів наведено в таблиці 3. Для вирішення поставлених завдань аудиту виробничих запасів пропонуємо робочі документи аудитора (табл. 4—10), які

Таблиця 5. Перевірка відмінностей між виданими покупцю документами та наявними у електронній інформаційній системі обліку (IC-2)

Вид виробничих запасів	Електронні документи					Паперові документи					Відхилення				
	Документ	№	Дата	Кількість	Сума	Документ	№	Дата	Кількість	Сума	Документ	№	Дата	Кількість	Сума

Джерело: складено авторами.

Таблиця 6. Перевірка відповідності даних між електронною інформаційною системою обліку та НП(С)БО 9 "Запаси" (IC-3)

Первісна оцінка запасів у залежності від використовуваних підходів	Інформація у електронній інформаційній системі обліку	Оцінка згідно НП(С)БО 9	Відхилення

Джерело: складено авторами.

Таблиця 7. Перевірка правильності кореспонденції рахунків шляхом аналізу некоректних проведень в інформаційній системі (IC-4)

Зміст некоректних господарських операцій	Кореспонденція рахунків у інформаційній системі обліку				Кореспонденція рахунків згідно з законодавством				Виправлення помилок			
	Документ	Дт	Кт	Сума	Документ	Дт	Кт	Сума	Документ	Дт	Кт	Сума

Джерело: складено авторами.

Таблиця 8. Перевірка відповідності інформаційної системи обліку для складання фінансової звітності в рядку Запаси (IC-5)

Вид запасу	За даними паперової фінансової звітності	За даними електронної інформаційної системи обліку				Відхилення
		Рахунок робочого плану	Зведена відомість по рахунку	Оборотна відомість по рахунку	Фінансова звітність	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 9. Відомість відповідності обліку трансформації паперових документів до електронної інформаційної системи

Назва або вид документу	Паперові документи або попередні інформаційні системи				Електронні документи у впровадженій інформаційній системі обліку			
	№	Дата	Кількість	Сума	№	Дата	Кількість	Сума

Джерело: складено авторами.

на думку авторів стануть обґрунтованими доказами їх якісного проведення.

При впровадженні автоматизації обліку виробничих запасів непередбачено окремих документів, які б полегшували складання звітності. До того ж, більшість українських підприємств або досі веде паперове діловодство, або здійснює його у застарілих або заборонених системах обліку. Тож зараз відбувається активний процес діджиталізації шля-

хом переведення на українські або міжнародні платформи. Тому, для покращення ведення обліку виробничих запасів пропонуємо надалі використовувати наступні бланки, а саме відомості: відповідності обліку трансформації паперових документів до електронної інформаційної системи; трансформації діджиталізованого обліку виданих документів та наявних у електронній інформаційній системі обліку; трансформації паперової оцінки за НП(С)БО 9 "За-

Таблиця 10. Відомість трансформації діджиталізованого обліку виданих документів та наявних у електронній інформаційній системі обліку

Вид виробничих запасів	Паперові документи або попередні інформаційні системи					Електронні документи у впровадженій інформаційній системі обліку				
	Документ	№	Дата	Кількість	Сума	Документ	№	Дата	Кількість	Сума

Джерело: складено авторами.

Таблиця 11. Відомість трансформації паперової оцінки за НП(С)БО 9 "Запаси" до цифрового обліку

Первісна оцінка запасів у залежності від використовуваних підходів	Оцінка згідно НП(С)БО 9 «Запаси»	Інформація у електронній інформаційній системі обліку

Джерело: складено авторами.

Таблиця 12. Відомість діджиталізації існуючої кореспонденції рахунків шляхом переведення до електронної інформаційної системи

Зміст некоректних господарських операцій	Кореспонденція рахунків згідно з законодавством				Кореспонденція рахунків у інформаційній системі обліку			
	Документ	Дт	Кт	Сума	Документ	Дт	Кт	Сума

Джерело: складено авторами.

Таблиця 13. Відомість трансформації паперової фінансової звітності або виконаної у застарілих системах обліку до нової електронної інформаційної системи

Вид запасу	За даними паперової фінансової звітності	За даними електронної інформаційної системи обліку			
		Рахунок робочого плану	Зведена відомість по рахунку	Оборотна відомість по рахунку	Фінансова звітність

Джерело: складено авторами.

паси" до цифрового обліку; діджиталізації існуючої кореспонденції рахунків шляхом переведення до електронної інформаційної системи; трансформації паперової фінансової звітності або виконаної у застарілих системах обліку до нової електронної інформаційної системи (таблиці 9—13).

ВИСНОВКИ

Вдосконалено процес автоматизації аудиту виробничих запасів, який відрізняється від існуючих систем, оскільки включає в себе такі компоненти, як анкетування, загальний план, програму та робочі документи. Запропонована методика дозволяє контролеру охопити всі аспекти обліку виробничих запасів, перевірити правильність, своєчасність та законність їх відображення в обліку, швидко виявити можливі порушення та здійснити якісний контроль.

При впровадженні автоматизації обліку виробничих запасів не передбачено окремих документів, які б полегшували складання звітності. До того ж, більшість українських під-

приємств або досі веде паперове діловодство, або здійснює його у застарілих, або заборонених системах обліку. Тож зараз відбувається активний процес діджиталізації шляхом переведення на українські або міжнародні платформи. Запропоновані авторами форми відомостей: відповідності обліку трансформації паперових документів до електронної інформаційної системи; трансформації діджиталізованого обліку виданих документів та наявних у електронній інформаційній системі обліку; трансформації паперової оцінки за НП(С)БО 9 до цифрового обліку; діджиталізації існуючої кореспонденції рахунків шляхом переведення до електронної інформаційної системи; трансформації паперової фінансової звітності або виконаної у застарілих системах обліку до нової електронної інформаційної системи. Впровадження запропонованих форм покращить ведення обліку виробничих запасів, зменшить кількість помилок, попередить накладання штрафних санкцій, мінімізує вірогідність витрат, що значно поліпшить ефективність господарської діяльності.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхов Є.В. Документування обліку запасів за допомогою програмного забезпечення. Перспективи сталого розвитку в умовах глобалізації в економічному, управлінському та інженерному аспектах: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., 3—4 лист. 2022 р. Запоріжжя: ІННІ ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, 2022. С. 162—164.

2. Меліхова Т. О., Балашова Ю. О. Удосконалення внутрішнього аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7503> (дата звернення: 21.06.2023).

3. Меліхова Т. О., Меліхов Є. В. Розділ 9. Напрями протидії та ефективної боротьби з рейдерськими захопленнями в системі аудиту інформаційної безпеки. Цифрова трансформація промислового менеджменту: теорія і практика / За загальною редакцією Воронкова В. Г., Метеленко Н. Львів — Торунь: Liha-Pres. 2023. С. 464—533. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/225>.

4. Макаренко А. П., Телєвінова О. В. Удосконалення обліку і аудиту виробничих запасів у системі управління пат "Запоріжсталь". Економіка та держава. 2019. № 1. С. 27—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.27

5. Меліхова Т. О., Градобік А. О. Удосконалення документування обліку та аудиту запасів на підприємстві. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (дата звернення: 03.10.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.9

6. Подмешальська Ю. В., Зайберт Є. К. Облік виробничих запасів. Ефективна економіка. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6273> (дата звернення: 03.10.2023).

References:

1. Makarenko, A.P. and Melikhov, Y.V. (2022), "Documentation of stock accounting using software", *Perspektyvy staloho rozvytku v umovakh hlobalizatsii v ekonomichnomu, upravlins'komu ta inzhenernomu aspektakh: materialy Mizhnarod. nauk.-prakt. konf.* [Prospects of sustainable development in the conditions of globalization in economic, managerial and engineering aspects: materials International. science and practice conf.], INNI im. Yu.M. Potebni ZNU, Zaporizhzhia, Ukraine, 3—4 nov, pp. 162—164.

2. Melikhova, T. O. and Balashova, Yu. O. (2019), "Improvement of the internal audit of inventory for improving financial security", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7503> (Accessed 28 Sep 2023).

3. Melikhova, T. O. and Melikhov, Y.V. (2023), "Chapter 9. Directions of countermeasures and effective fight against raiders in the information security audit system.", *Digital transformation of industrial management: theory and practice*, available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/225> (Accessed 28 Sep 2023).

4. Makarenko, A. and Tielievinova, O. (2019), "Improvement of accounting and audit of manufacturing reserves in the management system of pjsc "Zaporizhstal", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 27—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.27

5. Melikhova, T. and Hradobik, A. (2020), "Improving documentation of inventory accounting and auditing at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (Accessed 03 Oct 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.9

6. Podmeshalska, Y. V. and Zaybert, E. K. (2018), "Inventory accounting", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6273> (Accessed 03 Oct 2023).

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 658.15: 336.64

С. В. Качула,д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2540-862X>**Д. О. Гамага,**магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2346-218X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.44

ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

S. Kachula,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

D. Hamaha,

Master's student of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Dnipro State Agrarian and Economic University

SOLVENCY AS AN INDICATOR OF FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE

У статті досліджено сутність фінансової безпеки підприємства. Виокремлено платоспроможність як складову фінансової стійкості підприємства. Доведено, що платоспроможність та фінансова стійкість взаємопов'язані і важомі в успішному функціонуванні підприємства. Платоспроможність є важливою економічною категорією, яка вимірює фінансовий стан підприємства. Визначено, що платоспроможність підприємства є складною взаємодією фінансових, операційних і зовнішніх факторів. Ефективне управління фінансами, розумне управління боргом і врахування ринкових умов є важливими для підтримки та підвищення платоспроможності. Проведено SWOT-аналіз, який допоміг визначити, як платоспроможність підприємства пов'язана з його сильними та слабкими сторонами, а також з можливостями та загрозами в зовнішньому середовищі. Розроблена за допомогою SWOT-аналізу інформація може бути використана для розробки стратегій забезпечення фінансової стійкості та фінансової безпеки підприємства. Встановлено, що платоспроможність може допомогти забезпечити фінансову стійкість, зберегти довіру інвесторів, залучити капітал для розвитку та забезпечити фінансову безпеку підприємства.

The article examines the essence of the company's financial security. The key signs of solvency are defined. Solvency is singled out as a component of the financial stability of the enterprise and an indicator of the impact on the financial security of the enterprise. It has been proven that solvency and financial stability are interconnected and important in the successful functioning of the enterprise. Solvency is an important economic category that measures the financial condition of an enterprise. In general, the company's solvency is determined by a complex interaction of financial, operational and external factors. Effective financial management, prudent debt management and consideration of market conditions are essential to maintaining and improving solvency. Regular financial analysis and monitoring are crucial to ensuring the company's solvency. A SWOT analysis was conducted, which helped to determine how the company's solvency is related to its strengths and weaknesses, as well as opportunities and threats in the external environment. The information developed with the help of SWOT analysis can be used to develop strategies to ensure the financial stability and financial security of the enterprise. It was determined that the positive influence of solvency on the financial security of the enterprise includes the preservation of financial stability; confidence of investors and creditors; liquidity and

flexibility; ability to invest; attraction of new capital. The negative impact of solvency on the financial security of the enterprise includes an increase in costs; losses from low incomes; underestimation of risks; losses from inflation; impact on the share price. Solvency can help ensure financial stability, maintain investor confidence, attract capital for development and ensure the financial security of an enterprise. However, it may also require additional resources, increase costs, and lead to losses from low incomes and inflation. Effective management of solvency and financial stability requires careful analysis and balancing of these factors in the context of the specific situation of the enterprise and its strategy.

Ключові слова: платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість, фінансова безпека, індикатори фінансової безпеки.

Key words: solvency, liquidity, financial stability, financial security, indicators of financial security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Забезпечення фінансової безпеки є фундаментально важливою дією з метою довгострокової та успішної діяльності підприємства та його здатності до виживання у вимогливому бізнес-середовищі. Для досягнення цієї мети підприємства повинні ретельно планувати та управляти своєю фінансовою стратегією, ефективно управляти ризиками та дотримуватися здорової фінансової дисципліни. Здебільшого забезпечення фінансової безпеки підприємства досліджується комплексно. Але, на нашу думку, реалії сьогодення вимагають дослідження окремо кожного індикатора впливу на фінансову безпеку підприємства, що забезпечить фінансистам-менеджерам швидко реагувати на небезпеку та мінімізувати ризики впливу на фінансову та операційну діяльність. Тому дослідження впливу платоспроможності підприємства на його фінансову безпеку та здатність виконувати свої фінансові зобов'язання є досить актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Побудові моделі фінансової безпеки підприємства, яка враховує такі аспекти, як ліквідність, прибутковість і стійкість до фінансових ризиків, присвячені дослідження багатьох учених у галузі фінансів, економіки та менеджменту: О. Амосова [1], О. Барановського [2], І. Бланка [3], В. Вудвуд та О. Батієвської [4],

Н. Марусяк та Н. Бак [11] та ін. Дослідженням, які відіграють важливу роль у розумінні платоспроможності підприємств належать праці науковців: Г. Є. Іоніна [5], Кіндрацької [9], А. Кривдюк та С. Яцишиної [10], О. Непочащенко [12], Р. Чемчикаленко, В. Яременко Г. та О. Павленко О. [18] та ін. В своїх працях науковці започаткували нинішнє розуміння взаємозв'язку між фінансовою безпекою і фінансовою стійкістю підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у дослідженні ролі платоспроможності у забезпеченні фінансової безпеки підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова безпека підприємства відіграє вирішальне значення щодо його життєздатності, конкурентоспроможності та можливості зростання. Фінансово стійкі підприємства можуть витримувати економічні кризові ситуації (наприклад економічні рецесії, пандемії або природні катастрофи) так як мають достатньо резервів та ресурсів, щоб впоратися з важкими ситуаціями. Вільні ресурси такі підприємства можуть інвестувати у нові проекти, маркетингові дослідження та інновації. Це допомагає їм зростати і розширювати свою діяльність. Фінансово стабільні підприємства зазвичай мають легший доступ до зовнішнього фінансування через випуск акцій або облігацій, що дозволяє їм залучати капітал для фінансування

Рис. 1. Індикатори впливу на фінансову безпеку підприємства

Джерело: складено авторами на основі [1; 3; 4; 11].

проектів та росту. І, як наслідок, фінансова стабільність таких підприємств сприяє підвищенню довіри інвесторів, клієнтів та партнерів, що впливає на репутацію та відносини із зацікавленими сторонами.

Аналізуючи праці Амосова О.Ю. [1], Барановського О.І. [2] та Бланка І.А. [3] ми можемо дати узагальнене визначення, що фінансова безпека підприємства — це стан, в якому підприємство має достатньо фінансових ресурсів та стабільний фінансовий стан, щоб впоратися з поточними і майбутніми фінансовими зобов'язаннями та протистояти серйозним перешкодам, зберігаючи свою діяльність на запланованому рівні. На фінансову безпеку підприємства впливають наступні індикатори (ключові показники) (рис. 1).

Фінансова безпека є ключовим аспектом управління підприємством, оскільки вона допо-

магає забезпечити стабільність та стійкість в умовах фінансової нестабільності і економічних труднощів. "Платоспроможність" та "фінансова стійкість підприємства" є взаємопов'язаними категоріями, і платоспроможність може суттєво впливати на фінансову стійкість, а отже і на фінансову безпеку підприємства. Якщо підприємство не може вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання (розрахунки за кредитами, виплата дивідендів або оплата рахунків постачальників), то це може підірвати його фінансову стійкість, призвести до серйозних проблем та спровокувати фінансову небезпеку.

Платоспроможність є важливою економічною категорією, яка вимірює фінансовий стан підприємства. До ключової ознаки платоспроможності відноситься здатність суб'єкта господарювання виконувати свої фінансові зобо-

Внутрішні властивості підприємства	Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
	1. Фінансові резерви 2. Стійкий потік готівки 3. Високий кредитний рейтинг 4. Ефективне управління запасами	1. Велика заборгованість 2. Низька ліквідність 3. Великі витрати на обслуговування боргу 4. Нестабільний потік готівки
Зовнішнє середовище	Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
	1. Розширення фінансових можливостей 2. Оптимізація фінансових процесів 3. Розширення ринків і розвиток нових продуктів.	1. Економічні труднощі 2. Зростання витрат 3. Надмірний борг 4. Зміни в конкурентному середовищі

Рис. 2. Оцінка платоспроможності підприємства у контексті його сильних і слабких сторін (SWOT-аналіз)

Джерело: складено авторами на основі [6; 9; 12].

в'язання: сплату боргів, покриття операційних витрат, дотримання контрактів та виконання інших фінансових зобов'язань, не покладаючись на додаткові запозичення чи зовнішню допомогу. Платоспроможність зосереджується на довгостроковому фінансовому стані суб'єкта господарювання, коли оцінюється чи достатньо активів підприємства для покриття його довгострокових зобов'язань. На практиці поняття "ліквідність" та "платоспроможність" часто ототожнюють. Так, поняття "ліквідність" і "платоспроможність" пов'язані, але вони не є ідентичними і мають різний зміст у фінансовому контексті.

Ліквідність — це здатність підприємства або особи конвертувати свої активи (наприклад, грошові кошти або інші оборотні активи) в готівку або еквіваленти готівки без значних втрат вартості. Ліквідність вказує на те, наскільки швидко і легко можна перетворити активи в готівку, щоб виконати поточні фінансові зобов'язання. Зазвичай ліквідність вимірюється різними коефіцієнтами, такими як коефіцієнт поточної ліквідності або коефіцієнт швидкої ліквідності.

Платоспроможність, з іншого боку, вказує на здатність підприємства або особи виконати свої фінансові зобов'язання, включаючи виплату боргів і забезпечення нормального фінансового функціонування. Платоспроможність враховує як поточні, так і довгострокові зобов'язання і може залежати від того, чи є достатньо ресурсів для виконання цих зобов'язань в майбутньому.

Отже, ліквідність і платоспроможність співпрацюють і взаємозв'язані, але вони вимірюють різні аспекти фінансової стійкості і функціонування підприємства. Ліквідність більше

зосереджена на здатності конвертувати активи в готівку для покриття поточних зобов'язань, тоді як платоспроможність більше відображає загальну здатність виконувати всі фінансові зобов'язання в майбутньому.

Платоспроможність підприємства визначається сукупністю фінансових факторів і показників. До основних факторів, які впливають і визначають платоспроможність підприємства відносяться: загальна вартість активів підприємства; зобов'язання; чистий капітал; грошовий потік; рентабельність; ліквідність; оборотний капітал; управління ризиками. Підвищення платоспроможності та підтримка ефективної господарської діяльності підприємства — це ключові завдання для забезпечення фінансової стійкості та успішного функціонування. Підприємству важливо постійно оцінювати та адаптувати свою стратегію відповідно до змін у фінансовому середовищі та ринкових умовах.

Загалом платоспроможність підприємства визначається складною взаємодією фінансових, операційних і зовнішніх факторів. Ефективне управління фінансами, розумне управління боргом і глибоке розуміння ринкових умов є важливими для підтримки та підвищення платоспроможності. Регулярний фінансовий аналіз і моніторинг мають вирішальне значення для того, щоб бути в курсі стану платоспроможності підприємства. Оцінка платоспроможності підприємства у контексті його сильних і слабких сторін за допомогою SWOT-аналізу вимагає докладного розгляду фінансових аспектів підприємства та його здатності виплачувати поточні та майбутні фінансові зобов'язання (рис. 2).

До сильних сторін підприємства можна віднести: наявність грошових резервів, які

підприємство може використовувати для виплати зобов'язань в разі потреби; проведення аналізу, наскільки стійким є потік готівки підприємства з його основної діяльності та інших джерел; високий кредитний рейтинг, що може свідчити про здатність підприємства виплачувати кредити та залучати додаткове фінансування; проведення аналізу наскільки ефективно підприємство управляє своїми запасами та кредиторською заборгованістю. В свою чергу до слабкої сторони можна віднести: значну заборгованість перед постачальниками, кредиторами або іншими сторонами; наявні проблеми з ліквідністю, які можуть перешкоджати виплаті поточних зобов'язань; велику кількість боргів та вплив витрат на прибуток та здатність виплачувати борги; нестабільність у потоці готівки підприємства, яка може впливати на платоспроможність.

Аналіз зовнішнього середовища за допомогою SWOT-аналізу дозволив виокремити можливості та загрози для підприємства стосовно його платоспроможності. Серед можливостей можна розглядати перспективи залучення нового капіталу через емісію акцій або облігацій для фінансування розвитку та інвестицій в нові проекти; впровадження більш ефективних фінансових систем та стратегій; розширення діяльності на нові ринки або створення нових продуктів, що призведе до збільшення прибутку та покращення платоспроможності. При оцінці загроз для підприємства необхідно враховувати можливі економічні спади, рецесії або фінансові кризи; зростання витрат (у зв'язку з підвищення цін на сировину або зміни в законодавстві, які можуть вплинути на фінансову ситуацію); можливі зміни в конкурентному середовищі, які можуть вплинути на охоплення ринкового сегменту підприємством та отримання прибутку.

Проведений комплексний SWOT-аналіз сильних і слабких сторін та врахування можливостей і загроз допоможе визначити, як платоспроможність підприємства пов'язана з його сильними та слабкими сторонами, а також з можливостями та загрозами в зовнішньому середовищі і допоможе підприємству розробити стратегію для забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості в майбутньому.

Проведене дослідження впливу платоспроможності на фінансову безпеку підприємства дозволило розглянути проблему як позитивної, так і з негативної сторони. До позитивного впливу платоспроможності на фінансову безпеку підприємства можна віднести, по-перше, збереження фінансової стійкості. Адже

платоспроможність допомагає підприємству забезпечити стабільність та впоратися з фінансовими викликами, що можуть утворитися через несподівані обставини. По-друге, це збереження довіри інвесторів і кредиторів. Висока платоспроможність сприяє підвищенню довіри інвесторів і кредиторів і це може полегшити доступ до зовнішнього фінансування та позик. По-третє, платоспроможність дозволяє забезпечити ліквідність виплати поточних зобов'язань та надає підприємству гнучкість у веденні бізнесу. І по-четверте, підприємства з високою платоспроможністю можуть інвестувати у розвиток та зростання, що сприяє їхньому довгостроковому успіху; залучати новий капітал через випуск акцій або облігацій, що може бути важливим для фінансування інновацій та розширення діяльності.

До мінусів впливу платоспроможності на фінансову безпеку підприємства можна віднести те, що підтримка високої платоспроможності може вимагати збільшення запасів грошових резервів або ліквідних активів, що може призвести до зростання витрат; збереження великих грошових резервів може привести до втрати можливості інвестувати гроші у доходні активи, інвестиції або розвиток бізнесу; до недооцінки ризиків, оскільки підприємство може вважати, що воно може впоратися з будь-якою фінансовою проблемою; залишки грошей, які не інвестуються або не використовуються, можуть зазнати втрат від інфляції.

З метою уникнення фінансових загроз для підприємства, важливо збалансувати платоспроможність та фінансову стійкість, враховуючи потреби конкретного підприємства та його стратегії розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, платоспроможність та фінансова безпека взаємозв'язані і важливі для успішного функціонування підприємства. Підприємства повинні ретельно керувати своєю фінансовою діяльністю та забезпечувати необхідний рівень платоспроможності для досягнення та збереження фінансової стійкості та мінімізації ризиків щодо загрози фінансової небезпеки. Вплив платоспроможності на фінансову безпеку підприємства має свої плюси та мінуси. Платоспроможність може допомогти забезпечити фінансову стійкість, зберегти довіру інвесторів, залучити капітал для розвитку та забезпечити ліквідність. Однак вона може також вимагати додаткових ресурсів, збільшення витрат та при-

звести до втрат від низьких доходів та інфляції. Ефективне управління платоспроможністю та фінансовою стійкістю вимагає ретельного аналізу та збалансування цих факторів в контексті конкретного підприємства та його стратегії.

Література:

1. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект. Проблеми економіки. № 4. 2011. С. 76—80.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: КНТЕУ. 2014. 759 с.
3. Бланк І. А. Управління фінансовою безпекою підприємства. Київ: Ніка-Центр, 2014. 784 с.
4. Вудвуд В. В., Батієвська О. В. Фінансова безпека підприємства: сутність, цілі, принципи та шляхи забезпечення. Підприємництво і торгівля. № 25. 2019. С. 89—93. doi: 10.36477/2522-1256-2019-25-12.
5. Іонін Є. Є. Розв'язання питань методологічного обґрунтування понять "платоспроможність" і "ліквідність". Актуальні проблеми економіки. 2009. № 6. С. 30—43.
6. Качула С.В., Півкач С. В. Роль ризик-менеджменту при оцінці фінансової стійкості підприємства. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 9. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-9-08-04/2023-9-08-04>. doi: 10.54929/2786-5738-2023-9-08-04.
7. Качула С.В., Погорелов Б.В. Ліквідність як характеристика фінансового стану сільськогосподарського підприємства. Агросвіт. 2022. № 22. С. 40—45. doi: 10.32702/2306-6792.2022.22.40.
8. Качула С.В., Буштін А.А. Особливості формування доходів та прибутку сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2021. № 21-22. С. 57—62. doi: 10.32702/2306&6792.2021.21.57.
9. Кіндрацька Г. Оцінювання платоспроможності українських підприємств: проблемні аспекти типових методик. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. № 3. 2019. С. 133—143. doi: 10.29038/2411-4014-2019-03-133-12.
10. Кривдюк А. В., Яцишина С. Є. Дослідження економічної категорії платоспроможності підприємства. Економічний простір. 2008. № 15. С. 185—190.
11. Марусяк Н. А., Бак Н. А. Фінансова безпека підприємства та загрози її втрати в сучасному економічному середовищі. Економіка та держава. № 2. 2022. С. 109—113. doi: 10.32702/2306-6806.2022.2.109.
12. Непочатенко О. А. Підходи до управління платоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2013. Вип. 9 (2). С. 138—142.
13. Ситник Г. В., Олесенко І. С. Управління платоспроможністю підприємства торгівлі в системі формування його економічної безпеки. Бізнес Інформ. № 7. 2018. С. 185—193.
14. Сніткіна І.А. Підходи визначення сутності платоспроможності та класифікація факторів впливу. Науковий вісник Ужгородського Університету. 2019. С. 179—183. doi: 10.24144/2409-6857.2019.1(53).179-183.
15. Теницька Н.Б., Гришко Ю.С. Теоретичні аспекти оцінки платоспроможності підприємства в сучасних умовах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 372—376.
16. Фоміна О. В., Сопко В. В., Августова О. О. Управління платоспроможністю підприємства. Ефективна економіка. № 6. 2020. doi: 10.32702/2307-2105-2020.6.7.
17. Халатур С. М., Кравченко М. В., Матвієнко А. О. Управління ризиками в проєктах для удосконалення ліквідності, економічної безпеки та платоспроможності підприємств. Інвестиції: практика та досвід. № 2. 2022. С. 23—29. doi: 10.32702/230676814.2022.2.23.
18. Чемчикаленко Р.А., Яременко В.Г., Павленко О.О. Удосконалення системи діагностики платоспроможності підприємства. Економіка та суспільство. 2018. № 15. С. 780—784.
19. Шергіна Л.А., Домшина Т.Р. Фактори впливу на фінансову стійкість і платоспроможність підприємства в період кризи. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32614233.pdf>.
20. Khalatur S., Masiuk Y., Kachula S., Brovko L., Karamushka O., Shramko I. Entrepreneurship development management in the context of economic security. Entrepreneurship and sustainability issues. 2021. Vol. 9 (1). PP. 558—573. doi: 10.9770/jesi.2021.9.1(35).

References:

1. Amosov, O. Yu. (2011), "Financial security of the enterprise in modern economic conditions: theoretical aspect", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 76—80.
2. Baranovskyi, O. I. (2014), *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)], KNTU, Kyiv, Ukraine.

3. Blank, I. A. (2014), Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva [Management of financial security of the enterprise], Nika-Tsentp, Kyiv, Ukraine.

4. Vudvud, V. V. and Batiievska, O. V. (2019), "Financial security of the enterprise: essence, goals, principles and ways of ensuring", Pidpriemnytstvo i torhivlia, vol. 25, pp. 89—93 doi: 10.36477/2522-1256-2019-25-12.

5. Ionin, Ye. Ye. (2009), "Solving issues of methodological substantiation of the concepts of "solvency" and "liquidity", Aktualni problemy ekonomiky, vol. 6, pp. 30—43.

6. Kachula, S. V. and Pivkach, S. V. (2023), "The role of risk management in assessing the financial stability of the enterprise", Problemy suchasnykh transformatsij. Seriya: ekonomika ta upravlinnia, vol. 9, available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-9-08-04/2023-9-08-04> (Accessed 5 October 2023) doi: 10.54929/2786-5738-2023-9-08-04.

7. Kachula, S. V. and Pohorelov, B. V. (2022), "Liquidity as a characteristic of the financial condition of an agricultural enterprise", Ahrosvit, vol. 22, pp. 40—45. doi: 10.32702/2306-6792.2022.22.40.

8. Kachula, S. V. and Bushtin, A. A. (2021), "Liquidity as a characteristic of the financial condition of an agricultural enterprise", Ahrosvit, vol. 21—22, pp. 57—62 doi: 10.32702/2306-6792.2021.21.57.

9. Kindratska, H. (2019), "Assessing the solvency of Ukrainian enterprises: problematic aspects of typical methods", Ekonomichnyj chasopys Shkhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 3, pp. 133—143 doi: 10.29038/2411-4014-2019-03-133-12.

10. Kryvdiuk, A. V. and Yatsyshyna, S. Ye. (2008), "Investigation of the economic category of solvency of the enterprise", Ekonomichniy prostir, vol. 15, pp. 185—190.

11. Marusiak, N.L. and Bak, N. A. (2022), "Financial security of the enterprise and threats of its loss in the modern economic environment", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 109—113 doi: 10.32702/2306-6806.2022.2.109.

12. Nepochatenko, O. A. (2013), "Approaches to managing the solvency of agricultural enterprises", Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, vol. 9 (2), pp. 138—142.

13. Sytnyk, H. V. and Olesenko, I.S. (2018), "Management of the solvency of a trade enterprise in the system of forming its economic security", Biznes Inform, vol. 7, pp. 185—193.

14. Snitkina, I.A. (2019), "Approached the essential solvency and classification of factors of

action", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho Universytetu, pp. 179—183 doi: 10.24144/2409-6857.2019.1(53).179-183.

15. Tenitskaya, N.B. and Grishko, Yu.S. (2015), "Theoretical aspects of the solvency ratio of enterprises in modern cases", Global and national problems of economy, vol.5, pp. 372—376.

16. Fomina, O. V., Sopko, V. V. and Avhustova, O.O. (2020), "Solvency management of the enterprise", Efektyvna ekonomika, vol. 6, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2020/9.pdf (Accessed 5 October 2023) doi: 10.32702/2307-2105-2020.6.7.

17. Khalatur, S. M., Kravchenko, M. V. and Matviienko, A. O. (2022), "Risk management in projects to improve liquidity, economic security and solvency of enterprises", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 23—29 doi: 10.32702/230676814.2022.2.23.

18. Chemchikalenko, R. A., Yaremenko, V. H. and Pavlenko, O.O. (2018), "Improvement of the company's solvency diagnostics system", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 15, pp.780—784.

19. Shergina, L.A. and Domshina, T.R. (2018), "Factors influencing the competitiveness and solvency of the enterprise during the crisis", available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32614-233.pdf> (Accessed 5 October 2023).

20. Khalatur, S., Masiuk, Y., Kachula, S., Brovko, L., Karamushka, O. and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", Entrepreneurship and Sustainability Issues, vol. 9 (1), pp. 558—573. doi: 10.9770/jesi.2021.9.1(35).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.43:631.15:633.162

Ю. В. Самойлик,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний університет,ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1335-2331>

І. Г. Миколенко,

д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний університет,ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3800-6136>

В. А. Зима,

магістрант спеціальності 051 Економіка,

Полтавський державний аграрний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4507-4607>

В. І. Колесник,

магістрант спеціальності 051 Економіка,

Полтавський державний аграрний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4164-3571>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.51

ПОТЕНЦІАЛ ВИРОБНИЦТВА ПИВОВАРНОГО ЯЧМЕНЮ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЧИННИКИ, ЕФЕКТИВНІСТЬ

Yu. Samoilyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economy
and International Economic Relations, Poltava State Agrarian University

I. Mykolenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economy and International Economic Relations, Poltava State Agrarian University

V. Zyma,

Master's student majoring in 051 Economics, Poltava State Agrarian University

V. Kolesnyk,

Master's student majoring in 051 Economics, Poltava State Agrarian University

THE MALTING BARLEY PRODUCTION POTENTIAL: TRANSFORMATIONAL TRENDS, FACTORS, EFFICIENCY

У статті розглянуто потенціал виробництва пивоварного ячменю та зосереджено увагу на ключових трансформаційних тенденціях, чинниках, що впливають на виробництво, і способах підвищення ефективності цієї галузі сільського господарства. Виявлено чинники, що стимулюють попит на пивоварний ячмінь у світі, зокрема у статті проаналізовано вплив змін в кліматі, попиту на пиво і ринкових умов на вирощування ячменю. Виявлено світові тенденції щодо виробництва пива у світі та окремих країнах, які є лідерами пивної індустрії. Визначено закономірності у темпах зростання обсягів виробництва пива та ячменю у світі. Розглянуто стратегії і практики, які можуть допомогти фермерам підвищити врожайність та якість ячменю, зокрема вибір сортів, використання добрив і агрохімікатів, оптимізацію системи обробітку ґрунту, а також організаційно-економічні чинники, такі як кооперація та розвиток крафтового виробництва пива.

This article delves into the evolving demand of barley worldwide, with a specific focus on its crucial role in the brewing industry. The research highlights a notable surge in global barley demand, primarily driven by the expansion of the brewing sector, including the thriving craft beer segment. Leading the brewing market are countries such as China, the United States, Brazil, Mexico, Germany, Czech Republic, and Belgium, which have developing beer traditions, constantly diversifying their product offerings and introducing novel brews. A comparative analysis of beer production and barley cultivation growth rates reveals that the former outpaces the latter by a factor of two. This discrepancy is primarily attributed to innovations in barley cultivation techniques, which have significantly improved yields.

The research underscores the impact of climate change on barley cultivation. Climatic anomalies can result in substantial fluctuations in barley production. Effective adaptation measures, such as the selection of suitable barley varieties and the implementation of efficient agronomic practices, are imperative to enhance crop yield and quality. Furthermore, the article emphasizes the importance of considering organizational and economic factors, including farmer cooperatives and the burgeoning craft beer industry, in enhancing the efficiency of barley cultivation. These factors have the potential to stimulate increased barley cultivation acreage and ensure a stable market for barley products, fostering the sustainable growth of the industry. The research also revolves around formulating recommendations for the cooperative development of the craft beer industry. Cooperative approaches can empower farmers and brewers to collaborate effectively, optimize resource allocation, and collectively respond to the challenges posed by climate change. The implementation of the developed recommendations in the activities of agricultural enterprises engaged in the production of malting barley will contribute to increasing the efficiency of their activities based on the principles of sustainable development.

Ключові слова: виробництво ячменю, ринок пива, якісні характеристики ячменю, ефективність, тенденції виробництва ячменю, аграрні підприємства.

Key words: barley production, beer market, quality characteristics of barley, efficiency, trends in barley production, agricultural enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виробництво пивоварного ячменю є однією з ключових галузей сільського господарства, яка має значний вплив на світовий ринок пива та алкогольних напоїв. Пиво, як один із найпопулярніших напоїв у світі, забезпечує сталий та значний попит на пивоварний ячмінь, що робить цю культуру важливим елементом глобального агропродовольчого бізнесу.

У світлі постійних трансформаційних змін у локальних та глобальних тенденціях споживання та виробництва, а також під впливом різноманітних чинників, включаючи зміну клімату, торговельних відносин, появу нових інновацій в сільському господарстві, загострення конфліктів (зокрема війни в Україні) питання щодо потенціалу виробництва пивоварного ячменю стають більш актуальними та складними. Справжній виклик полягає в забезпеченні якісного та кількісного підтримання виробництва пивоварного ячменю, з урахуванням зростаючих вимог щодо якості та сталості пива на світовому ринку. У структурі посівних площ сільськогосподарських культур як на національному, так і глобальному рівні пивоварний ячмінь не займає лідируючі позиції, поступаючись таким популярним та високоліквідним культу-

рам, як пшениця, кукурудза, а також соя та соняшник (що насамперед характерно для України). Потенціал виробництва пивоварного ячменю наразі розкритий не повністю з огляду на його важливе господарське значення у продовольчій, а також суміжних галузях. На ефективність виробництва пивоварного ячменю впливає низка чинників, зокрема технологія вирощування, погодно-кліматичні умови, торговельні відносини, сталий розвиток, трансформаційні та глобалізаційні зміни. Дія цих чинників постійно змінюється, що зумовлює необхідність постійного пошуку нових шляхів і методів підвищення ефективності галузі та рівня конкурентоспроможності підприємств, що працюють у цій сфері. Проведення дослідження у цьому напрямі сприятиме розкриттю потенціалу галузі і формулюванню нових концепцій економіки та управління виробництвом пивоварного ячменю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку потенціалу галузі з виробництва пивоварного ячменю привертає увагу низки науковців, зокрема цю тему досліджують: Камінська В.В., Дудка О.Ф., Мушик

Б.В. [1], Кузіна В.Ю. [2,3], Лихочвор В. В., Гораш О. С., Потопляк О. І. [4], Романюк В. І. [5], Шмаглій О. Б. [8], крім того розгляд цього питання започатковано в наших дослідженнях [6,7]. У наукових працях досліджується широкий спектр аспектів у сфері виробництва пивоварного ячменю. Учені зосереджуються на таких ключових питаннях: вибір сортів та селекція, зокрема досліджується сортовий асортимент ячменю та проводиться селекційна робота для створення сортів з підвищеною врожайністю і якістю зерна, що відповідає вимогам пивоварної промисловості; вивчаються оптимальні організаційно-агрономічні практики для вирощування ячменю, включаючи підготовку ґрунту, внесення добрив, системи обробітку та поливу; досліджується вплив змін клімату на виробництво ячменю та розробляються стратегії адаптації до нових погодних умов; визначається вплив агротехнічних методів на якість ячменю, зокрема на вміст білка та інших показників, які важливі для пивоварної промисловості; аналізуються чинники, що впливають на економічну ефективність виробництва пивоварного ячменю, проблеми збуту та співпраці із пивоварними підприємствами; оцінюються економічні вигоди та ризики вирощування пивоварного ячменю, включаючи аналіз ринкових цін та інвестиційних можливостей. Разом з тим, у сучасних умовах виникають нові тенденції на ринку пива та пивоварного ячменю, що зумовлюють проведення досліджень у цьому напрямі для розкриття широкого спектру питань, що супроводжують розвиток галузі виробництва пивоварного ячменю та обґрунтування заходів для підвищення продуктивності та якості та ефективності вирощування цієї сільськогосподарської культури.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є розкриття сутності та перспектив розвитку виробництва пивоварного ячменю в Україні та світі, виявлення чинників, що визначають потенціал галузі, розвиток концепцій ефективності виробництва пивоварного ячменю у контексті сталого розвитку та трансформаційних тенденцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Існує кілька видів ячменю, які використовуються в сільському господарстві та харчовій промисловості. Кожен вид має свої особливості та застосування. Залежно від періоду висівання ячмінь поділяється на ярий та озимий. Ячмінь яркий (*Hordeum vulgare* var. *distichum*) є одним із найпоширеніших видів ячменю, і на-

самперед вирощується для виробництва пива та солоду. Цей вид ячменю має високу урожайність та високу якість зерна, зокрема високий вміст білка. Ячмінь яркий може бути використаний для виробництва різних сортів пива, включаючи світле та темне. Крім того, ярий ячмінь може бути використаний для виробництва круп, а також кормів. Ячмінь належить до родини злакових, при цьому, може бути дворядним та багаторядним.

У пивоварінні найбільш часто використовується ячмінь дворядний (*Hordeum vulgare* var. *distichum*), також відомий як дворядний пивоварний ячмінь. Він є основним видом ячменю, який використовується для виробництва пива та солоду, оскільки має відповідні характеристики. Ячмінь дворядний має високий вміст екстракту, включаючи цукри та інші речовини, які необхідні для бродіння та виробництва алкоголю та солоду. Зерно ячменю дворядного часто має відмінну якість, що робить його ідеальним для виробництва високоякісних сортів пива. При цьому, існує багато сортів ячменю дворядного, спеціально вибраних та вирощених для пивоварної промисловості, що дозволяє пивоварням вибирати той, який найкраще відповідає їхнім потребам. Ячмінь дворядний зазвичай має вищу екстрактивність, що характеризує більший вміст солоду на одному метрі квадратному зерна, що є важливим показником для пивоварень. Хоча існують інші види ячменю, такі як ячмінь шестирядний, який також може використовуватися в пивоварінні, ячмінь дворядний залишається найбільш популярним для виробництва пива та солоду завдяки своїм відмінним якісним та екстрактивним характеристикам.

Крім пивоварного ячменю, популярним є продовольчий ячмінь, з якого виробляються крупи та борошно, а також корм для сільськогосподарських тварин (фуражний ячмінь).

Визначальним чинником, що впливає на потребу у вирощуванні пивоварного ячменю, є обсяг виробництва пива. Протягом останнього століття попит на цей продукт стрімко зростає, що зумовлено насамперед змінами підходів у споживанні алкогольних напоїв та активним маркетингом. Можна виділити низку чинників зростання ринку пива:

по-перше, спостерігається суттєве зростання споживчого попиту, пиво залишається одним з найпопулярніших алкогольних напоїв у світі, це зумовлено насамперед співвідношенням "ціна-якість", часто пиво є одним із найдешевших алкогольних напоїв, що має натуральну основу;

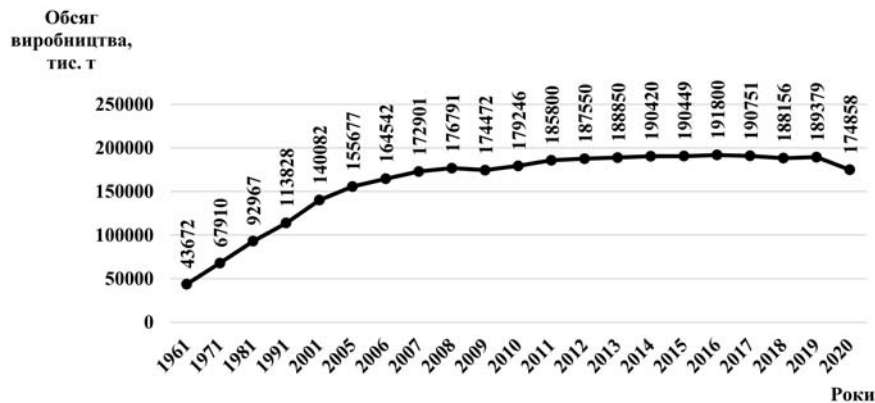

Рис. 1. Показники динаміки обсягів виробництва пива у світі, 1961–2020 рр., тис. т.

Джерело: узагальнено на основі даних [9].

по-друге, з розвитком продовольчого сектору економіки спостерігається суттєве розширення асортименту пивних напоїв. Пивний ринок стає все більш різноманітним з введенням різних сортів пива, включаючи крафтове пиво, сорти з низьким вмістом алкоголю та нові смаки, що приваблюють різні сегменти споживачів;

по-третє, набуває популярності крафтове пиво. Крафтові пивоварні стають все популярнішими, оскільки вони пропонують унікальні смаки та рецепти, що приваблюють цінителів пива;

по-четверте, спостерігається зростання інтересу до культури споживання пива. Споживачі стають більш освіченими щодо якості пива та його смакових властивостей, і це підтримує зростання ринку. Люди цікавляться історією пива, методами його виробництва та підбором парних страв;

по-п'яте, пивні компанії активно використовують маркетинг та рекламу, щоб привернути увагу споживачів та збільшити продажі;

по-шосте, зростання прибутковості ринку, що привертає нових учасників, які вводять на ринок нові бренди та продукти.

по-сьоме, усе більшого значення набуває споживчий досвід і соціальні фактори. Пиво часто асоціюється з соціальними заходами, святами та відпочинком. Споживачі шукають способи розваження та соціальної взаємодії, що сприяє попиту на пиво.

У цілому, ринок пива зростає завдяки комбінації чинників, включаючи споживчий попит, розширення асортименту, розвиток крафтового виробництва пива та маркетингові зусилля пивних компаній. За офіційними даними ФАО, обсяг виробництва пива у світі у 2020 р. становив 174 858 тис. тон, це на 7,7 % менше, порівняно із 2019 р. (рис. 1).

Таке зменшення можна пояснити впливом коронавірусу на всі галузі, у тому числі і на пивоварну промисловість. Утім, піковим періодом

Таблиця 1. Показники динаміки обсягів виробництва пива у країнах-лідерах пивного ринку, 1961–2020 рр., тон

Країни	1961 р.	1992 р.	2000 р.	2010 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. у % до: 1961 р.	2010 р.
Китай	150583	10646524	22737878	45463096	38254200	34700400	у 230 р.	76,3
Китай, материк	120000	10050000	22313200	44901600	37653000	34111000	у 280 р.	76,0
США	11150350	23702000	23417000	22783800	21088400	20381300	182,8	89,5
Бразилія	630000	4350900	8788200	12870000	17143518	13280000	у 21 р.	103,2
Мексика	854100	4226240	5985100	8071520	12450242	11868343	у 14 р.	147,0
Німеччина	6895700	12017200	10687700	8898500	8040566	8702700	126,2	97,8
росія	-	2790000	5160000	9834190	7692420	7945140	-	80,8
В'єтнам	85000	169000	514000	982500	4600000	4000000	у 47 р.	407,1
Польща	705500	1410000	2523100	3680044	3974000	3906600	у 5,5 р.	106,2
Іспанія	410000	2408200	2638800	3337500	3951300	3473800	у 8,5 р.	104,1
Великобританія	4533300	5761600	5527900	4499700	3924700	3221700	71,1	71,6
Південна Африка	242778	2686323	2504341	2960000	3250000	2600000	в 11 р.	87,8
Японія	1482000	7010600	5463800	2954000	2584181	2500000	168,7	84,6
Бельгія	1096000	1482850	1550900	1758799	2520500	2340000	213,5	133,0
Канада	1165867	2209000	2451500	1964700	2160000	2267400	194,5	115,4
Нідерланди	380160	2062000	2496000	2449000	2405800	2214000	у 5,8 р.	90,4
Франція	1815400	1851200	1599400	1448910	2230000	2160000	119,0	149,1
Колумбія	647100	600000	1320000	1833718	2394427	2125719	у 3,3 р.	115,9
Чехія	1491100	2100000	1779600	1689600	2160800	2012200	134,9	119,1
Тайланд	6000	325202	1133255	1839457	2172100	2007600	335 р.	109,1
Республіка Корея	12917	1567343	1654393	1940063	1799000	1900000	у 147 р.	97,9
Нігерія	25000	770000	919500	1760000	1800000	1880000	у 75 р.	106,8
Україна	-	1100000	1080000	3095620	1816450	1808300	-	58,4
Аргентина	243596	951800	1209000	1750000	1955900	1782300	у 7,3 р.	101,8
Румунія	192700	1001400	1194096	1665638	1669000	1675000	у 8,7 р.	100,6
Австралія	1072846	1862304	1745000	1695000	1610000	1658000	154,5	97,8
Італія	342000	1048890	1117300	1237000	1727100	1582900	у 4,6 р.	128,0
Індія	10600	209482	363247	528976	2400000	1423000	у 134 р.	269,0

Джерело: узагальнено на основі даних [9].

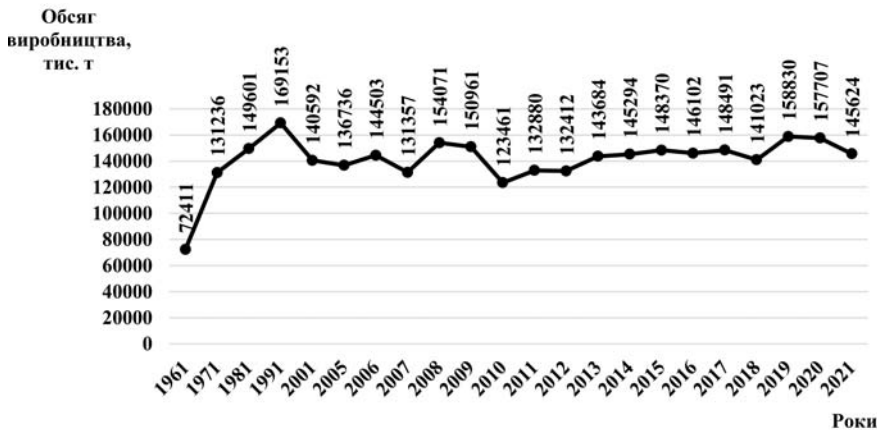

Рис. 2. Динаміка показників обсягів виробництва ячменю у світі, 1961–2021 рр., тис. тон

Джерело: узагальнено на основі даних [9].

дом за обсягами виробництва був 2016 р. (191800 тис. т), з цього часу починається нова хвиля розвитку пивоварної промисловості, а саме: крафтове виробництво. У 2022 р. за даними Statista обсяг виробництва пива у світі становив 1,89 млрд. гектолітрів, що свідчить про зростання цього сегменту ринку. Порівнюючи цей обсяг виробництва пива у світі із 1961 р., варто вказати на зростання у 4 рази. Розглядаючи країни-лідери за обсягами виробництва пива у світі (Китай, США, Бразилія), варто вказати, що зростання цього показника у 2020 р. порівняно із 1961 р. складало відповідно — у 230 р., 280 р. та 182,8 р. (табл. 1).

Китай є найбільшим споживачем пива у світі. Значна чисельність населення Китаю і зростаючий споживчий попит призводять до вражаючого обсягу виробництва і споживання пива. США відомі своєю культурою споживання крафтового пива, країна є однією з найбільших ринків для крафтових пивоварень, крім

того, у США також виробляються значні обсяги масового виробництва пива. Бразилія має великий ринок пива, але він дуже концентрований у кількох великих пивних компаніях. Пиво є популярним напоєм в Мексиці, і країна відома своєю продукцією лагерів та класичних пивних напоїв. Багаті пивні традиції має Німеччина, яка відома своєю якістю та різноманітністю пива. Бельгія славиться своїм крафтовим пивоварінням і найскладнішими сортами пива, такими як трапісти та

ламбіки. Чехія відома своєю традицією виготовлення лагерів і пілснерів. Велика Британія має свою власну пивоварну традицію і є лідером ринку ель і ельсів. Ці країни є лише кількома прикладами, і ринок пива дуже різноманітний. Кожна з них відзначається своєю власною культурою пива, традиціями та споживчим попитом.

Отже, головною сировиною для виробництва пива є ячмінь. Загальний обсяг виробництва ячменю по всьому світу взагалі є стабільним і має незначну тенденцію щодо зростання. Ячмінь є важливою культурою для багатьох країн і використовується не тільки для виробництва пива, але і для кормів для тварин. Обсяг виробництва ячменю у 2021 р. становив 145624 тис. тонн, що у 2 рази більше порівняно із 1961 р. (рис. 2).

У цілому попит на ячмінь для виробництва пива зростає, оскільки пивоварні по всьому світу розширюють асортимент своїх продуктів і випускають різноманітні сорти пива. Ця тен-

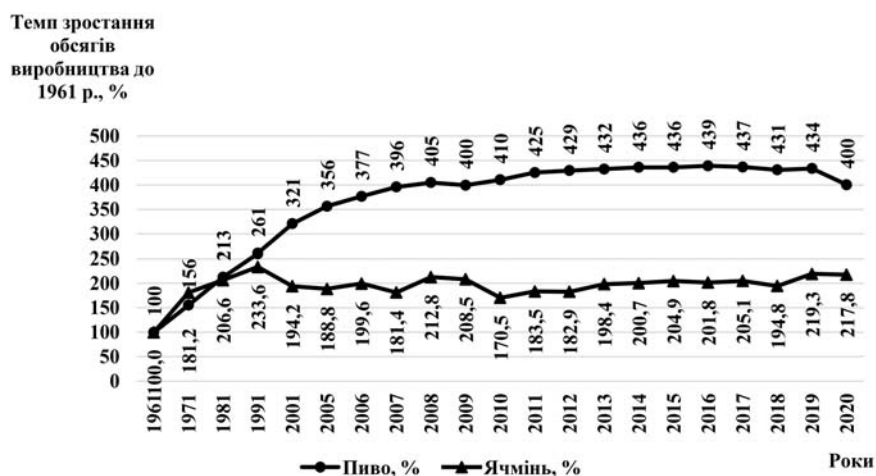

Рис. 3. Темпи зростання обсягів виробництва пива та ячменю у світі відносно 1961 р., %

Джерело: узагальнено на основі даних [9].

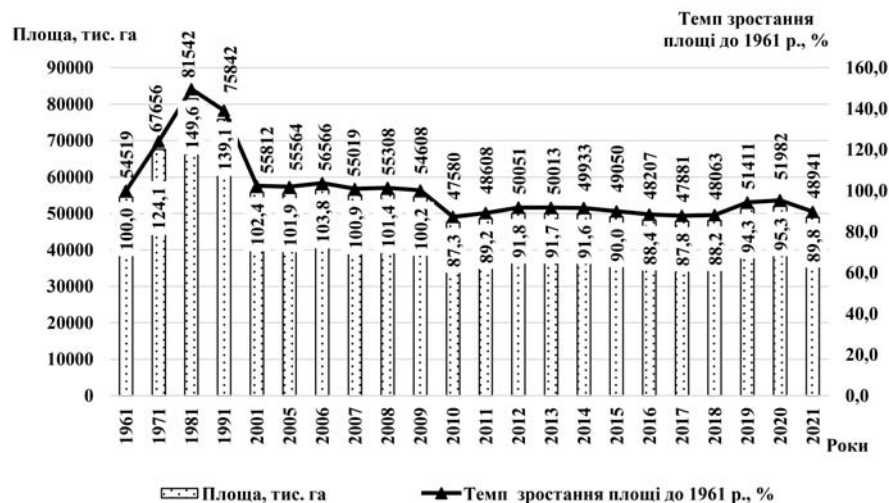

Рис. 4. Показники динаміки площі вирощування ячменю (тис. га) та темпів її збільшення відносно 1961 р. (%), 1961–2021 рр.

Джерело: узагальнено на основі даних [9].

денція особливо актуальна для країн з розвинутою культурою споживання пива. Кліматичні зміни можуть вплинути на виробництво ячменю, оскільки ця культура чутлива до погодних умов. Зміни в опадах та температурі можуть мати вплив на урожайність. Виробництво ячменю зосереджене в таких регіонах світу, як Канада, США, Австралія, росія, Китай, та країни Європейського Союзу. Кожна з цих країн має свої умови виробництва та експорту. Зростання популярності крафтового пивоваріння сприяє зростанню попиту на високоякісний ячмінь та різні сорти цієї культури. Якщо порівняти темпи зростання обсягів виробництва пива та ячменю у світі, то можна помітити, що вони відрізняються в середньому у 2 рази (рис. 3).

Ефективність виробництва є одним з ключових факторів, який може призвести до зростання обсягів виробництва пива у вищому темпі, ніж виробництва ячменю. Пивоварні по всьому світу постійно впроваджують нові технологічні удосконалення, які дозволяють поліпшити процеси виробництва пива, що включають автоматизацію, використання сучасного обладнання, контроль якості та оптимізацію управління виробництвом. Пивоварні можуть оптимізувати свої виробничі процеси, щоб зменшити витрати сировини та ресурсів, зокрема використання відновлюваних джерел енергії, зменшення втрат сировини та оптимізацію логістичних процесів. Пивоварні можуть дотримуватися високих стандартів якості, що дозволяє їм виробляти високоякісне пиво з меншими відходами і браком. Це підвищує виробничу продуктивність. Вибір сортів ячменю

для виробництва пива може впливати на ефективність виробництва. Використання сортів ячменю, які мають високий врожай і показники якості, може покращити продуктивність. Пивоварні також інвестують у дослідження та розвиток нових методів виробництва та нових сортів пива, що сприяє підвищенню якості пива та ефективності виробництва.

Загалом, ефективність виробництва є ключовим фактором, який дозволяє пивоварням збільшити виробництво пива без необхідності пропорційного збільшення кількості використаного ячменю, що може призвести до різниці в темпах зростання обсягів виробництва цих двох продуктів.

Середня доля площі ячменю у структурі посіву сільськогосподарських культур у світі може коливатися залежно від року і регіону. Однак у загальних розрахунках в середньому ячмінь може займати приблизно 5—7 % від загальної площі посіву сільськогосподарських культур у світі. Подібно до інших сільськогосподарських культур, площа ячменю може змінюватися від року до року через фактори, такі як погодні умови, ринковий попит, ціни на ринку, технологічний прогрес та інші економічні і екологічні чинники. Як показують статистичні дані, площа вирощування ячменю у світі є відносно стабільною (рис. 4).

Загальна площа вирощування ячменю у світі становила у 2021 р. 48941 тис. га, що на 6 % менше порівняно із попереднім 2020 р. Незважаючи на те, що попит на ячмінь, зокрема пивоварний, зростає він є значно нижчим, ніж на пшеницю, кукурудзу або сою. Основним використанням ячменю є виробництво пива та корм для

тварин, і попит на ці продукти може бути меншим, ніж на інші продукти харчування. Ячмінь, як і інші сільськогосподарські культури, піддається впливу погодних умов, таких як суша, засуха або заморозки. Ці чинники впливають на виробництво і врожайність ячменю і зумовлюють зменшення площі, на якій його вирощують.

Ціни на ринку також можуть впливати на вибір культур для вирощування. Якщо ціни на ячмінь нижчі, ніж на інші культури, то фермери можуть обирати інші культури для вирощування, щоб забезпечити більший дохід. Вирощування ячменю вимагає певних ґрунтово-кліматичних умов для успішного вирощування. Якщо ці умови не відповідають місцевим умовам, фермери обирають інші культури, які краще адаптовані до місцевих умов.

Деякі фермери можуть обирати інші культури у зв'язку із виробничими обмеженнями, такими як відсутність достатньої сировинної бази, техніки, логістичні обмеження. Важливим питанням є відсутність ефекту масштабу виробництва. Зокрема, малі фермери не отримують достатнього прибутку, оскільки на малій площі вирощування не можливо досягти суттєвої економії витрат. Важливою проблемою є певна монополізація ринку пива. У більшості країн, які розвивають пивну індустрію, можна виділити кілька пивзаводів, які мають тривалі контракти із сільськогосподарськими виробниками, за таких умов новим учасникам ринку досить складно налагодити нові партнерські відносини для збуту пивоварного ячменю.

Таким чином, площа вирощування ячменю може бути меншою потенційно можливою у зв'язку із комбінацією таких чинників, як споживчий попит, погодні умови, ціна на ринку та інших фактори, які впливають на рішення фермерів щодо вибору культур для вирощування. Для забезпечення ефективності вирощування ячменю пивоварного, фермери можуть вживати різні заходи та стратегії:

1. Вибір відповідних сортів: важливо вибрати сорти ячменю, які підходять для виробництва пива. Пивоварний ячмінь має відповідати певним стандартам якості та вмісту білка, а також мати специфічний смаковий профіль.

2. Відповідна підготовка та обробка ґрунту: ґрунт повинен бути підготовлений для вирощування ячменю, важливо враховувати кислотність ґрунту та його структуру. Необхідно використовувати оптимальну систему обробки ґрунту для забезпечення найкращих умов для росту ячменю. Добрива та агрохімікати

мають бути застосовані належним чином для забезпечення високого врожаю та якості продукції.

3. Контроль водопостачання та боротьба з хворобами і шкідниками: важливо забезпечити ячменю воду у відповідний час і в необхідних кількостях, а також запобігати та контролювати хвороби і шкідників, які можуть пошкодити ячмінь.

4. Врожайність і урожай: правильно визначте оптимальний час збирання урожаю для забезпечення максимальної якості і врожайності.

5. Зберігання і транспортування: після збирання важливо забезпечити належне зберігання і транспортування ячменю, щоб зберегти його якість.

6. Співпраця з пивоварнею: фермери можуть співпрацювати з місцевими пивоварнями для забезпечення стабільного ринку для свого продукту, при цьому, створювати збутові кооперативи та власні крафтові пивоварні.

7. Постійне навчання та дослідження: необхідною є співпраця з агрономами та дослідниками, щоб мати доступ до найновіших технологій і наукових відкриттів у вирощуванні ячменю.

Отже, загальна ефективність вирощування ячменю пивоварного залежить від низки чинників, при цьому, важливо планувати та виконувати всі необхідні кроки для досягнення високих стандартів якості і врожайності. Ураховуючи сучасні споживчі тренди, доцільно робити акцент на більш екологічні методи виробництва ячменю, що включає в себе збереження води та зменшення використання хімічних добрив. Загалом, виробництво пивоварного ячменю є важливою галуззю сільськогосподарського сектору, яка продовжує розвиватися спільно зі зростанням попиту на пиво та інші супутні продукти.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження виявлено, що попит на пивоварний ячмінь у світі зростає у зв'язку із розвитком пивоварної промисловості та зокрема крафтового виробництва пива. Лідерами ринку пивної промисловості є Китай, США, Бразилія, Мексика, Німеччина, Чехія, Бельгія. У цих країнах пивні традиції існують тривалий час, постійно розширюється асортимент, виникають нові види продукції. Порівняння темпів зростання обсягів виробництва пива та ячменю у світі показали випе-

редження першого показника у два рази, що насамперед пов'язано із зміною технології вирощування пива.

У процесі дослідження акцентовано увагу на тому, що зміни в кліматі мають значний вплив на вирощування ячменю. Погодні аномалії можуть призвести до коливань у виробництві цієї сільськогосподарської культури. Вирощування ячменю вимагає правильного вибору сортів та впровадження ефективних агрономічних практик для підвищення врожайності і якості продукції. Для підвищення ефективності вирощування пивоварного ячменю важливим є врахування організаційно-економічних чинників, зокрема таких як кооперація фермерів та розвиток крафтового виробництва пива, що можуть стимулювати збільшення площ вирощування пивоварного ячменю та забезпечити стабільний ринок збуту для продукції, що сприятиме стійкому розвитку галузі.

Перспективи досліджень у цьому напрямі полягають в обґрунтуванні рекомендацій щодо розвитку крафтового виробництва пива на кооперативній основі.

Література:

1. Камінська В. В., Дудка О. Ф., Мушик Б. В. Продуктивність ячменю ярого за різних технологій вирощування. Збірник наукових праць ННЦ "Інститут землеробства НААН". 2016. Вип. 3—4. С. 114—122.
2. Кузіна В. Ю. Сорт — найрезультативніший засіб підвищення ефективності виробництва пивоварного ячменю. Агросвіт. 2020. № 15. С. 60—66.
3. Кузіна В.Ю. Технологія ефективного виробництва ячменю пивоварного призначення. Інноваційна економіка. 2021. № 1—2. С. 94—101.
4. Лихочвор В. В., Гораш О. С., Потопляк О. І. Урожайність ячменю залежно від елементів інтенсифікації технології вирощування. Агроном. 2018. № 1. С. 112—114.
5. Романюк В. І. Особливості росту рослин ячменю ярого залежно від впливу доз азотних добрив та рістрегулюючих речовин в умовах Лісостепу Правобережного. Корми і кормовиробництво. 2018. Вип. 86. С. 134—140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kik_2018_86_23 (дата звернення: 23.01.2021).
6. Самойлик Ю.В. Стратегія впровадження інноваційних методів управління асортиментом диверсифікованих підприємств пивоварної промисловості. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. № 3. Том 32 (71). С. 18—24.

7. Samoilyk Iu., Zos-Kior M., Kuksa I., & Storoška M. (2017) Methodology for assessing globalisation development of countries. Economic Annals-XXI. Volume 168, Issue 11—12. pp. 4—8. (accessed 02.10.2023).

8. Шмаглій О. Б. Розвиток інноваційної інфраструктури пивоваріння України. Продовольчі ресурси. 2014. № 2. С. 112—119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2014_2_24 (дата звернення: 21.01.2021).

9. FAOSTAT. (2023). Database. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (дата звернення: 02.10.2023).

References:

1. Kaminska, V.V., Dudka, O.F. and Mushyk, B.V. (2016), "Productivity of spring barley by different cultivation technologies", Zbirnyk naukovykh prats NNTs "Instytut zemlerobstva NAAN", vol. 3—4, pp. 114—122.
 2. Kuzina, V. (2020), "Variety is the most effective way to increase the efficiency of production of malting barley", Ahrosvit, vol. 15, pp. 60—66.
 3. Kuzina, V. (2021), "Technology of efficient production of barley for brewing purpose", Innovatsiina Ekonomika, vol. 1—2, pp. 94—101.
 4. Lykhochvor, V., Horash, O. and Potopliak, O. (2018), "Barley yield depending on the elements of intensification of cultivation technology", Agronomist, vol. 1, pp. 112—114.
 5. Romanyuk, V. (2018), "Peculiarities of spring barley plant growth depending on the influence of doses of nitrogen fertilizers and growth-regulating substances in the conditions of the Forest-Steppe of the Right Bank", Feed and feed production, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kik_2018_86_23 (access date January 23, 2021).
 6. Samoilyk Iu.V. (2020), "The strategy of implementing innovative methods of managing the range of diversified enterprises of the brewing industry", Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia, vol. 3, vol. 32 (71), pp. 18—24.
 7. Samoilyk Iu., Zos-Kior M., Kuksa I., & Storoška M. (2017), "Methodology for assessing globalisation development of countries", Economic Annals-XXI, Vol. 168, no, 11—12, pp. 4—8. (accessed 02 Okt 2023).
 8. Shmahlii, O. (2014), "Development of innovative infrastructure of brewing in Ukraine", Food resources, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2014_2_24 (Accessed 02 Okt 2023).
 9. FAOSTAT (2023), "Database", available at: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (Accessed 02 Okt 2023).
- Стаття надійшла до редакції 19.10.2023 р.*

УДК 658.562:338.436

О. Ю. Гаврик,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9816-0253>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.59

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О. Havryk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Стаття присвячена оцінці організаційно-економічних засад функціонування системи внутрішнього контролю в сільськогосподарських підприємствах. Встановлено, що у сучасних ринкових умовах основними умовами вдосконалення діяльності сільськогосподарських підприємств є зміна системи управління виробництвом, розвиток підприємництва, конкуренції у цих організаціях з урахуванням реформування внутрішнього контролю. Водночас на господарському рівні ефективне функціонування системи внутрішнього контролю залежить від розвитку самої системи управління та рівня професійної кваліфікації працівників (апарату) управління та професійної культури роботи у нових умовах.

На нашу думку, внутрішній контроль — це один із видів економічного контролю фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства та впорядкована система спостереження, перевірки господарських операцій, збору та інтерпретації інформації про них з метою встановлення достовірності, об'єктивності, економічної та юридичної доцільності, реальності відображених чи майбутніх господарських фактів та прийняття управлінських рішень щодо їх регулювання.

Встановлено, що основними компонентами для розвитку внутрішнього контролю у системі управління сучасним сільськогосподарським підприємством в умовах ринку мають стати розвиток змісту та форми контролю на базі аудиту. Внутрішній аудит може перетворити пасивно-еволюційний характер функціонування внутрішнього контролю на розвинену активно-адаптивну систему та забезпечити багатотипність його поведінки для ефективного управління сільським господарством.

Вважаємо, що успішне виконання вимог до внутрішнього контролю, цілей та завдань контролю неможливе без суворого дотримання послідовності (основної процедури) організації та проведення внутрішнього контролю: визначення обсягу, об'єктів та процедур контролю; планування контролю; оцінка системи бухгалтерського обліку та внутрішнього управління; збирання (отримання) необхідних доказів; ведення робочої документації; складання актів, довідок, звітів, висновків та інших форм оформлення результатів.

Таким чином, теоретичною основою внутрішнього контролю повинні стати його основні принципи та концепції, але при розробці концепції слід враховувати вимоги до контролю. Концепції будуть визначати напрямок розвитку теорії, оскільки є основою визначення цілей, а функції контролю допомагають правильно визначити завдання контролю та розробити обґрунтовану програму проведення внутрішнього контролю.

The article is devoted to the evaluation of the organizational and economic principles of the functioning of the internal control system in agricultural enterprises. It was established that under the modern market conditions, the main conditions for improving the activities of agricultural organizations are the change in the production management system, the development of entrepreneurship, competition in these organizations, taking into account the reform of internal control. At the same time, at the economic level, the effective functioning of the internal control system depends on the development of the management system itself and the level of professional qualification of management employees (apparatus) and the professional culture of working in new conditions.

In our opinion, internal control is one of the types of economic control of the financial and economic activity of an agricultural organization and an organized system of monitoring, checking economic operations, collecting and interpreting information about them in order to establish the reliability, objectivity, economic and legal expediency, reality of the reflected or future economic facts and management decisions regarding their regulation.

It was established that the main components for the development of internal control in the management system of a modern agricultural enterprise under market conditions should be the development of the content and form of audit-based control. Internal audit can transform the passive-evolutionary nature of the functioning of internal control into a developed active-adaptive system and ensure multi-type behavior for effective management of agriculture.

We believe that the successful fulfillment of the requirements for internal control, goals and tasks of control is impossible without strict adherence to the sequence (main procedure) of organizing and conducting internal control: determining the scope, objects and procedures of control; control planning; assessment of the accounting system and internal management; collecting (obtaining) the necessary evidence; maintenance of work documentation; drawing up acts, certificates, reports, conclusions and other forms of results registration.

Thus, the theoretical basis of internal control should be its main principles and concepts, but the development of the concept should take into account the requirements for control. Concepts will determine the direction of theory development, as they are the basis for defining goals, and control functions help to correctly define control tasks and develop a sound internal control program.

Ключові слова: внутрішній контроль, сільськогосподарське підприємство, внутрішній аудит, управління, інформація.

Key words: internal control, agricultural enterprise, internal audit, management, information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних ринкових умов основними умовами вдосконалення діяльності сільськогосподарських підприємств є зміна системи управління виробництвом, розвиток підприємництва, конкуренції у цих організаціях з урахуванням реформування внутрішнього контролю. Водночас на господарському рівні ефективне функціонування системи внутрішнього контролю залежить від розвитку самої системи управління та рівня професійної кваліфікації працівників (апарату) управління та професійної культури роботи у нових умовах.

Внутрішній контроль є однією з основних функцій управління виробництвом, тому без контролю практично неможливе прийняття суб'єктом управління ефективного управлінського рішення. В умовах ведення сільськогосподарської діяльності основні завдання системи управління — вироблення та виконання управлінських рішень щодо найбільш ефективного використання ресурсів у виробництві продукції. Але для виконання управлінських рішень необхідний вибір найоптимальніших варіантів практичної реалізації цих рішень,

що сприяють повному досягненню поставленої організації мети.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним і методичним аспектам функціонування та удосконалення внутрішнього контролю присвятили свої праці українські вчені та науковці: О.Б. Акентьева, М.Т. Білуха, В.Ф. Максимова, А.В. Нападовська, В.П. Пантелеєв, С.М. Петренко, Н.І. Петренко, А.В. Рибалко, В.С. Рудницький, А.В. Сухарева, Б.Ф. Усач, А.С. Шатковська, В.О. Шевчук та ін. Дослідження окремих питань внутрішнього контролю здійснили зарубіжні науковці: В.Д. Андреев, Э.А. Арренс, І.А. Белобжецький, В.В. Бурцев, Дж.К. Лоббек, Т.Д. Попова, М.І. Протасов, Дж.К. Робертсон, Я.В. Соколов, В.П. Суйц, Дж. Фостер, Ч.Т. Хорнгрен, А.А. Шмельцер, С.О. Шохін та ін.

Не применшуючи ролі проведених досліджень з проблематики теорії та методики системи внутрішнього контролю діяльності підприємств, в роботі акцентовано увагу на невирішених питаннях, зокрема: встановлення структурних елементів системи внутрішнього контролю; взаємозв'язок понять "внутрішній контроль" та "внутрішній аудит", класифікація внутрішнього контролю та її розвиток; організаційно-методичні положення здійснення внутрішнього контролю та формування системи оцінки якості функціонування системи внутрішнього контролю в сільськогосподарських підприємствах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення результатів досліджень науковців та практичного досвіду сільськогосподарських підприємств запропонувати практичні рекомендації щодо розвитку системи внутрішнього аудиту в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Внутрішній контроль у системі управління сільським господарством може функціонувати лише у взаємозв'язку з іншими функціями управління, зокрема з бухгалтерським обліком. Зв'язок облікового та контрольного процесів дозволяє найкраще вирішити проблему інформаційного забезпечення управління виробничо-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу. Крім того, внутрішній контроль необхідно тісно пов'язати із плануванням, організацією діяльності, регулюванням господарських про-

цесів та їх аналізом. Для цього потрібні взаємопроникнення контролю в інші функції управління та тісний зв'язок із плануванням, організацією, регулюванням, аналізом та обліком. Зв'язок внутрішнього контролю з функціями регулювання та планування проявляється у перевірці виконання прийнятих управлінських рішень, реалізації господарських та фінансових планів. Внутрішній контроль сприяє підвищенню оптимальності, раціоналізації планування та прогнозування виробництва шляхом дослідження обґрунтованості планових показників виробничої діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Внутрішній контроль та регулювання — основні функції управління — реалізуються в зіставленні планових даних та інформації, що накопичена в реєстрах управлінського обліку. Оцінка результатів управлінських рішень та відповідальність за їх виконання проводяться на основі даних внутрішньої управлінської звітності [1].

Без тісної взаємодії внутрішнього контролю з функцією аналізу неможливе успішне його функціонування всіх рівнях управління. Попередній аналіз звітності та інших джерел інформації дозволяє правильно вибрати об'єкти внутрішнього контролю. Одночасно, прийоми економічного аналізу широко застосовують у здійсненні контрольних процесів. Таким чином, прогнозування, планування, облік, організація, аналіз, внутрішній контроль та регулювання взаємопроникають один в одного і взаємодіють у системі управління виробництвом сільськогосподарських підприємств. В даному випадку, інтегратором прояву всіх функцій управління є процес комунікації інформації.

Внутрішній контроль в економічній літературі різні автори визначають як засіб, фактор, форму, елемент, функцію, вид діяльності, систему, зворотний зв'язок, умову, регулятор, гарант, явище, інститут, метод, правомочність, атрибут, тощо [2,3]. Це відображає не лише прагнення дати універсальне трактування поняття внутрішнього контролю, а й є наслідком підходу до цього питання з погляду інтересів представників різних наукових напрямів: філософії, теорії управління, фінансово-господарської політики, права, інформатизації виробничо-господарської діяльності.

На нашу думку, внутрішній контроль — це один із видів економічного контролю фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та впорядкована система спостереження, перевірки господарських

операцій, збору та інтерпретації інформації про них з метою встановлення достовірності, об'єктивності, економічної та юридичної доцільності, реальності відображених чи майбутніх господарських фактів та прийняття управлінських рішень щодо їх регулювання. Дане визначення розкриває сутність та роль всього внутрішнього контролю та його підсистем у системі управління суб'єкта господарювання.

Елементами всієї системи внутрішнього контролю є:

- суб'єкт контролю;
- об'єкт контролю;
- предмет контролю;
- метод контролю;
- техніка та технологія контролю;
- процес контролю;
- збирання та обробка вихідних даних для проведення контролю;
- аналіз інформації за результатами контролю;
- суб'єкт, який приймає рішення за результатами контролю;
- результати контролю.

По об'єктах внутрішнього контролю виділяють систему, підсистему та елемент. Такий поділ дозволяє вирішувати завдання внутрішнього контролю на будь-якому рівні, починаючи від організації в цілому та до конкретної операції. Таким чином, до системи внутрішнього контролю залучаються як керівники та фахівці суб'єкта господарювання в сфері аграрного бізнесу, так і безпосередньо виконавці контрольних робіт (апарат контролю).

Зміст внутрішнього контролю та його організацію слід розглядати у різних аспектах:

- просторовому (виділення підсистем внутрішнього контролю та визначення масштабів, меж охоплення об'єктів контролю);
- часовому (визначення аспектів, підсистем, елементів постійно діючих та тимчасово діючих);
- інформаційно-технологічному (визначення інформаційної бази, способів та засобів, компонентів розвитку його змісту та форми).

Таким чином, основними компонентами для розвитку внутрішнього контролю у системі управління сучасним сільськогосподарським підприємством в умовах функціонування ринкових відносин мають стати розвиток змісту та форми контролю на базі аудиту. Внутрішній аудит може перетворити пасивно-еволюційний характер функціонування внутрішнього контролю на розвинену активно-адаптивну систему та забезпечити багатотипність його поведінки

для ефективного управління діяльністю суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу [4].

Запропонована модель дозволяє проектувати розв'язання науково-практичних проблем та організувати внутрішній контроль у сільськогосподарських підприємствах таким чином, щоб він вирішував поставлені перед ним завдання та виконував запропоновані функції з метою підвищення ефективності управління сільськогосподарським підприємством та сегментами його діяльності.

Таким чином, процес розвитку внутрішнього контролю передбачає організацію та розвиток усіх його підсистем у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, гармонійну єдність функціонування всіх його компонентів (змісту та форми). У сучасних умовах до змісту внутрішнього контролю та аудиту висуваються певні вимоги [5]. Так, змістом внутрішнього контролю є контрольно-аудиторська інформація, яка має бути доречною, надійною, нейтральною, оперативною, повною, достовірною, зрозумілою та корисною для управління. Виходячи з цього, повинні визначатися цілі та завдання внутрішнього контролю та аудиту, організаційні аспекти, процедури процесу контролю, алгоритми обробки даних, інтелектуальний капітал та технічні засоби контролю, способи та форми узагальнення та подання інформації, періодичність її отримання, а також форма документування результатів контрольної-аудиторської процедури [6]. Ефективне використання контрольної-аудиторської інформації та розвиток загалом внутрішнього контролю у системі управління сільськогосподарським виробництвом можливе шляхом повного здійснення його функцій на основі удосконалення методології та бази розвитку. Ці аспекти необхідно враховувати розробки теоретичних основ і практичних рекомендацій на формування ефективної системи внутрішнього контролю.

При вдосконаленні внутрішнього контролю за передбачуваною моделлю його розвитку в майбутньому він може трансформуватися в систему оперативного та стратегічного контролінгу.

Для цього основними завданнями внутрішнього контролю мають стати:

- встановлення достовірності фінансової звітності підприємств, законності та доцільності вчинених ними фінансових та господарських операцій;
- надання сприяння та допомоги у правильній організації бухгалтерського (фінансо-

вого) та управлінського обліку та формування фінансової звітності підприємств;

- забезпечення зацікавлених внутрішніх користувачів суб'єкта господарювання в сфері аграрного бізнесу об'єктивною інформацією за результатами контролю;

- експертиза організації бухгалтерського (фінансового) обліку та фінансової звітності з метою визначення їх відповідності чинним нормативним актам, правовому статусу, Наказу про облікову політику та установчим документам, особливостям підприємства з урахуванням виду економічної діяльності, а також організаційним особливостям та обґрунтування пропозицій щодо усунення виявлених недоліків та відхилень;

- розробка проектів підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності шляхом запровадження чіткої системи майнової відповідальності засновників, учасників та посадових осіб сільськогосподарського підприємства, модернізації системи економічних регламентів, удосконалення стратегій управління, особливо фінансової стратегії, а також облікової та податкової політики;

- надання всебічної консультаційної допомоги апарату управління у вирішенні як поточних, так і довгострокових завдань фінансово-господарської діяльності в рамках можливостей внутрішньогосподарського контролю.

Внутрішній контроль здійснюється працівниками самого сільськогосподарського підприємства (самостійним структурним підрозділом або ревізійною комісією) та призначений для внутрішнього контролю фінансового стану, джерел витрат, діагностування системи управління, виявлення резервів та забезпечення керівництва рекомендаціями щодо підвищення ефективності економіки підприємства [7]. Крім того, внутрішній контроль здійснюється з метою виявлення нестач, втрат, розкрадань майна, виявлення шахрайства та порушень фінансово-господарської дисципліни підприємства, встановлення винних у цьому посадових та інших осіб. Крім перерахованих вище завдань внутрішній контроль забезпечує:

- виявлення та мобілізацію наявних резервів виробництва, наднормативних запасів;

- попередження та усунення факторів, що негативно впливають на ефективну діяльність підприємства;

- дотримання майнових інтересів суб'єкта господарювання та його засновників;

- створення середовища соціально-економічної довіри на підприємстві шляхом запровадження чіткої регламентації майнових відно-

син засновників та підприємства як юридичної особи;

- функціонування системи внутрішнього контролю та самоконтролю працівників господарства корпоративного сектору аграрної економіки;

- підготовку підприємства до обов'язкових перевірок зовнішнього аудиту, податкових органів та інших органів державної влади.

Основними функціями внутрішнього контролю в сучасних умовах, на наш погляд, є: інформаційна, контрольна, зворотний зв'язок, аналітична, методична, моделювання, соціальна. Інформаційна функція внутрішнього контролю забезпечує потреби у достовірній інформації внутрішнього управління та підготовку підприємства до зовнішнього контролю. Контрольна функція тісно взаємопов'язана з інформаційною, оскільки це впливає із сутності та цілей внутрішнього контролю. Функція зворотного зв'язку породжена інформаційною та контрольною функціями та забезпечує дієвість системи управління. З аналітичною функцією взаємопов'язані всі функції використання інформації для аналізу фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства. Методична функція пов'язана з розробкою методичних рекомендацій, положень щодо правильного ведення фінансового та управлінського обліку, виконання інших економічних робіт. Функція моделювання пов'язана з розробкою різних моделей, проектів спрямованих на удосконалення системи управління суб'єктом господарювання в сфері аграрного бізнесу (моделі впровадження прогресивних методів та систем управлінського обліку, проектів бізнес-планів, облікової політики, відображення операцій на рахунках, розробка проектів управлінських рішень тощо). Соціальна функція полягає у захисті законних майнових інтересів власників, сприяючи наданню їм достовірної інформації для прийняття рішень, а також при представленні їх майнових інтересів у суді та арбітражі. Крім того, соціальна функція проявляється у захисті матеріальних та моральних інтересів працівників підприємства. Перелічені функції можна доповнити, вони відображають найбільш фундаментальні властивості даної системи. Зокрема, можна виділити такі функції, як: оперативна, комунікативна, превентивна. Всі вони спрямовані на запобігання несприятливим наслідкам виробничо-господарської діяльності. Основною умовою для розвитку внутрішнього контролю як науки в методологічному плані може бути сукупність його наукових принципів.

На нашу думку, основними принципами внутрішнього контролю є:

- принцип науковості внутрішнього контролю, що означає використання у процесі контролю досягнень наукових методів пізнання його предмета та технічних засобів, програмних продуктів автоматизованої обробки та інтерпретації інформації для вирішення завдань внутрішнього контролю;

- принцип доступності, що означає доступність до всіх його об'єктів спостереження та джерел інформації під час проведення контролю;

- принцип дієвості, результативності внутрішнього контролю, що означає спрямованість контролю не так на виявлення відхилень і недоліків або позитивних моментів як на розробку конкретних заходів щодо усунення негативних явищ, щодо запобігання можливим збиткам, збоїв елементів систем господарського механізму (особливо фінансового) тощо;

- принцип цілеспрямованості, тобто проведення внутрішнього контролю відповідно до вимог розробленого плану та деталізованої програми для виявлення порушень, недоліків та позитивних моментів об'єктів перевірки;

- принцип своєчасності як своєчасне виявлення негативних явищ у діяльності суб'єкта господарювання та своєчасне їх коригування, перш ніж ці проблеми переростуть у кризу;

- принцип об'єктивності внутрішнього контролю, що означає достовірність та доказовість результатів контролю в діяльності сільськогосподарського підприємства;

- принцип системності, комплексності, відповідно до якого при внутрішньому контролі формування інформаційного масиву даних здійснюється шляхом системного, комплексного вивчення об'єкта спостереження та контролю;

- принцип конфіденційності, що означає, що інформація, одержання під час контролю та після його закінчення, є комерційною таємницею і може бути використана або передана третім особам лише за згодою керівництва сільськогосподарського підприємства (даної у письмовій формі) або за рішенням суду;

- принцип гнучкості, активності та адаптивності внутрішнього контролю до змін внутрішнього і зовнішнього середовища;

- принцип конкретності цілей і результатів, тобто мета контролю та отримані результати повинні бути об'єктивними, смисловими, доказовими;

- принцип економічності системи внутрішнього контролю, згідно з яким витрати

на створення системи внутрішнього контролю мають окупатися отриманими результатами;

- принцип зрозумілості, простоти системи внутрішнього контролю — виконавці контролю повинні розуміти цю систему та дотримуватися стандартних правил проведення своєї роботи.

До вимог, що висуваються до внутрішнього контролю як до практичної діяльності, належать:

- визначення сфери діяльності та спеціалізації в контролі;

- висококваліфіковане проведення перевірок;

- покращення виробничо-господарської діяльності господарств та забезпечення зростання авторитету контролюючого органу;

- розширення кола консультативної роботи, що сприяє збільшенню зростання доходів сільськогосподарського підприємства;

- оснащення контрольної роботи та робочих місць відповідними технічними засобами;

- забезпечення повним масивом відповідної інформації фахівців всіх структурних рівнів контролю;

- розширення кола тестування фахівців із контролю та залучення висококваліфікованих кадрів;

- вдумливий, обережний та ретельний контроль фінансових операцій, оцінки майна, проєктів договорів, управлінських рішень та ін.

Вимоги до внутрішніх контролерів: незалежність від керівників середньої ланки, чесність, об'єктивність, професіоналізм, компетентність, сумлінність, відповідальність [8]. Успішне виконання вимог до внутрішнього контролю, досягнення цілей та завдань контролю неможливе без суворого дотримання послідовності (основної процедури) організації та проведення внутрішнього контролю: визначення обсягу, об'єктів та процедур контролю; планування контролю; оцінка системи фінансового та управлінського обліку та внутрішнього управління; збирання (отримання) необхідних доказів; ведення робочої документації; складання актів, довідок, звітів, висновків та інших форм оформлення результатів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, теоретичною основою внутрішнього контролю повинні стати його основні принципи та концепції, але при розробці концепції слід враховувати вимоги до контролю. Концепції будуть визначати напрямок розвитку теорії, оскільки є основою визначення цілей,

а функції контролю допомагають правильно визначити завдання контролю та розробити обґрунтовану програму проведення внутрішнього контролю.

При розгляді питань розвитку внутрішнього контролю не можна оминати класифікацію контролю. На нашу думку, що, не ускладнюючи це питання, можна під час розробки класифікації внутрішнього контролю виділити основні необхідні групувальні ознаки, підвиди, підсистеми та форми внутрішнього контролю.

Література:

1. Гришук С. В. Порівняльний аналіз сутності понять "внутрішньогосподарський контроль" та "внутрішній контроль". Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство 2018. Випуск 22, частина 1. С. 69—72.

2. Гришук С.В., Коротаєва І.Р. Любченко В.С. Внутрішньогосподарський контроль: особливості, проблеми та шляхи їх вирішення. Інфраструктура ринку. 2019. Випуск 30. С. 495—501.

3. Михалків А. А., Косташ Т. В. Внутрішній контроль процесу господарювання: проблеми організації. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 61—65.

4. Мулик Я. І. Методичні та організаційні підходи до системи внутрішнього контролю на підприємстві. Агросвіт. 2020. № 17—18. С. 28—38.

5. Гуцаленко А.В., Мулик Т.О. Внутрішній аудит та діагностика в системі державного фінансового контролю та управління діяльністю бюджетної установи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 4 (32). С. 31—45.

6. Новик І.В. Організація системи внутрішнього контролю на підприємстві. Наукові записки. УАД. 2017. № 2. С. 188—196.

7. Сочка А. І., Максименко Д. В. Внутрішньогосподарський контроль витрат. Міжнародний науковий журнал "Освіта і наука". 2020. Вип. 1 (28). С. 180—184.

8. Рагуліна І.І., Рагуліна М.М., Новіков І.Т. Необхідність внутрішнього контролю в сільськогосподарських підприємствах. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2012. № 5. С. 20—25.

References:

1. Hryshuk, S.V. (2018), "Comparative analysis of the essence of the concepts of "farm control" and "internal control", *Naukovyj visnyk*

Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu Seriiia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 22, no. 1, pp. 69—72.

2. Hryshuk, S.V. Korotaieva, I.R. and Liubchenko, V.S. (2019), "On-farm control: peculiarities, problems and ways for their solution", *Infrastruktura rynku*, vol. 30, pp. 495—501.

3. Muhalkiv, A. and Kostash, T. (2020), "Internal control process management: problems the organization", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 61—65.

4. Mulyk, Ya. (2020), "Methodological and organizational approaches to the system of internal control at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 17—18, pp. 28—38.

5. Hutsalenko, L.V. and Mulyk, T.O. (2018), "Internal audit and diagnostics in the system of state financial control and management of the budget institution's activities", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 4 (32), pp. 31—45.

6. Novyk, I.V. (2017), "Organization of the internal control system of an enterprise", *Naukovi zapysky. UAD*, vol. 2, pp. 188—196.

7. Sochka, L.I. and Maksymenko, D.V. (2020), "Internal cost control", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Osvita i nauka"*, vol. 1 (28), pp. 180—184.

8. Rahulina, I.I. Rahulina, M.M. and Novikov, I.T. (2012), "The need for internal control in agricultural enterprises", *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, vol. 5, pp. 20—25.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 332.2.01:332.2.021

Т. М. Прядка,

к. е. н., доцент кафедри геодезії та землеустрою,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-0128>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.66

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА МОДЕЛЮВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

T. Priadka,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy

and Land Management, Bila Tserkva National Agrarian University

METHODOLOGICAL BASIS FOR MODELING BALANCED DEVELOPMENT OF THE RURAL AREAS LAND SYSTEM

Актуальність проблеми визначення вектора інституційних змін земельного устрою сільських територій зумовила розгляд методологічних основ моделювання інституціонального регулювання земельного устрою. Адже, земельний устрій сільських територій є багатоцільовою системою, що має неоднорідні внутрішні та зовнішні цілі, самостійні від мети окремих підсистем, систему показників вимірювання цілей, різноманітність стратегій їх досягнення і т. д. Обґрунтовано, що земельний устрій сільських територій є складною слабоструктурованою соціально-економічною системою, для формування інституційної моделі якої використовуються положення теорії систем та синергетики: обов'язковий обмін із зовнішнім середовищем енергією, речовиною та інформацією; когерентність поведінки, що призводить до множення кінцевого результату; множинність складових елементів; єдність головної мети для всіх елементів; наявність стійких зв'язків між елементами; цілісність та єдність елементів; наявність структури та ієрархічності; відносна самостійність елементів та наявність управління цими елементами. У цьому зв'язку, нами пропонується когнітивна інституційна модель регулювання збалансованим розвитком земельного устрою сільських територій яка включає більшість структурних елементів та взаємозв'язків між ними. Запропоновано методологічну основу логічно-змістовної моделі формування інституціонального середовища збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій, що побудована на взаємодії підсистем земельного устрою. Визначені та згруповані нами фактори за чотирма основними блоками, які мають прямий або опосередкований вплив на досягнення поставленої мети. Визначені лише ті, які, на нашу думку, по-перше, у певній мірі є ключовими концептами, що лежать в основі інституційної системи регулювання розвитку земельного устрою сільських територій, по-друге, є об'єктами, регулювання поведінки яких задає систему первинних імпульсів, що визначають розвиток усієї структури. По кожному із блоків розроблено логічно-змістовні схеми заходів інституціонального регулювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій державою, територіальними громадами, об'єднаннями землекористувачів та громадськими об'єднаннями. В процесі досліджень будуються: 1) когнітивна карта-шлях як послідовне представлення зв'язків між об'єктами (суб'єктами) по певному маршруту; 2) когнітивна карта-огляд як одночасне подання просторового розташування об'єктів (суб'єктів).

The relevance of the problem of defining the vector of institutional changes in the rural land management of territories has led to the consideration of the methodological foundations for modeling institutional regulation of land management. As long as, the land structure of rural territories is a multi-purpose system that has heterogeneous internal and external goals, independent of the goals of individual subsystems, a system of indicators for measuring goals, a variety of strategies for their achievement, etc. It is justified that rural land management is a complex, weakly structured socio-economic system for which the principles of systems theory and synergy are applied: mandatory exchange with the external environment of energy, matter, and information; coherence of behavior leading to the multiplication of the end result; multiple components; unity of the main goal for all elements; the presence of stable connections between elements; integrity

and unity of elements; the presence of structure and hierarchy; relative autonomy of elements, and the presence of management over these elements. In this context, we propose a cognitive institutional model for regulating balanced development of rural land management, which includes most of the structural elements and relationships between them. Regarding, we propose a cognitive institutional model of regulation by balanced development of the land system of rural areas, which includes most of the structural elements and the relationships between them. A methodological basis for the logical-content model of the formation of the institutional environment for balanced development of rural land management, built on the interaction of land management subsystems is proposed. We have identified and grouped factors into four main blocks that have a direct or indirect impact on achieving the goal. We have identified only those factors that, in our opinion, are, firstly, key concepts that underlie the institutional regulatory system for the development of rural land management, and secondly, are objects whose behavior regulation sets the system of primary impulses determining the development of the entire structure. For each of the blocks logical and meaningful schemes of institutional regulation of the balanced development of the land system of rural territories by the state, territorial communities, associations of land users and public associations have been developed. In the process of research, the following are built: 1) a cognitive path map as a sequential representation of connections between objects (subjects) along a certain route; 2) cognitive map-overview as a simultaneous representation of the spatial location of objects (subjects).

Ключові слова: земельний устрій сільських територій, когнітивне моделювання, інституціональне регулювання, збалансований розвиток.

Key words: rural land management, cognitive modeling, institutional regulation, balanced development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічною метою розвитку земельного устрою в сільській місцевості сьогодні є забезпечення якісного прориву у підвищенні рівня та якості життя сільського населення та сталого розвитку землекористування сільських територій. Це передбачає подолання розбалансованості у розвитку економічної, соціальної, екологічної, бюджетної підсистем сільських територій на основі найбільш ефективного використання земельних та інших природних ресурсів, забезпечення зайнятості населення шляхом створення диверсифікованої економіки за збереження галузей спеціалізації, формування сучасної соціальної, інженерної, ринкової інфраструктури, а також підтримки та покращення екологічного стану землекористування відповідних територій. Важлива роль у вирішенні названих питань відводиться якості управління земельними ресурсами та землекористуванням [1], обґрунтованості застосовуваних методів та інструментів прийняття стратегічних та оперативних рішень. Одним із напрямів вирішення даного завдання є моделювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій на основі визначених критеріїв та показників.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження методологічної основи моделювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інституційне регулювання розвитку земельного устрою сільських територій полягає у створенні системи норм, спрямованих на збалансований розвиток землекористування та інших сфер життєдіяльності соціально-економічної системи сільських територій та організації механізмів ефективного їх виконання з метою підвищення рівня та якості життя сільського населення. Об'єктом такого регулювання є безліч підсистем, які розташовані в межах адміністративно-територіальних утворень та утворюють інституційну структуру, що забезпечує відтворення земельних та інших природних ресурсів і сільського соціуму. Як суб'єкти інституційного регулювання розвитком земельного устрою сільських територій виступають інституції та інститути державного управління і громадянського суспільства.

У рамках досліджень базову конструкцію соціально-економічних та екологічних відносин у межах системи земельного устрою сільських територій утворюють природно-екологічна, соціальна, економічна підсистеми, що розвиваються в рамках інституційного середовища. Характерною ознакою розвиненості інституційного середовища є самоорганізація соціально-економічної системи за взаємною угодою учасників процесів землегосподарування та інших сфер життєдіяльності сільських територій.

В якості забезпечуючих підсистем виступає наявність органів та організацій, що сприяють встановленню контактів між потенційними партнерами, що полегшують вибір найбільш ефективних з них та наявність загальних правил, законів, нормативних актів, що регулюють земельні та інші відносини між учасниками процесів. Взаємозв'язок зазначених процесів організації та самоорганізації, як відображення державного інституційного регулювання, з одного боку, та доступної суб'єктам свободи самовизначення, з іншого, у рамках ефективної моделі управління здійснюється через створення та функціонування дієвої інституційної структури.

Таким чином, невід'ємним елементом інституційної моделі регулювання розвитком земельного устрою сільських територій виступають механізми узгодження інтересів суб'єктів соціально економічної системи, що розглядається.

Ефективне інституційне середовище сприяє забезпеченню сприятливого інвестиційного клімату, розвитку інновацій, узгодженого розвитку соціальної складової землегосподарування та інноваційного розвитку сільського, лісового, рекреаційного господарства, заощадженню природного багатства, розвитку людського капіталу.

Формування ефективного інституційного середовища земельного устрою на селі передбачає реальну участь у цьому процесі не тільки держави та представників об'єднань землекористувачів, а й сільського населення через інститути місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Опис властивостей земельного устрою сільських територій з позиції інституційного підходу до їх управління полягає у виявленні інституцій та інститутів, інституційних форм угод, просторового та галузевого розподілу організацій, норм регулювання діяльності, організації та культури, які відображають специфічні аспекти функціонування середовища та організують колективні дії з розвитку економічної системи загалом.

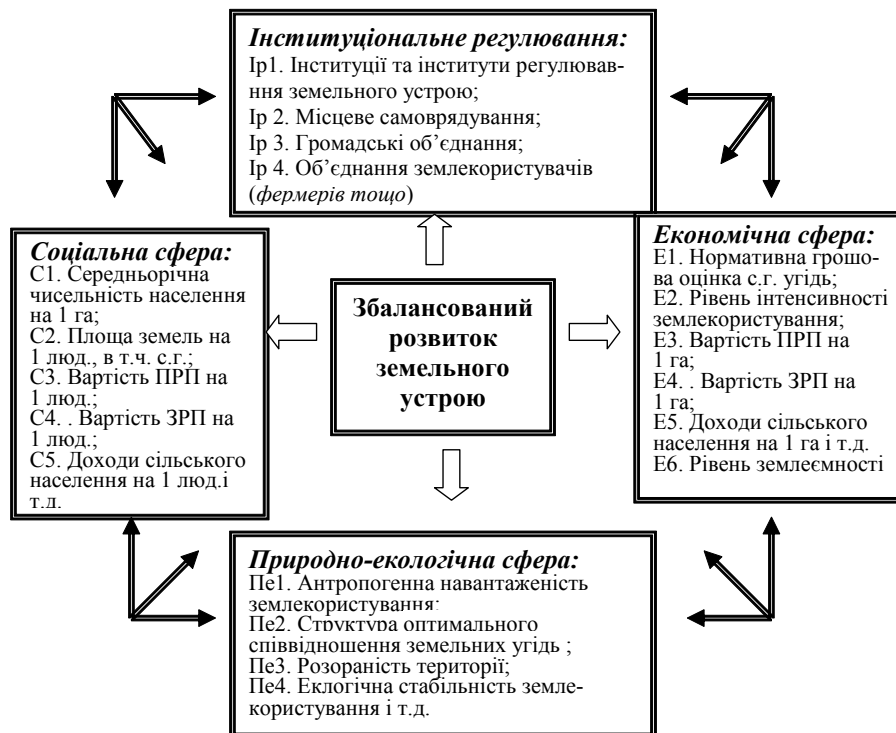

Рис. 1. Логічно-змістовна модель формування інституційного середовища збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій та взаємодія її блоків

Оскільки земельний устрій сільських територій є складною слабоструктурованою соціально-економічною системою, то для формування їх інституційної моделі використовуються положення теорії систем та синергетики:

- обов'язковий обмін із зовнішнім середовищем енергією, речовиною та інформацією;
- когерентність поведінки, що призводить до множення кінцевого результату;
- множинність складових елементів;
- єдність головної мети для всіх елементів;
- наявність стійких зв'язків між елементами;
- цілісність та єдність елементів;
- наявність структури та ієрархічності;
- відносна самостійність елементів та наявність управління цими елементами.

У статті Філософія розвитку теорії земельного устрою сільських територій [1] нами визначено структуру інституцій та інститутів земельного устрою сільських територій, що забезпечує стійкість його комплексного соціально-економічного розвитку. Інституційні підсистеми земельного устрою сільських територій структуровані за видами діяльності, що ними охоплюється, і має свою інституційну специфіку: інституційно-інфраструктурна сфера, екологічна сфера, економічна сфера, соціальна сфера.

Рис. 2. Логічно-змістовна схема інституціонального регулювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій державою

Земельний устрій сільських територій, як керована соціально-економічна система, характеризується ієрархічністю управління та активністю окремих її підсистем, має складну внутрішню структуру, взаємодія елементів якої визначається формально заданими та неформальними зв'язками.

Формальні інститути створюються свідомо діями органів державного управління та соціальних груп і визнаються державою як нормативно-правові акти. Неформальні інститути є продуктом спонтанних процесів економічних суб'єктів. Сукупність формальних і неформальних правил, що регулюють діяльність економічних та соціальних суб'єктів прийнято вважати "інституційним середовищем". З точки зору застосування керуючого впливу, в інституційну модель управління комплексним розвитком земельного устрою сільських територій вклю-

чені формальні інститути та інструменти державного регулювання і громадянського суспільства. Система управління земельним устроєм сільських територій визнається перспективною моделлю його розвитку.

Методологічною основою моделювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій є розуміння його як слабоструктурованої складної системи, у складі якої декомпоновано такі основні підсистеми, як: територіально-просторова природно-екологічна інфраструктура, територіально-адміністративна (структура територіальних і адміністративних утворень, потенціал земельних і інших природних ресурсів), землегосподарювання (структура форм власності та землегосподарювання, структура складових підсистем сталого (збалансованого) землекористування), інституції та інститути управління земельними ресурсами та землекористуванням сільських територій. Інституційна модель регулювання розвитком земельного устрою сільських територій включає такі взає-

мопов'язані та узгоджені блоки:

— суб'єкти управління з набором заходів керуючих впливів;

— природно-екологічну підсистему з оцінкою стану системи землекористування сільської місцевості;

— територіально-адміністративну підсистему з оцінкою потенціалу земельних та інших природних ресурсів та соціально-демографічного стану, що включає чисельність сільського населення та якість його життєдіяльності;

— економічну підсистему з оцінкою стану сталого (збалансованого) землекористування.

Таким чином, земельний устрій сільських територій є багатоцільовою системою, що має неоднорідні внутрішні та зовнішні цілі, самостійні від мети окремих підсистем, систему показників вимірювання цілей, різноманітність стратегій їх досягнення і т. д.

У цьому зв'язку, як і будь-яка модель, когнітивна інституційна модель регулювання збалансованим розвитком земельного устрою сільських територій не може включати всі структурні елементи та взаємозв'язки між ними. Тому ми визначили лише ті, які, на нашу думку, по-перше, у певній мірі є ключовими концептами, що лежать в основі інституційної системи регулювання розвитком земельного устрою сільських територій, по-друге, є об'єктами, регулювання поведінки які задають систему первинних імпульсів, що визначають розвиток усієї структури.

Фактори, які мають прямий або опосередкований вплив на досягнення зазначеної мети згруповані нами за чотирма основними блоками та приведені на Рис. 1.

Евристичний опис впливу заходів інституційного регулювання на стан та розвиток основних параметрів, що характеризують процес збалансування системи земельного устрою сільських територій, приведено на Рис. 2—5. Для дослідження впливу управлінських впливів на збалансований розвиток сільських територій з метою пошуку ефективних рішень для забезпечення сталого розвитку земельних відносин і землекористування пропонується використовувати методологію когнітивного моделювання. У реальних управлінських ситуаціях дуже часто виникає завдання, яке полягає не в тому, щоб зробити вибір між альтернативними рішеннями, а в тому, щоб проаналізувати ситуацію для виявлення реальних проблем і причин їх появи.

У практичних завданнях моделювання та аналізу слабоструктурованих систем добре зарекомендували себе когнітивні карти В.Б. Силова [14]. Теоретичні положення когнітивного моделювання з урахуванням когнітивних карт В.Б. Силова докладно викладено у роботі "Нечіткі когнітивні моделі для соціально-економічних систем щодо застосування у моделі

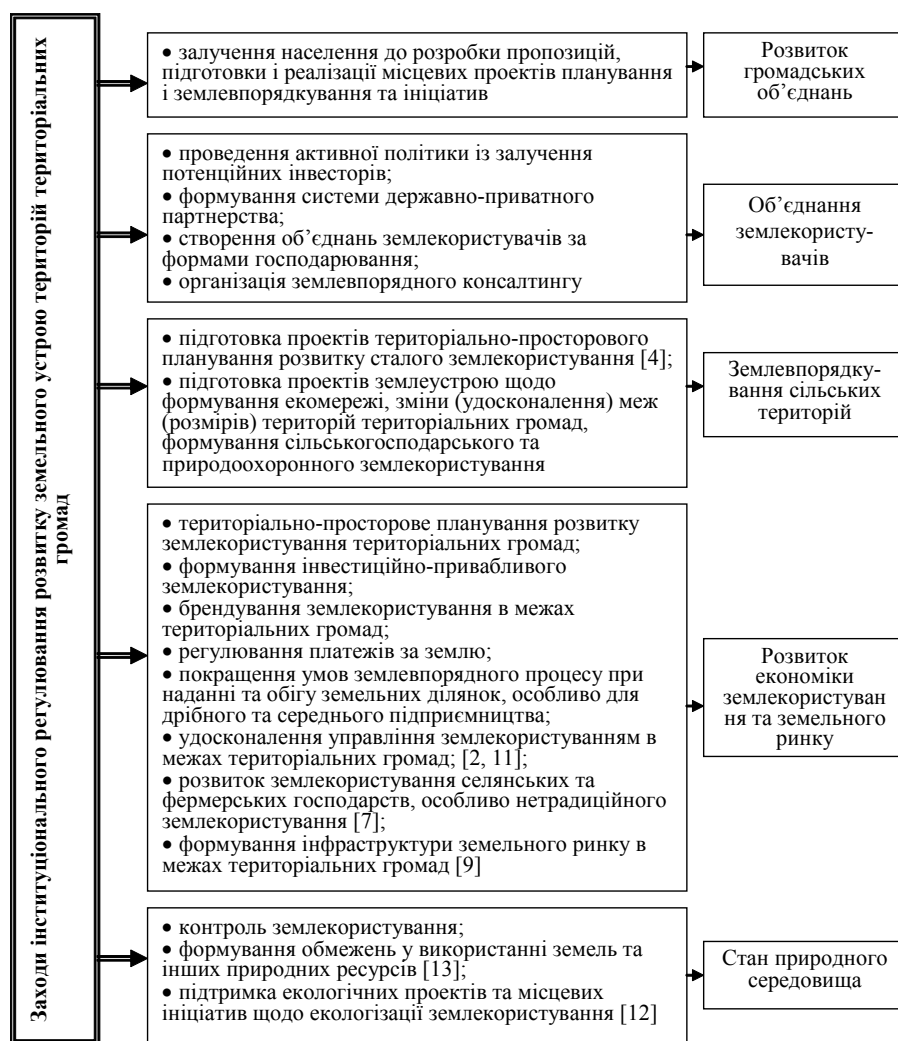

Рис. 3. Логічно-змістовна схема інституційного регулювання збалансованого розвитку земельного устрою територій територіальних громад

управління комплексним розвитком сільських територій" [15]. Таким чином, когнітивне моделювання в задачах аналізу і управління — це дослідження функціонування і розвитку систем і ситуацій за допомогою побудови моделі системи на основі когнітивної карти. У дослідженнях виділяють: 1) карту-шлях як послідовне представлення зв'язків між об'єктами (суб'єктами) по певному маршруту; 2) карту-огляд як одночасне подання просторового розташування об'єктів (суб'єктів).

Після побудови когнітивної карти виконується моделювання, при цьому розв'язувані в його рамках завдання поділяються на дві групи:

— структурно-ціловий (статичний) аналіз, метою якого є знаходження факторів, що надають найбільш значний вплив на цілові, виявлення протиріч між цілями, аналіз циклів зворотного зв'язку та інше;

Рис. 4. Логічно-змістовна схема інституціонального регулювання збалансованого розвитку земельного устрою об'єднаннями землекористувачів

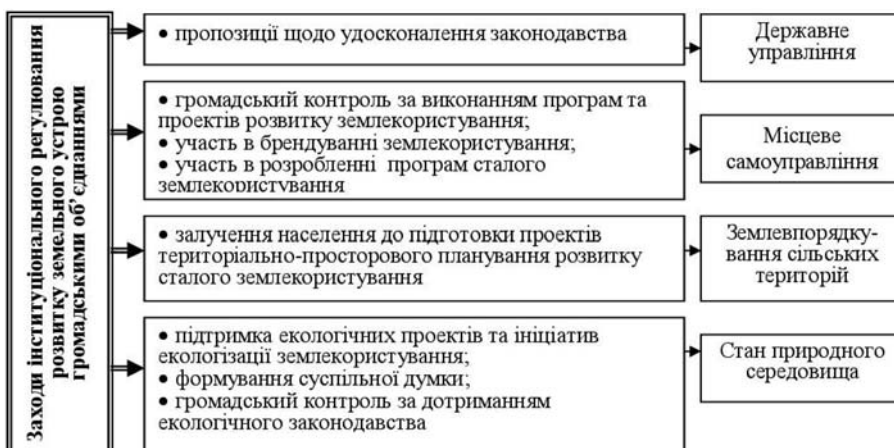

Рис. 5. Логічно-змістовна схема інституціонального регулювання збалансованого розвитку земельного устрою громадянськими об'єднаннями

— динамічний (сценарний) аналіз, спрямований на прогнозування стану системи при різних керуючих впливах і пошук рішень щодо приведення системи в цільовий стан (при цьому для опису динаміки поведінки системи в часі застосовуються різні моделі імпульсного процесу).

При побудові когнітивної моделі інституційного регулювання розвитком земельного устрою сільських територій, як слабоструктурованої системи, типовою є ситуація, коли у складі досліджуваної системи одночасно є як кількісні (вимірювані) чинники, і чинники відносної, якісної екосистеми землекористування.

Таким чином, для побудови моделі можуть використовуватися як статистичні дані, що описують кількісні фактори, так і якісні фактори, єдиним доступним джерелом інформації для яких залишаються експертні знання. Концепти блоку інституційного управління неможливо ідентифікувати кількісно та аналітично визначити їх вплив на інші концепти. Тому ступінь впливу інструментів інституційного управління на розвиток ключових сфер підсистем земельного устрою визна-

чається експертним методом на основі анкетування спеціалістів у галузі земельних відносин, землегосподарювання та соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Для формалізації оцінок експертів пропонується використати шкалу, яка включає сім інтервалів (Табл. 1). Ступінь узгодженості думок експертів визначається виходячи з розрахунку коефіцієнта.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Земельний устрій сільських територій є багаточисловою системою, що має неоднорідні внутрішні та зовнішні цілі, самостійні від мети

окремих підсистем, систему показників вимірювання цілей, різноманітність стратегій їх досягнення і т. д. У цьому зв'язку, нами пропонується когнітивна інституційна

модель регулювання збалансованим розвитком земельного устрою сільських територій яка включає більшість структурних елементів та взаємозв'язків між ними. Запропоновано методологічну основу логічно-змістовної моделі формування інституціонального середовища збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій, що побудована на взаємодії підсистем земельного устрою. Визначені та згруповані нами фактори за чотирма основними блоками, які мають прямий або опосередкований вплив на досягнення поставленої мети. Визначені лише ті, які, на нашу думку, по-перше, у певній мірі є ключовими концептами, що лежать в основі інституційної системи регулювання розвитком земельного устрою сільських територій, по-друге, є об'єктами, регулювання поведінки які задають систему первинних імпульсів, що визначають розвиток усієї структури. По кожному із блоків розроблено логічно-змістовні схеми заходів інституціонального регулювання збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій державою, територіальними громадами, об'єднаннями землекористувачів та громадськими об'єднаннями. В процесі досліджень будуються: 1) когнітивна карта-шлях як послідовне представлення зв'язків між об'єктами (суб'єктами) по певному маршруту; 2) когнітивна карта-огляд як одночасне подання просторового розташування об'єктів (суб'єктів).

Подальші дослідження заключаються в розробленні підходів моделювання та нормативів регіональних показників збалансованого розвитку земельного устрою сільських територій.

Література:

1. Третяк А. М. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Р.М. Курильців, Т.М. Прядка, Н.А. Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. — 227 с.
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н. О., Лобунько Ю.В. Земельний моніторинг в Україні: поняття та методологія формування. Агросвіт. № 1. 2022. С. 3—12.
3. Третяк А. М. Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка; Н.А. Третяк, [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 142 с.

Таблиця 1. Шкала формалізації оцінок експертів

Якісна оцінка (рівень впливу)	дуже низький (критичний)	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий	дуже високий
Діапазон оцінки	0,1	0,2-0,3	0,4	0,5-0,6	0,7	0,8-0,9	1,0

т.М. Прядка; Н.А. Третяк, [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 142 с.

4. Valentina Tretiak, Valeriy Lyashynskyy, Nataliia Tretiak, Natalia Kapinos. (2020). Scientific papers series management, economic engineering in agriculture and rural development (укр. Нетрадиційне сільськогосподарське землекористування — базова основа його капіталізації та соціалізації в сільських районах) Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. vol.09.

5. Склад, структура та зміст "Програми використання і охорони земель та інших природних ресурсів на територіях об'єднаних територіальних громад" на прикладі Деснянської об'єднаної територіальної громади Козелецького району Чернігівської області : [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, В.О. Леоніс, Н.А. Третяк, Н.О. Капінос. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. — 2016. — 110 с.

6. Територіально-просторове планування землекористування: навч. посібник. За заг. ред. професора А.М. Третяка. — Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Біла Церква, "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 168 с.

7. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: Монографія. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 488 с.

8. Третяк А. М. Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, О.Ф. Ковалишин, Н.А. Третяк ; [за заг. ред. А.М. Третяка]. Львів : СПОЛОМ, 2019. 488 с.

9. Третяк А.М., Третяк В.М., Гулько Л.А., Лобунько Ю.В. Організація землекористування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні. — Монографія. / Третяк А.М., Третяк В.М., Гулько Л.А., Лобунько Ю.В. К.: ДП "Комприг", 2016. 163 с.

10. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: навч. посібник / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Р.М. Курильців, Т.М. Прядка, Н.О. Капінос, Н.А. Третяк; За заг. ред. професора Третяка А.М. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 436 с.

11. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М. Третяк. Херсон : Грін Д.С., 2012. 440 с.

12. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: Монографія. Херсон: ОЛДИ-ПЛЮС, 2013. 488 с.

13. Силон В.Б. Принятие стратегических решений в нечеткой обстановке. М.: ИИПРО-РЕС, 1995. 228 с.

14. Podgorskaya, S.V., Podvesovskij, A.G., Isaev, R.A., Antonova, N.I. Fuzzy cognitive models for socio-economic systems as applied to a management model for integrated development of rural areas // BUSINESS INFORMATICS, 2019. No. 3. Vol.13. P. 7—19.

15. Isaev R.A., Podvesovskii A.G. Generalized Model of Pulse Process for Dynamic Analysis of Sylov's Fuzzy Cognitive Maps // CEUR Workshop Proceedings of the Mathematical Modeling Session at the International Conference Information Technology and Nanotechnology, 2017. Vol. 1904. P. 57—63.

References:

1. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Kuryltsiv, R.M., Priadka, T.M. and Tretiak, N.A. (2021), Upravlinnia zemel'nymy resursamy ta zemlekorystuvanniam: bazovi zasady teorii, instytutsiolizatsii, praktyky [Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

2. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T., Kapinos, N. and Lobunko, Yu. (2022), "Land monitoring in Ukraine: concept and methodology of formation", Agrosvit, vol. 1, pp. 3—12.

3. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Tretiak, N. (2021), Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky [Territorial-spatial planning: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

4. Tretyak, V. Lyashynskyy, V. Tretyak, N. and Kapinos, N. (2020), "Non-traditional agricultural land use is the basic basis of its capitalization and socialization in rural areas", Scientific papers series management, economic engineering in agriculture and rural development, vol. 09.

5. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. Leonets', V.O. Tretiak, N.A. and Kapinos, N.O. (2016), Sklad, struktura ta zmist "Prohramy vykorystannia i okhorony zemel' ta inshykh pryrodnykh resursiv na terytoriiakh ob'iednanykh terytorial'nykh hromad" na prykladi Desnians'koi ob'iednanoi terytorial'noi hromady Kozelets'koho rajonu Chernihivs'koi oblasti [The composition, structure and content of the "Program for the use and protection of land and other natural resources in the territories of the united territorial communities" on the example of the Desnyanska united territorial community of the

Kozelets'kyi district of the Chernihiv region], OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.

6. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Priadka, T.M. and Tretiak, N.A. (2022), Terytorial'no-prostorove planuvannia zemlekorystuvannia [Territorial and spatial planning of land use], TOV "Bilotserkivdruk", Bila Tserkva, Ukraine.

7. Tretiak, A. (2013), Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

8. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. Kovalyshyn, O.F. and Tretiak, N.A. (2019), Ekonomika zemelnoho rynku: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky [Land market economics: basic principles of theory, methodology, practice], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

9. Tretiak, A., Tretiak, V., Gunko, L. and Lobunko, Yu. (2016), Orhanizatsiia zemlekorystuvannia strukturnykh elementiv ekomerezhi Ukrainy na mistsevomu rivni [Organization of land use of structural elements of the ecological network of Ukraine at the local level], Comprint, Kyiv, Ukraine.

10. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Kuriltsiv, R.M., Pryadka, T.M., Kapinos, N.O. and Tretyak, N.A. (2022), Upravlinnia zemel'nymy resursamy ta zemlekorystuvanniam [Management of land resources and land raising], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

11. Tretyak, A.M. (2012), Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia [Ecology of earth growing: theoretical and methodological foundations of formation and administration], Grin D.S., Kherson, Ukraine.

12. Tretiak, A. (2013), Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

13. Silov, V.B. (1995), Prinjatje strategicheskikh reshenij v nechetkoj obstanovke [Adoption of strategic decisions in a fuzzy environment], INPRO-RES, Moscow, Russia,

14. Podgorskaya, S.V., Podvesovskij, A.G., Isaev, R.A. and Antonova, N.I. (2019), " Fuzzy cognitive models for socio-economic systems as applied to a management model for integrated development of rural areas ", BUSINESS INFORMATICS, vol. 3, no.13, pp. 7—19.

15. Isaev, R.A. and Podvesovskii, A.G. (2017), " Generalized Model of Pulse Process for Dynamic Analysis of Sylov's Fuzzy Cognitive Maps ", CEUR Workshop Proceedings of the Mathematical Modeling Session at the International Conference Information Technology and Nanotechnology, Vol. 1904, pp. 57—63.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2023 р.

УДК [338.4:630:502.131.1]:341.38

С. Я. Ковальчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємницької діяльності,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID:<http://orcid.org/0000-0001-7590-4467>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.74

ВІДНОВЛЕННЯ СТАЛОГО УПРАВЛІННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

S. Kovalchuk,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Vinnitsa National Agrarian University

RESTORATION OF SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT IN THE POST-WAR PERIOD

Стале лісокористування, охорона природи та відновлення лісових масивів попри повномасштабну війну залишаються головними цілями сьогодення. У статті акцентується увага на новій парадигмі співіснування і взаємодії суспільства і природи. Виконуючи Угоду про асоціацію, Україна поступово впроваджує реформи у лісовій галузі. Здійснено аналіз наслідків бойових дій та збитків завдані довкіллю, зокрема лісовому господарству. Охарактеризовано методи визначення шкоди та збитків, заподіяних земельним ділянкам лісогосподарського призначення, внаслідок збройної агресії російської федерації. Наголошено на регламенті ЄС щодо лібералізації торгівлі деревиною; визначені основні завдання Нової лісової стратегії ЄС та необхідності адаптації лісового господарства України до вимог та змін клімату, для забезпечення сталого управління українськими лісами; обґрунтовані вектори адаптації лісів до змін клімату; акцентована увага на сертифікації лісокористування FSC. Узагальнення теоретичних положень дозволили виділити заходи відновлення сталого управління лісового господарства у повоєнний період.

Sustainable forest management, nature conservation and restoration of forest areas, despite the full-scale war, remain the main goals of today. The article focuses attention on the new paradigm of coexistence and interaction of society and nature. While implementing the Association Agreement, Ukraine is gradually implementing reforms in the forestry sector. The purpose of the article is to develop a scientific vision of sustainable management of forestry in the context of post-war reconstruction on the basis of the analysis of the consequences of military actions, the methodology of determining damage and losses caused to land plots for forestry purposes, as a result of the armed aggression of the Russian Federation. A set of methods, principles and methods of scientific knowledge are used: statistical analysis — when characterizing the consequences of military actions and determining the damage caused to land plots for forestry purposes, as a result of the armed aggression of the Russian Federation; comparative analysis — when defining the main principles of the New Forestry Strategy of the EU, substantiating the vectors of forestry recovery in the post-war period, measures to adapt to climate change. System-structural analysis method — when analyzing the current state of sustainability of forestry enterprises; comparative analysis — when comparing the state of ecosystems during military operations. An analysis of the consequences of hostilities and damage to the environment, in particular forestry, was carried out. The methods of determining damage and losses caused to land plots for forestry purposes as a result of the armed aggression of the Russian Federation are characterized. The EU regulation on the liberalization of timber trade is emphasized; the main tasks of the New Forestry Strategy of the EU and the need to adapt the forestry of Ukraine to the requirements and changes of the climate to ensure sustainable management of Ukrainian forests are determined; substantiated vectors of forest adaptation to climate change; focused attention on FSC forest management certification.

Proposed: ways of forming measures to restore sustainable forest use in conditions of martial law; vectors of adaptation of forestry to climate change and the requirements of the New Forestry Strategy of the EU. Strategic vectors, directions and expected results of forestry management are defined. The generalization of theoretical provisions made it possible to identify measures for the restoration of sustainable management of forestry in the post-war period.

Ключові слова: лісове господарство, стале управління, визначення шкоди та збитків, повоєнне відновлення, сертифікація лісокористування FSC, зміни клімату.

Key words: forestry, sustainable management, damage and loss assessment, post-war recovery, FSC forest certification, climate change.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Українська економіка характеризується складністю умов господарювання, спричиною в сучасний час багатьма чинниками. Військові дії призвели до погіршення еколого-економічного стану не лише окремих регіонів або верств населення, а майже всіх сфер розвитку держави. До вже існуючої економічної та політичної кризи приєдналися пандемія, військовий стан, відсутність державних програм по підтримці бізнес-середовища[1]. Серед магістральних, зростає роль саме екологічних факторів, які набувають стратегічного значення практично в усіх сферах економічної діяльності, у тому числі в лісовому господарстві. Раціональна його організація передбачає зорієнтованість на мінімізацію екологічних ризиків і втрат та максимізацію суспільних вигод. Варто нагадати, що ефективне використання наявних лісових ресурсів на рівні окремих лісгосподарських підприємств можливе лише за умови дотримання ними еколого-економічної безпеки. Відтак, впровадження заходів еколого-економічної безпеки необхідно для забезпечення ефективного управління лісами на основі забезпечення сталого ведення лісового господарства, збереження біорізноманіття в лісах, адаптованого до кліматичних змін, забезпечення фінансової стабільності лісової галузі. та створення сприятливих умов для активізації розвитку деревообробної та суміжних галузей економіки.

Отже, збалансоване лісове господарство означає пошук найбільш значущих чинників, які суттєво впливають на очікуваний результат, якого досягає екосистема в своєму розвитку, тоді як слабкі фактори або не враховуються або розглядаються як випадкові відхилення (флуктуації).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Розробка методологічних аспектів дослідження сталого лісокористування передбачає визначення принципів, критеріїв, підходів та

методів, які формують каркас та забезпечать комплексність дослідження. Загрози збалансованому розвитку формуються через значний рівень забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, земельних ресурсів, недосконалої системи державного нагляду (контролю) та недостатньої ефективності моніторингу навколишнього природного середовища. Доцільність нової парадигми співіснування і взаємодії суспільства і природи обумовлена тим, що модель розвитку, використовувана найбільшими країнами, вичерпала себе. І загрожує існуванню майбутніх поколінь. Враховуючи надзвичайну цінність лісових ресурсів й необхідність відновлення та відтворення її природних властивостей лісів, слід відзначити, що низка теоретико-методологічних і методичних проблем у забезпеченні економіко-екологічної оптимізації використання лісових ресурсів, особливо під час військового стану, залишається не вирішеною.

Дослідження сталого управління лісовим господарством базується на попередніх напрацюваннях вітчизняних учених відомих академічних і вузівських наукових шкіл економіко-екологічного та аграрного напрямку, зокрема ННЦ "Інституту аграрної економіки", Інституту агроєкології і природокористування НААН, ДУ "Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України", ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, Державної установи "Інститут охорони ґрунтів України" та інших.

Попри вагомий напрацювання вчених, динамічність розвитку еколого-економічних систем, якими є лісгосподарські підприємства, екологічні та кліматичні проблеми сьогодення, виникає необхідність узагальнення та поглиблення обґрунтування положень забезпечення сталого розвитку лісового господарства, що визначає актуальність теми, мету та завдання дослідження.

Таблиця 1. Основні показники ведення лісового господарства

Назва	Роки				
	2010	2015	2019	2020	2021
Вартість реалізованої лісової продукції, млн грн	3530,2	10176,9	12846,8	12366,7 ²	20476 ²
Площа рубок лісу, усього, тис. га	402,2	399,3	436,8	382,0 ²	н/д
від рубок головного користування	29,1	34,6	29,6	30,1 ²	н/д
від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів	373,1	364,7	407,2	351,9 ²	н/д
Заготівля деревини, усього, тис. м ³	18064,6	21924,2	20869,6	17826,2 ²	17649,4 ²
від рубок головного користування	7767,5	9097,7	7914,6	7124,6 ²	7114,0 ²
від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів	10297,1	12826,5	12955,0	10701,6 ²	10535,4 ²
Заготівля круглого лісу, усього, тис. м ³	16145,6	19267,7	17886,6	16773,0 ²	16666,9 ²
Площа відтворення лісів, тис. га	70,1	60,4	48,8	44,8	н/д
садіння і висівання лісу	56,1	40,4	32,1	30,2	н/д
природне поновлення лісу	14,0	20,0	16,7	14,6	н/д
Із загальної площі відтворення лісів, тис. га					н/д
площа лісорозведення	27,8	2,5	2,2	2,3	н/д
площа лісовідновлення	42,3	57,9	46,6	42,5	н/д
Площа переведення лісових культур та лісових ділянок природного поновлення у вкриті лісовою рослинністю землі, тис. га	54,8	60,8	58,8	57,9	н/д
у тому числі лісових культур	40,0	45,5	41,5	40,0	н/д
Кількість лісових пожеж	3240	3813	1263 ¹	2608 ¹	660 ¹
Площа лісових земель, пройдена пожежами, тис. га	3,7	14,7	1,1 ¹	75,0 ¹	0,3 ¹
Збитки, заподіяні лісовими пожежами, млн грн	26,7	20,2	6,8 ¹	19,1 ¹	2,1 ¹
Площа захисту лісів від шкідників і хвороб, тис. га	81,9	46,0	96,6	94,7	н/д
біологічним методом	68,4	31,6	94,4	85,6	н/д
хімічним методом	13,5	14,4	2,2	9,1	н/д

¹ За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій

² За даними Державного агентства лісових ресурсів

¹ За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

² За даними Державного агентства лісових ресурсів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування особливостей дії механізму сталого функціонування лісогосподарських підприємств у повоєнний період в контексті Європейської політики зеленого курсу, за наступними тематичними платформами — необхідність у забезпеченні сталого розвитку, економічна інтеграція та наближення до адаптації щодо кліматичних змін. Реалізація мети зумовила вирішення науково-дослідницьких завдань: обґрунтувати необхідність збереження сталого управління лісовим господарством, проаналізувати тенденції впровадження нової лісової стратегії ЄС у напрямку реформування лісової галузі країни, довести доцільність заходів повоєнного відновлення лісової галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виконуючи Угоду про асоціацію, Україна поступово впроваджує реформи у лісовій галузі. Адже українські ліси є надзвичайно цінними у масштабах усієї Європи з точки зору збереження біорізноманіття та пралісів. І в умовах зміни клімату вони важливі для подальшої

екологічної, економічної та соціальної стабільності континенту.

Лісистість України становить 15,9%. Незважаючи на невелику лісистість території, Україна займає у Європі 9-те місце за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. Лісистість варіює від 3,7% в Запорізькій до 51,4% в Закарпатській областях [2].

Лісове господарство є одним із найважливіших сегментів у економіці України (табл. 1). Сталий (стійкий, усталений) розвиток лісового господарства ґрунтується на гармонійному поєднанні екологічних, економічних та соціальних функцій лісів. Україна доєдналась до міжнародних угод з підтримки сталого управління лісовим господарством [2].

Звернемо увагу на те, що особливістю вітчизняних лісогосподарських підприємств є те, що управлінські рішення приймаються не на попередження виникнення загроз та ризикових

ситуацій, а вже після їх настання, що призводить до збільшення поточних витрат підприємства, використання більшої частини його ресурсів, а також зменшення рівня його стійкості в цілому. Саме тому сформувалась потреба у більш глибокому дослідженні змісту сталого управління лісовим господарством та векторів повоєнного відновлення [1;2]. Реальними та потенційними загрозами, пов'язаними з порушенням стійкості у лісочористуванні та вимогою ЄС адаптації щодо змін клімату є такі: збільшення викидів парникових газів, значний рівень забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, земельних ресурсів, недосконалої системи державного нагляду (контролю) та недостатньої ефективності моніторингу навколишнього природного середовища.

За даними Доповіді Програми розвитку ООН про стан людського розвитку за 2021 рік, недостатня увага до викликів, спричинених наслідками зміни клімату, сприятиме соціальній нерівності, підриватиме демократію, викликати зрушення та нестабільність, що в кінцевому підсумку становитиме загрозу перспективі досягнення Цілей сталого розвитку [3].

Таблиця 2. Збитки від війни завдані довкіллю України (станом на серпень 2023 року)

Збитки довкіллю	Загальна кількість	Млрд грн
Сума завданих збитків довкіллю	-	>2000,1
Грунтів забруднено небезпечними речовинами	>183 тис. м ³	н/д
Забруднення ґрунтів	408,7 тис. м ²	12,7
Викиди які потрапили у повітря від горіння російської техніки та утворилось >325 тис. т відходів	>38 тис. т	н/д
Викиди в атмосферне повітря	> 67 млн т	н/д
Викиди які потрапили у повітря від горіння нафтопродуктів	>709,9 тис. т	50,9
Засмічено земель	>16,6 млн м ²	929,7
Випалено лісів, частину з них втрачено назавжди	~62,7 тис. га	1011,1
Природоохоронні території які потерпають від війни	20 %	-
Окуповано:		
Заповідників	8	-
Національних природних парків	10	-
Уражено війною лісів	>3 млн га	-
Загрожує знищення (~600 тис.га) Рамсарським об'єктам	16	-
Забруднено водних об'єктів	1,7 тис. т	40,2
Засмічено водних об'єктів	19,3 млн кг	4,2
Територія яка потребує розмінування	>2 тис. км ²	н/д
Смарагдова мережа яка знаходиться в зоні ризику	~ 2,9 млн га	н/д

Джерело: сформовано автором за даними Міндовкілля, Держекоінспекції України.

Важливим атрибутом розвитку лісового господарства є власність на ліси та землі лісового фонду. Вважаємо, що для стійкого розвитку лісового господарства найбільш ефективною є державна власність. Тому необхідність утворення державного спеціалізованого господарського підприємства "Ліси України", шляхом злиття спеціалізованих державних лісгосподарських підприємств, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів, з подальшим перетворенням державного спеціалізованого господарського підприємства "Ліси України" в акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належать державі, з урахуванням особливостей, закономірності яка викликана сучасними реаліями [4; 5].

Слід зазначити, що Постанова Кабінет Міністрів України від 07 вересня 2022 р. № 1003 "Деякі питання реформування управління лісової галузі", передбачає проведення комплексної реформи шляхом реорганізації державних унітарних комерційних підприємств, які перебувають у сфері управління Державного агентства лісових ресурсів України, та утворення державного унітарного комерційного підприємства "Ліси України", що входить до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України.

Головною перевагою єдиної державної компанії — можливість залучення дійсно масштабного фінансування: грантів, коштів ЄС на впровадження інноваційно-інвестиційних проєктів, закупівлю лісовирощувальних, лісозаготівельних та лісопереробних комплексів, обладнання для пожежогасіння. Адже, відновлення лісгосподарської діяльності на терито-

ріях, де відбувались бойові дії та завдані значні збитки лісовому фонду та лісовій інфраструктурі, оцінюється в понад 15 млрд грн [5; 6].

В процесі реформи в галузі сформуються три вертикалі. Перша, господажуюча, вертикаль — це ДП "Ліси України": центральний апарат, регіональні офіси, місцеві філії та лісництва, які відіграватимуть ключову роль. Єдине підприємство відповідає за охорону, захист, лісорозведення й лісовідновлення та увесь комплекс інших функцій, включно з заготівлею та реалізацією деревини. Що створює нові можливості для малого та середнього бізнесу в регіонах, сприятиме зменшенню собівартості та підвищенню якості робіт. Саме так побудована бізнес-модель багатьох

державних лісгосподарських компаній в країнах ЄС [4; 5; 6].

Друга вертикаль — обласні управління Держлісагентства, що контролюють та координують, як "Ліси України" та усі інші користувачі лісових та мисливських угідь (приватні, комунальні) дотримуються державних вимог, правил, нормативів. Обласні управління надають погодження на проведення заготівлі, формують задачі з протипожежних

Третя — нова лісгосподарська компанія, як і лісгоспи, не може бути приватизована, передана у концесію тощо. Реалізація деревини, як і тепер, буде проводитись на відкритих електронних торгах. Доступ до ресурсу збережуть і місцеві, і регіональні переробники, і компанії національного чи міжнародного рівня. Зазначені реформи сприятимуть Домовленостям з міжнародними донорами про масштабну програму відтворення лісового фонду півдня та сходу країни, які зазнали катастрофічних втрат через російську агресію [6].

Варто наголосити на тому, що від воєнних дій суттєво постраждали українські ліси, багато територій з насадженнями досі залишаються замінованими. Тому всі ініціативи та євроінтеграційні програми щодо лісової політики мають адаптуватись під воєнні реалії.

Наразі Україна втрачає українські ліси та інші цінні території через військові дії табл. 2. Наведена таблиця візуалізує наслідки бойових дій та збитки завдані довкіллю, зокрема лісовому господарству України внаслідок російського вторгнення. Щоб їх відновити потрібні десятиліття. З 24 лютого майже 3 млн га лісу в Україні пройдені війною. Наразі

Таблиця 3. Визначення шкоди та збитків, заподіяних земельним ділянкам лісогосподарського призначення, внаслідок військових дій рф

Визначення розміру витрат	Формула розрахунку
Визначення розміру втрат лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав постійних лісокористувачів та власників лісів або погіршенням якості земель	$R_v = (1 - K) \times H_v \times P_d$, де, R_v - розмір втрат лісогосподарського виробництва, грн; K - коефіцієнт зниження продуктивності угідь; H_v - середній розмір втрат з розрахунку на 1 гектар, визначається відповідно до Нормативів втрат лісогосподарського виробництва, P_d - площа пошкодженої або замінованої ділянки, гектарів.
Визначення розміру збитків, заподіяних унаслідок втрат пошкодженої, або втраченої заготовленої лісопродукції	$R_{zdl} = (C_d - C_{dp}) \times M_d$, де, R_{zdl} - розмір втрат від пошкодженої заготовленої лісопродукції, гривень; C_d - вартість деревини згідно з бухгалтерським обліком, гривень; C_{dp} - ціна переоціненої вартості деревини, гривень; M_d - маса деревини, куб. метрів.
Розрахунок неотриманих доходів лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо не проведення рубок (вартість лісопродукції, рентна плата)	$H_{drl} = C_p \times (Z_{pv} + P_{rp} \times (V_{sp} - v)) \times P_l + R_p$, де, H_{drl} - недоотриманий дохід від не проведення рубок лісу; C_p - фактична середня зважена ринкова ціна деревної породи за попередній період (рік), грн/куб. метрів; Z_{pv} - запас деревостану деревної породи у віці в (за матеріалами лісовпорядкування), куб. метрів/га; P_{rp} - щорічна зміна запасу деревостану деревної породи за матеріалами лісовпорядкування за період $(V_{sp} - v)$, куб. метрів/га; V_{sp} - вік стиглості деревостану для деревної породи відповідно до категорії лісів за їхнім функціональним призначенням (експлуатаційні, захисні, рекреаційно-оздоровчі, природоохоронні ліси), років; v - фактичний вік деревостану на лісовій ділянці, років; P_l - площа лісової ділянки, на якій заплановано проведення заготівля деревини гектари; R_p - рентна плата, гривень (у деревостанах віком понад 40 років).
Визначення витрат у зв'язку із неможливістю проведення заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічного користування та недоотримання сплати рентної плати в місцевий бюджет	$R_{shdp} = L \times C_{dl} + R_p$, де, R_{shdp} - розмір шкоди від невикористання лісових ресурсів при заготівлі другорядних лісових матеріалів та здійсненні побічних лісових користувань, гривень; L - встановлений ліміт на вид лісових ресурсів, тонна або штук; C_{dl} - вартість лісових ресурсів згідно з бухгалтерським обліком, гривень; R_p - ставка рентної плати встановлена обласними радами, гривень.
Визначення витрат у зв'язку із неможливістю використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт на умовах тимчасового користування лісами (довгострокове та короткострокове) та недоотримання сплати рентної плати в місцевий бюджет	$R_{shkl} = T \times H_{GOLD} \times P_l + R_{pTKL}$, де, R_{shkl} - розмір шкоди із неможливістю використання корисних властивостей лісів; T - термін неможливого користування лісовими ділянками (в місяцях для короткострокового користування лісами, в роках для довгострокового користування лісами); H_{GOLD} - нормативна грошова оцінка земельної лісової ділянки, гривень; P_l - площа лісової ділянки, яка виділена у тимчасове користування гектари; R_{pTKL} - ставка рентної плати на умовах тимчасового користування лісами, (відсотки від нормативно - грошової оцінки лісової ділянки, які встановлюються рішенням обласних рад).
Визначення витрат на підготовку ґрунту під створення лісових культур	$V_{pg} = R_{pg} + V_{za} \times P_l$, де, V_{pg} - витрати всього на підготовку ґрунту під створення лісових культур гривень/гектари; R_{pg} - витрати на підготовку ґрунту механізованим способом і вручну відповідно до бухгалтерської документації за виконану роботу; V_{za} - загальноновиробничі та адміністративні витрати за звітною документацією грн/га (визначаються як питома вага у загальних обсягах витрат з лісового та мисливського господарства за відповідною звітною документацією постійного лісокористувача та власника лісів, які не зазначені в наряді-акті); P_l - площа на якій проведена підготовка ґрунту під лісові культури, гектари.
Визначення шкоди та збитків, завданих лісовим розсадникам та лісовим культурам шляхом пошкодження або знищення	$R_k = H_{zk} + R_v + Z_k$, де, R_k - розмір шкоди та збитків, завданих шляхом знищення або пошкодження лісових розсадників та лісових культур, тис. грн; H_{zk} - розмір втрат на організацію і створення лісових розсадників та лісових культур, затрати на вирощування садивного матеріалу та догляду за лісовими культурами, відповідно до бухгалтерської документації за виконану роботу тис. грн; Z_k - розмір шкоди, завданої лісу знищенням або пошкодженням сіянців, саджанців у лісових розсадниках та знищенням лісових культур (тис. гривень).

Джерело: укладено автором на підставі [7].

під окупацією та бойовими діями знаходиться понад 500 тис. га лісів, які ми можемо втратити. Відновити ліси та збільшити їх площу нам допоможуть самосійні ліси та відновлення орних земель.

дукції;

— неотримані доходи лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання, від:

Звідси логічно постає вихідне питання щодо дієвих способів щодо економічного аспекту лісової галузі в умовах війни. Безумовно, активізувались дослідження посилення впливу військових дій на економічну динаміку розвитку лісового господарства, що зосередило увагу на необхідності зміни методології управління, вбік акцентування на врахування збитків нанесених довкіллю. Розроблено методику визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації [7]. Методика застосовується для визначення шкоди та збитків, заподіяних земельним ділянкам лісогосподарського призначення, захисним насадженням лінійного типу, лісовим розсадникам, лісовим культурам та мисливським угіддям внаслідок збройної агресії російської федерації (див. табл. 3), що включає втрати лісових насаджень та пов'язані із ними:

— втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав землекористувачів;

— втрати пошкодженої, втраченої заготовленої лісопро-

- не проведення рубок (вартість лісопродукції, рентна плата);

- неможливості здійснювати побічне користування (зокрема заготівлю березового соку, ягід, грибів);

- витрати на підготовку ґрунту під створення лісових культур;

- витрати на вирощування садивного матеріалу у лісових розсадниках, створення та догляд за лісовими культурами;

- втрати мисливського господарства, внаслідок знищення або пошкодження вольєрів, інших біотехнічних споруд, мисливських тварин.

Слід зазначити, що розрахунок розміру шкоди та збитків, заподіяних земельним ділянкам лісогосподарського призначення, захисним насадженням лінійного типу, лісовим розсадникам, лісовим культурам спричинені обмеження прав постійних лісокористувачів та власників лісів, для використання їх у цілях, не пов'язаних з веденням лісового господарства, внаслідок збройної агресії Російської Федерації, здійснюється державною лісовою охороною за поданням матеріалів від постійних лісокористувачів та власників лісів, у власності та користуванні яких перебувають земельні ділянки лісового фонду.

Зауважимо, що у червні 2022 року набув чинності Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі. Це рішення доповнює можливості, які мають українські експортери відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Тепер тарифи, які прописані в Угоді, будуть тимчасово призупинені, проте не скасовані принципи фітосанітарності, законності. У ЄС чітко дотримуються єдиної директиви — на європейський ринок не може надходити незаконна деревина.

Зважаючи на це та з огляду на виконання вимог законодавства ЄС деревина, яка заготовлена в незаконний спосіб, не зможе заходити на ринок ЄС. В Україні не в повній мірі виконують ці вимоги, тому відбуваються різні ситуації, шкідливі з екологічної та економічної точки зору. З підтримки НАТО, ЄС готовий приймати деревину з України, але з вимогою співпраці з ЄС та перевірки деревини, яку постачає Україна.

Дуже важливо, щоб в регіонах де не має активних бойових дій чітко дотримувалися норм законодавства: не відбувалися порушення і не збільшувалися рубки, адже це буде приносити шкоду, як в екологічному, так і в економічному плані [8].

Наразі постає проблема щодо післявоєнного відновлення України, яке має відбуватись на засадах Європейського зеленого курсу та використання передових екологічних інструментів. Відтак, головне завдання одночасно реалізувати декілька векторів: відновлення довкілля, впровадження євроінтеграційних реформ та реалізація політики щодо зміни клімату.

Звідси логічно вимальовується вихідне питання щодо дієвих способів щодо відновлення довкілля. І найголовніший — це впровадження першочергових ініціатив вже під час війни. Важливим внеском у майбутнє відновлення довкілля стала Ukraine Recovery Conference, яка відбулася у липні 2022 року у швейцарському Лугано.

Однією з програм конференції, яку планують реалізовувати в майбутньому, є "Відбудова чистого та захищеного середовища". В її межах планують втілити 76 природоохоронних проєктів на 25,5 млрд євро. Практичними результатами реалізації програми мають стати: будівництво понад 100 сучасних об'єктів управління відходами, 10 національних парків, організованих за стандартами ЄС, 9 лісонасінневих центрів з вирощування саджанців дерев та ін. [9].

Україна попри все продовжує рухатися курсом Green Deal та обов'язково відбудовуватиме країну та економіку за принципами сталого розвитку. Зокрема, у довкілєвій сфері Україна виконала вимоги для вступу в ЄС на 61%; створили мережу природоохоронних територій європейського значення площею 8 млн гектарів; розпочали програму "Зелена країна"; запровадили нову кліматичну політику [10].

Спираючись на відповідні прописи щодо показників довоєнного періоду наголосимо на тому, що рівень інвестицій та фінансування лісовідновлення у країнах ЄС є значно вищим від такого показника в Україні, зокрема в ЄС це 24 долари на 1 га, а в Україні — 0,3 долара на 1 га [4].

Відомо, адже відбудова України потребуватиме інтенсивного використання різних сфер: видобування, промисловості, транспорту та інших, що супроводжуватиметься збільшенням викиду вуглецю в атмосферу. Досвід та підтримка Швейцарії цінні для нашої країни, щоб впроваджувати "зелені" принципи та відбудовувати країну без шкоди для світової екології.

Слід підкреслити, що Європейська спільнота докладає багато зусиль для боротьби зі зміною клімату. Україна вже офіційно є части-

ною європейської союзу. Тому необхідність реформ неминуча, задля скорочення викидів та оновлення завдань для виконання зобов'язань за Паризькою кліматичною угодою. У майбутньому передбачається створення та реалізація Міжвідомчої програми "Екологічна просвіта та інформування для сталого розвитку України на 2022—2032 роки" для кожної області України[9].

У Європі ліси займають 35% усієї території континенту та представлені різноманітними місцевими породами дерев. Україна серед країн Європи посідає дев'яте місце за площею лісів. Проте за пів року російського повномасштабного вторгнення 30% українських лісів були ушкоджені воєнними діями. Наразі близько 600 тис. га лісів України окуповані [9].

Дослідження європейського досвіду у галузі забезпечення еколого-економічної безпеки, констатує, що ліс грає найважливішу роль для екології та здоров'я людини, він поглинає вуглекислий газ і забезпечує нас киснем, зберігає струмки і ріки, захищає прилеглі сільськогосподарські землі від ерозії та посухи, а також пом'якшує наслідки глобального потепління.

Потрібно зазначити, що 16 липня 2021 року Європейською комісією була прийнята Нова лісова стратегія, яка пропонує заходи захисту лісів Європейського Союзу, передбачає збільшення площі, біорізноманіття, а також поліпшення екологічної ситуації. Через вагомі зміни екологічних показників, в результаті діяльності людини, про які враховані у розрахунках змін клімату "Дослідження змін клімату 2021", загальна площа європейського лісу може значно скоротитися. На даний момент ліси займають 43,5% території Європейського союзу. Для того, щоб не тільки зберегти цей показник, але і примножити, була розроблена Нова лісова стратегія ЄС до 2030 року. Основні завдання, передбачені Новою лісовою стратегією ЄС відображені у таблиця 4.

Всі заходи для збереження і захисту лісів повинні реалізовуватися державами-членами Європейського Союзу, а також приватними бізнесами, цивільними особами на добровіль-

Таблиця 4. Основні завдання, передбачені Новою лісовою стратегією ЄС

Напрямок	Зміст завдання
Висаджування нових дерев	Висаджування нових дерев, мінімум 3 мільярди штук, на території Євросоюзу до 2030 року.
Захист і відновлення	Відновлення природного балансу в лісах допомагає зберегти вимираючі види тварин, птахів, комах і рослин.
Скорочення викидів парникових газів, мінімум на 55%, до 2030 року	Держави повинні надавати пріоритетну увагу скороченню викидів і збільшувати абсорбцію парникових газів природними поглиначами, такими як ліси. Масштабні і біорізноманітні ліси зменшують вплив забруднення повітря на здоров'я людини.
Захист і відновлення біологічного різноманіття лісів	Відновлення природного балансу в лісах допомагає зберегти вимираючі види тварин, птахів, комах і рослин.
Скорочення викидів парникових газів, мінімум на 55%, до 2030 року.	Держави повинні надавати пріоритетну увагу скороченню викидів і збільшувати абсорбцію парникових газів природними поглиначами, такими як ліси. Масштабні і біорізноманітні ліси зменшують вплив забруднення повітря на здоров'я людини.
Рациональне використання лісових ресурсів.	Проведення лісовідновлювальних робіт, контроль кількості вирубуваного лісу, яка не повинна перевищувати число висаджених саджанців, комплексні заходи по переробці сировини
Розвиток економіки замкнутого циклу.	Вторинна переробка, багаторазове повторне використання і ефективне застосування – основні принципи циркулярної економіки. Це допоможе продовжити термін служби виробів з дерева, що в свою чергу призведе до покращення клімату, скорочення використання лісових ресурсів, створить нові робочі місця і збільшить прибуток підприємств.
Захист незащеплених лісів.	В ЄС лише близько 3% незадіяних і старовинних лісових угідь, які повинні захищатися державами.
Поширення екотуризму.	Це форма туризму, яка характеризується відвідуванням незащеплених людиною природних територій. Для цього комісія ЄС буде стимулювати співпрацю туристичного та лісового сектора і служби охорони природи.
Фінансування приватних підприємств і власників лісових підприємств.	Стратегія спрямована на економічний розвиток приватників за надання послуг, які приведуть до відновлення і збереження лісів.
Дослідження і створення інноваційних технологій для захисту лісового сектора.	Дослідження в цій сфері допоможуть оптимально і раціонально використовувати ресурси, боротися з наслідками кліматичних змін, ефективно збільшувати різноманітність лісів, поліпшити екологію.
LIGNO дотримується принципів сталого розвитку	Онлайн платформа виробів з дерева LIGNO підтримує прагнення Європейської комісії захищати ліси і збільшувати їх площі.

Джерело: сформовано автором з використанням [11].

них засадах, які будуть стимулюватися фінансовою допомогою.

Нині важливо забезпечення сталого управління лісами для збереження та покращення їх біологічного різноманіття, а також збереження балансу з іншими послугами лісової екосистеми. Процес європейської підтримки на тлі величезних збитків, завданих Україні внаслідок російської агресії, ініційовано Німеччиною.

З огляду на повномасштабне військове вторгнення росії в Україну, за ініціативи Німеччини європейські міністри, відповідальні за ліси, та спостерігачі процесу FOREST EUROPE підтримали Україну у повоєнному відновленні та впровадженні необхідних реформ та підписали спільне рішення "Підтримка відновлення та сталого управління українськими лісами та лісового сектору" [12].

Зауважимо, що дії росії суперечать міжнародному праву та залишають за собою лише сліди руйнувань, а Європа — беззастережно

Таблиця 5. Вектори повоєнного відновлення лісового господарства України

№	Вектори повоєнного відновлення
1	Організувати процес обміну доступною інформацією, проблемами та шляхами їх розв'язання між лісокористувачами, відомствами, владою, населенням, представниками, науки. служба цивільного захисту ОДА / ВЦА.
2	Розробити систему дистанційного моніторингу стану лісів з вибухонебезпечними предметами та у зонах проведення бойових дій, яка дозволить отримувати актуальну інформацію щодо їх санітарного стану, пожеж, самовільних рубок у них, їх росту та продуктивності за відсутності доступу до даних територій.
3	Провести заходи менеджменту направлені на відновлення втрачених екологічних умов та відновити тимчасово пошкоджені екосистеми до стану, наближеного до первинного
4	Долучати до складу природно-заповідного фонду ділянки, на яких неможливо проводити лісове господарство (наприклад заміновані території). При цьому можна відновити гідрологічний режим, зокрема обводнювати осушені раніше ділянки.
5	Під час ведення лісового господарства необхідно враховувати та контролювати дотримання Правил позначення небезпек, пов'язаних із мінами та вибухонебезпечними предметами – наслідками війни, метою яких є захист цивільного населення, яке проживає на забруднених вибухонебезпечні предмети територіях, шляхом забезпечення уніфікованого підходу до запобігання про небезпеки, пов'язані з мінами та іншими вибухонебезпечними предметами – наслідками війни.

Джерело: створено автором з використанням [12; 13].

солідарна з Україною. Проект стратегічного документа щодо підтримки відновлення та сталого управління українськими лісами та лісового сектору розробить Секретаріат процесу "Ліси Європи" у Бонні. Також у документі передбачає фінансову підтримку повоєнного відновлення лісів України та залучення до цієї ініціативи таких міжнародних організацій як ЄЕК ООН, ФАО або ЮНЕП [12].

Слід зауважити, що прийнятий Верховною Радою України Закон № 5650 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів" допоможе збільшити площі та зберегти ліси України. Також у ньому закладене правове підґрунтя для збереження біорізноманіття та нелісових природних екосистем, які виникли внаслідок виведення з обігу й резервування орних земель.

З огляду на наведені орієнтири впровадження законопроекту дозволить узаконити самосійні ліси на землях сільськогосподарського призначення. Цим ми можемо збільшити лісистість України на 500 тис. га та, при цьому, заощадити сотні мільйонів гривень державних коштів, адже створення та догляд гектара лісу коштує декілька десятків тисяч гривень.

Слід наголосити, що чинна система управління лісами в Україні кардинально відрізняється від тієї, яка вже давно працює в країнах Європи. Законопроект допоможе у втіленні усіх амбітних планів із виконання програми Президента України "Зелена країна" та висадження 1 млрд дерев до 2025 року. Документ

дозволить зберегти степові та лучні ділянки, пасовища і сіножаті. Важливо, що близько 300 тис. га деградованих, малопродуктивних земель, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, будуть відновлені. Законопроект передбачає вектори відновлення [13] табл. 5. На даний час проблема забруднення лісів мінами та вибухонебезпечними предметами (ВНП) у діючих та колишніх зонах бойових дій є масштабною та розповсюдженою. Міни є однією з найбільших перешкод післявоєнного відновлення і розвитку. Забруднення ВНП та мінами блокує доступ до використання лісових ресурсів території. Придержуючись принципу порівняння тенденцій економічного розвитку та екологічного управління доцільно впровадити вектори повоєнного відновлення лісового господарства, які віалізовані у табл. 5.

Зазначимо, що Україна як кандидат у члени ЄС, має рухатися європейським шляхом розвитку. Управління лісовим господарством за стандартами та практиками ЄС, дозволить не лише підвищити рентабельність галузі, фінансово зміцнити державу, а й захистити цінні лісові території.

Отже, в умовах зміни клімату потребують перегляду застарілі підходи до ведення лісового господарства, які не забезпечують належної стійкості лісів до змін. Окремим важливим аспектом є охорона лісового біорізноманіття: централізовані системи моніторингу біорізноманіття в лісах не розроблені та не впроваджені, як наслідок — достовірні дані про стан та динаміку лісового біорізноманіття відсутні. Не впроваджуються заходи, необхідні для попередження деградації лісового біорізноманіття та лісів в цілому. Існує нагальна потреба в удосконаленні системи інформаційного забезпечення лісоуправління на засадах запровадження національної інвентаризації лісів та удосконалення моніторингу лісів. Також потребує суттєвого реформування система лісовпорядкування. Основними факторами, що зумовлюють скоєння незаконних рубок є наступні: складне соціально-економічне становище громадян; лісові масиви на землях запасу сільських рад, належним чином не охороняються і не контролюються; нерегульованість правового статусу полезахисних лісових смуг, які перебували у власності колективних сільськогосподарських підприємств; відсутність можливості мати достойний легальний заробіток, наявність великої кількості приватних деревообробних пунктів, які скуповують незаконно добуту деревину та уникають покарань; немож-

ливість повноцінного виконання функції державної лісової охорони в південних та східних областях України внаслідок відсутності належного фінансування [4; 14].

Спостерігається відставання наукових досліджень лісової галузі і освіти від світового рівня, в першу чергу, через невідповідність їх матеріальної бази зазначеному рівню. Лісове господарство ведеться за застарілими нормативами, які не враховують сучасні реалії змін клімату і не базується на результатах сучасних наукових досліджень. Це, в свою чергу, призводить до значного падіння рівня практичного навчання студентів лісових факультетів на місцях виробничих практик у підприємствах, який не відповідає їх рівню теоретичної підготовки. Потребує удосконалення система ведення мисливського господарства в напрямку суттєвого підвищення його економічної ефективності [4].

У Державній стратегії управління лісами України до 2035 року переглянуто застарілі підходи до ведення лісового господарства, які в умовах зміни клімату потребують невідкладних змін (див. табл. 6).

Зауважимо, що в умовах кліматичних змін ліси мають надзвичайно важливу роль для забезпечення еколого-економічної безпеки. Впровадження заходів стратегії сприятиме забезпеченню природоохоронного та економічного потенціалу лісів, зменшенню їх деградації за рахунок збільшення площі та продуктивності, що в результаті покращить стан довкілля і якість життя громадян [15; 20, с. 45–67].

Адаптація лісів до змін клімату та перехід на наближені до природи методи лісівництва із формуванням лісів природного складу і структури. Передбачається розроблення заходів з адаптації лісів до зміни клімату і збільшення стійкості лісів до кліматичних змін. (табл. 7).

Також, необхідно наголосити на конкурентоспроможності лісогосподарського виробництва, яка у своїй основі має здатність підприємств лісового господарства випускати конкурентоспроможну продукцію (табл. 8).

Маркетинговим інструментом підвищення конкурентоспроможності лісогосподарського

Таблиця 6. Імперативи еколого-економічної безпеки лісогосподарських підприємств

Проблеми	Цілі	Результат
– надзвичайно важлива роль лісів для екологічної, економічної та соціальної стабільності держави, особливо в умовах зміни клімату; – необхідність системного удосконалення ведення лісового господарства для забезпечення довгострокових інтересів держави на основі поєднання принципів державного регулювання з механізмами ринкових відносин з огляду на цілі децентралізації влади, збільшення кількості робочих місць, зайнятості сільського населення, мінімізації корупційних ризиків та вчинення правопорушень; – утвердження відкритих, прозорих механізмів прийняття управлінських та кадрових рішень із застосуванням гендерно-орієнтованого підходу і першочергового забезпечення вітчизняних виробників сировиною шляхом створення прозорого ринку деревини.	– ефективне управління лісами; – збереження біорізноманіття; – адаптоване до кліматичних змін лісове господарство; – популяризація професії лісівника; – забезпечення фінансової стабільності лісової галузі; – формування сприятливих умов для активізації розвитку деревообробної та суміжних галузей економіки України.	– лісистість території країни до 18 %; – загальний запас лісів України до 2,5 млрд м³; – збільшення рівня поглинання вуглекислого газу лісами України; – збільшення продуктивності та стійкості лісів; – зменшення площі лісових пожеж; – 100% виявлення лісових пожеж на ранній стадії; – оновлений парк протипожежної техніки та відновлення авіа патрулювання лісів; – якісні лісові дороги; – якісну підготовку кадрів для лісової галузі; – популяризація використання лісів для туризму та рекреації; – створення умов для залучення коштів бізнесу в розвиток туристичної інфраструктури в лісовій галузі.

Джерело: сформовано автором з використанням [6].

Таблиця 7. Адаптація лісогосподарських підприємств до зміни клімату

ЗАХОДИ З АДАПТАЦІЇ ЛІСІВ ДО ЗМІНИ КЛІМАТУ	
1	удосконалення нормативно-правової бази щодо проведення рубок, формування і оздоровлення лісів та правил рубок головного користування в лісах України з урахуванням необхідності адаптації лісів до змін клімату;
2	перехід на вирощування та формування лісів, наближених до природних, різнопорідних та різновікових, з використанням місцевих порід дерев, стійких до кліматичних змін в сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах;
3	використання природного поновлення для відтворення лісів;
4	проведення заходів із збереження та відтворення генетичного різноманіття лісів;
5	проведення заходів із запобігання розповсюдженню інтродуктивних видів порід дерев та рослин, здатних до інвазій, та боротьби з ними;
6	використання природозберігаючих технологій лісозаготівлі, особливо в гірській місцевості;
7	проведення заходів, спрямованих на запобігання ерозії на лісосіках, особливо в горах;
8	впровадження сучасних (інноваційних) технологій у лісовирощуванні, догляді за лісом, охороні та захисті лісів.

виробництва є лісова сертифікація. На державному рівні повинна здійснюватися всебічна підтримка національної системи лісової сертифікації за схемою PEFC та системи сертифі-

Таблиця 8. Вектори конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств

№	КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА
1	оновлення засобів виробництва
2	застосування прогресивних технологій лісовирощування, лісозаготівель та інших виробничих процесів;
3	забезпечення будівництва відомчих (технологічних) автомобільних доріг в лісах;
4	оптимізація виробничих витрат і зниженню собівартості реалізованої продукції;
5	підтвердження походження деревних, технічних, лікарських та інших продуктів лісу із лісів, ведення лісового господарства в яких здійснюється на засадах сталого розвитку.

кації за міжнародною схемою FSC як основи здорової конкуренції під час досягнення спільних цілей. Організація та проведення лісової сертифікації здійснюються відповідно до порядку, встановленого Міндовкілям.

Сертифіковані ліси забезпечуватимуть економічне, екологічне і соціально збалансоване ведення лісового господарства. Лісова продукція надходитиме з лісових ділянок, ведення господарства в яких здійснюється на принципах невиснажливого, постійного і неперервного лісозорозведення, з врахуванням охорони довкілля, збереження біорізноманіття, інтересів працівників лісу та місцевого населення. Сертифікація лісозорозведення FSC, дозволяє:

- підвищити довіру інвесторів, зовнішніх зацікавлених сторін та клієнтів до того, що Ви керуєте лісозорозведеннями відповідно до Стандарту лісозорозведення FSC;
- забезпечити стабільну систему лісозорозведення;
- задовольнити зростаючий попит на сертифіковану продукцію у всьому світі.

Удосконалення організації лісозорозведенського виробництва з урахуванням постулатів ідеї неперервності лісозорозведення у напрямку його оптимізації охоплює головні напрямки господарської діяльності (головне користування, відновлення, догляд), метою яких є досягнення стабільності лісових екосистем в умовах освоєного лісу [16].

На сьогодні в українському законодавстві відсутній актуальний і системний документ, який би визначав основні засади та пріоритети розвитку лісового господарства. Не усі питання охоплює і Державна стратегія управління лісами України до 2035 року та проєкт Закону № 5650 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів". Крім того, вони об'єктивно не враховують багатьох сучасних факторів розвитку лісового господарства, а також тих вимог, які ставлять перед нами ЄС та міжнародні організації, зокрема ФАО та СОТ. Узагальнення теоретичних положень дозволили виділити наступні заходи віднов-

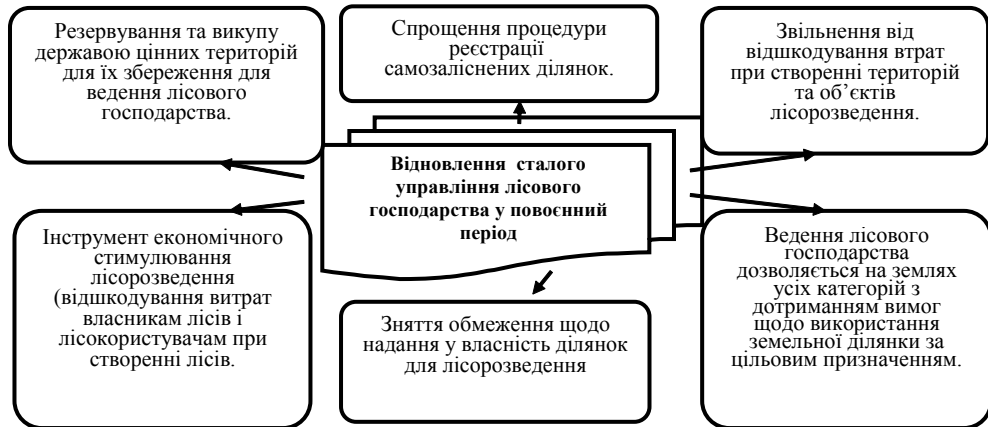

Рис. 1. Заходи повоєнного відновлення лісового господарства України

лення сталого управління лісового господарства у повоєнний період, які представлені рис. 1.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Зважаючи на проблеми галузі лісового господарства у збалансованому веденні лісового господарства задля використання чисельних функцій лісів, доведено необхідність забезпечення сталого лісозорозведення, узагальнено заходи які спрямовані на підтримку рівноваги між її структурними елементами та здійсненням на них як антропогенного так, і природного навантаження.

Для реалізації принципів сталого розвитку аргументовано необхідність реформування лісозорозведенської галузі з імплементацією еколого-економічних інструментів. Відтак еколого-економічна безпека стає одним із базових критеріїв оцінки ефективності діяльності лісозорозведенських підприємств. враховуючи кризову ситуацію яка склалась нині.

Особливої актуальності набуває стає управління з загостренням питання адаптації до кліматичних змін щодо відновлення лісового господарства та впливу військових дій на економічну динаміку розвитку лісового господарства. Лісова галузь, як одна із багатьох природоресурсних галузей України, в умовах війни становить значний інтерес для держави і суспільства.

Обґрунтовано, що сталість лісозорозведенського підприємства є станом захищеності від негативних впливів оточення, оскільки досягається при достатньому потенціалі його стійкості, самоідентичності, цілісності, гнучкості та адаптивності. Це дає змогу забезпечити стабільний розвиток, реалізацію поставлених цілей, отримання бажаних результатів без

нанесення шкоди оточенню, збереження природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу екосистеми ліс.

Наголошено на тому, що виконання Україною Угоди про асоціацію з Євросоюзом викликає необхідність орієнтуватись у своїй діяльності положеннями нової лісової стратегії Євросоюзу. Зокрема, ліси повинні задовольняти зростаючі потреби у деревині для існуючих і нових видів продукції, а також стати політично важливим джерелом відновлювальної енергії. Залишається не вирішеним питання розробки методології оцінки впливу військових дій на лісові екосистеми, що є напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Зайченко К. С., Діма Н. І. Економічна безпека підприємства: сутність та роль Ефективна економіка 2021. № 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.90

2. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>

3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

4. Уряд дав старт реформі лісової галузі URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-dav-start-reformi-lisovoi-haluzi>

5. "Деякі питання реформування управління лісової галузі" Постанова Кабінет Міністрів України від 07 вересня 2022 р. № 1003, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2022-%D0%BF#Text>

6. Реформа лісової галузі потрібна для забезпечення потреб армії — експерт <https://www.unian.ua/economics/finance/grivnya-v-bankivskih-obminnikah-znachno-prosila-skilkitemper-koshtuye-valyuta-kurs-valyut-na-11-lipnya-novini-ukrajina-11898423.html>

7. Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Наказ Міндовкілля від 05.10.2022 № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text>

8. Лісова галузь в умовах війни. Чого чекати і чого боятися? <https://eco.rayon.in.ua/topics/517755-lisova-galuz-v-umovakh-viynichogo-chekati-i-chogo-boyatisya>

9. Екологічні реформи України на шляху до ЄС. Економічна правда URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226>

(epravda.com.ua)

10. Дерево з'їдає корупція. У Раді опублікували звіт ТСК про лісову галузь URL: <https://www.openforest.org.ua/255703/>

11. Лісова стратегія ЄС до 2030 року https://ligno.com.ua/uk/news/67_eu-forest-strategy-for-2030.html

12. Європейські партнери висловили готовність підтримати Україну у повоєнному відновленні лісів URL: <https://mepr.gov.ua/news/39673.html>

13. Відтепер самосійні ліси та луки захищені від знищення: Парламент ухвалив у другому читанні законопроект № 5650. Публікуємо Проект Закону URL: <https://tlu.kiev.ua>

14. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>

15. Проект Державної стратегії управління лісами України до 2035 року URL: <https://cutt.ly/bgQrg>

16. Сертифікація ланцюга поставок FSC® URL: https://ua.bmcertification.com/sertif%D1%96kats%D1%96ya-lantsyuga-postavok-fsc/?gclid=CjwKCAjwyaWZBhBGiEiwACslQo7-YUpnArx7P514VyvsFW020uvz_zz0

17. Черчик А.О. Стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки лісових господарств. Економічний форум. 2018. № 2. С. 202—207.

18. Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України? URL: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voyennyu-i-pislyavoyennyu-periody-chy>

19. Поліпшення якісного складу лісів URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/polipshennya-yakisnogo-skladu-lisiv>

20. Гончарук І.В., Ковальчук С.Я., Цицюра Я.Г., Лутковська С.М. Динамічні процеси розвитку органічного виробництва в Україні. Монографія. 2020. Вінниця. Твори. 478 с.

References:

1. Zaichenko, K. and Dima, N. (2021), "Economic security of the enterprise: essence and role", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.90

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "Strategy for environmental security

and adaptation to climate change for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (Accessed 25 Sept 2023).

3. UNDP (2017), "Sustainable Development Strategy for Ukraine by 2030", available at: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (Accessed 25 Sept 2023).

4. Government portal (2022), "The government launched the reform of the forest industry", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-dav-start-reformi-lisovoi-haluzi> (Accessed 25 Sept 2023).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "Some issues of forest management reform", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 25 Sept 2023).

6. Sluts'kyj, B. (2022), "The reform of the forest sector is necessary to meet the needs of the army — the expert", available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/grivnya-v-bankivskih-obminnikah-znachno-prosila-skilki-teper-koshtuye-valyuta-kurs-valyut-na-11-lipnya-novini-ukrajina-11898423.html> (Accessed 25 Sept 2023).

7. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2023), "Methodology for determining damage and losses caused to the forest fund as a result of the armed aggression of the Russian Federation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text> (Accessed 25 Sept 2023).

8. Denysenko, T. (2022), "Forest industry in war conditions. What to expect and what to fear?", available at: <https://eco.rayon.in.ua/topics/517755-lisova-galuz-v-umovakh-viyni-chogochekati-i-chogo-boyatisya> (Accessed 25 Sept 2023).

9. Proschuk, E. (2022), "Environmental reforms of Ukraine on the way to the EU", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226> (Accessed 25 Sept 2023).

10. Fomenko, L. (2023), "Corruption eats the tree. The Council published the TSK report on the forest industry", available at: <https://www.open-forest.org.ua/255703/> (Accessed 25 Sept 2023).

11. LIGNO Group (2021), "New EU Forest Strategy for 2030", available at: https://ligno.com.ua/uk/news/67_eu-forest-strategy-for-2030.html (Accessed 25 Sept 2023).

12. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2022), "European partners expressed their readiness to support Ukraine in post-war forest restoration", available

at: <https://mepr.gov.ua/news/39673.html> (Accessed 25 Sept 2023).

13. Tovarystvo lisivnykiv Ukrainy (2022), "From now on, self-seeded forests and meadows are protected from destruction: the Parliament adopted draft law No. 5650 in the second reading. Publish the Draft Law", available at: <https://tlu.kiev.ua/pro-nas/novini-zakhodi/novina/article/vidteper-samosiini-lisi-ta-lukizakhishcheni-vid-znishchennja-parlament-ukhvaliv-u-drugomu-chitanni-zakonopro.html> (Accessed 25 Sept 2023).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "State strategy of forest management of Ukraine until 2035", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> (Accessed 25 Sept 2023).

15. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2020), "Project of the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035", available at: <https://cutt.ly/bgQrg> (Accessed 25 Sept 2023).

16. BM Certification (2023), "FSC® chain of custody certification", available at: https://ua.bmcertification.com/sertif%D1%96kats%D1%96ya-lantsyuga-postavok-fsc/?gclid=CjwKCajwyawWZBhBG E i w A C s l Q o 7 - Y U p n A r x 7 P 5 1 4 V y v s F W 0 2 0 u v z _ z z 0 (Accessed 25 Sept 2023).

17. Cherchyk, A.O. (2018), "Strategies for ensuring of ecological and economic safety of forestry enterprises", *Ekonomichnyj forum*, vol. 2, pp. 202—207.

18. ECOBUSINESS (2022), "Plan for the reconstruction of Ukraine in the war and post-war periods: are the directions synchronized with other working groups and are they cross-cutting in the post-war reconstruction of Ukraine?", available at: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichnabezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voyennyi-i-pislyavoyennyi-periody-chy> (Accessed 25 Sept 2023).

19. State Forest Resources Agency of Ukraine (2012), "Improving the qualitative composition of forests", available at: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/polipshennya-yakisnogo-skladu-lisiv> (Accessed 25 Sept 2023).

20. Honcharuk, I.V. Koval'chuk, S.Ya. Tsytsiura, Ya.H. and Lutkovs'ka, S.M. (2020), *Dynamichni protsesy rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini* [Dynamic processes of development of organic production in Ukraine], Tvory, Vinnytsia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2023 р.

УДК 657:339

О. О. Лаврова-Манзенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1320-6940>**Н. В. Бутко,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1267-3750>**В. Г. Костогриз,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>**В. Г. Уманська,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1669-7255>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.86

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ І АУДИТУ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ НА МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ КІНЦЕВОЇ ЦІНИ ТОВАРУ

О. Lavrova-Manzenko,PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Accounting and Auditing, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy**N. Butko,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Accounting and Auditing, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy**V. Kostohryz,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Accounting and Auditing, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy**V. Umanska,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Accounting and Auditing, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDITING EXPENSES OF ENTERPRISES FOR MARKETING RESEARCH AS A COMPONENT OF THE FINAL PRICE OF GOODS

В статті розглянуто сутність витрат на маркетингові дослідження підприємства як складової витрат на збут. Здійснено розмежування даних категорій на рівні синтетичного та аналітичного обліку з метою нівелювання негативних наслідків помилок у фінансовій та податковій звітності. Авторами обґрунтовано вплив методики обліку витрат на маркетингові дослідження на формування кінцевої ціни товару в сучасних умовах. У дослідженні розкрито складові методики аудиту витрат на маркетингові дослідження та збут, а також їх відображення у фінансовій звітності. Запропоновано зразок програми аудиту витрат на маркетингові дослідження. Визначено, що особливістю планування аудиторської перевірки витрат на маркетингові дослідження є встановлення доцільності, обґрунтованості вартості та попередня оцінка потенційної ефективності маркетингових досліджень. Це дозволить ідентифікувати ризики викривлень облікової інформації та конкретизувати напрями протидії їх негативному впливу.

The article analyses the essence of marketing research costs of an enterprise as a component of sales costs. The authors specify the characteristics of sales costs and marketing research costs. These categories are distinguished at the level of synthetic and analytical accounting in order to offset the negative consequences of errors in financial and tax reporting. It is determined that marketing research costs can be considered a component of sales costs, but they should not be directly included in the cost of production. The influence of the method of cost accounting for marketing research on the formation of the final price of goods in modern conditions is substantiated.

The study reveals the components of the methodology for auditing marketing research and sales costs, as well as their reflection in financial statements. It is indicated that the audit methodology should be based on basic general scientific approaches to its implementation and contain the main stages: audit planning, implementation of audit procedures in essence and summing up the results. A sample program for auditing marketing research costs is offered.

It is determined that the peculiarity of planning an audit of marketing research costs is to establish the feasibility, validity of the cost and preliminary assessment of the potential effectiveness of marketing research. At the main stage of the audit of marketing research expenses, it is necessary to conduct an audit of business operations related to their expenses, as well as indicators of financial and tax reporting in which these expenses are reflected. At the final stage, it is important to conduct a comprehensive analysis of the audit results obtained and prepare the appropriate section of the auditor's report. The results of the audit of marketing research costs should be set out in separate sections of the relevant complex documents, which will provide owners with reasonable confidence in the reliability of determining the relevant costs and create prerequisites for evaluating their effectiveness. The use of this methodology will allow us to identify the risks of misstatement of accounting information and specify the directions for countering their negative impact.

Ключові слова: аудит, облік, витрати, збут, маркетингові дослідження, ціна.
Key words: audit, accounting, costs, sales, marketing research, price.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В сучасних умовах господарювання бізнес опинився у надзвичайно складних умовах: ємність ринку скоротилася через відтік населення, платоспроможність споживачів скоротилася, структура попиту трансформувалася, а логістичні ланцюжки зруйновано. Відповідно, постає гостра необхідність в проведенні актуальних маркетингових досліджень на всіх рівнях господарювання, котрі дозволять підприємцям адаптувати своє виробництво і продажі до потреб сьогодення. При цьому, проведення таких досліджень зумовлює виникнення додаткових витрат, джерелом покриття яких стане переважно зростання кінцевої ціни товару. Водночас, основою ціни продажу має стати калькуляція собівартості, а збутові чи маркетингові витрати не завжди доречно визнавати її статтею. Навіть фіскальні органи часто наголошують на неправомірності включення вартості маркетингових досліджень до складу поточних витрат при встановленні бази оподаткування прибутку підприємств. В результаті, окремі підприємці шукають способи відображення таких витрат у складі загальновиробничих, що призводить до викривлення показників фінансової звітності та даних бухгалтерського обліку. Такі облікові помилки можуть відбуватися навіть несвідомо, а тому наслідки їх виявлення контролюючими органами бувають не-

сподіваними для бізнесу. На сьогодні звітність багатьох суб'єктів господарювання підлягає обов'язковому аудиту, а багато підприємців звертаються за послугами аудиторів добровільно, зважаючи на турбулентність облікового середовища. Отже, саме в процесі аудиту системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності відбувається виявлення неправильно-го відображення в обліку витрат на маркетингові дослідження, їх включення до собівартості продукції чи товарів, а також виправлення наслідків таких викривлень облікової інформації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання обліку витрат на маркетингові дослідження розкривали в своїх працях Т. Банасько, К. Безверхий, Н. Білошкурська, Н. Гавришко, І. Давидович, О. Лукан, Т. Мулик, Я. Мулик, К. Назарова, Н. Нечай, Н. Правдюк, О. Шевчук та інші. Роль маркетингових витрат у собівартості та ціноутворенні продукції розкривали А. Браверман, Є. Голубкова, Е. Короткова, Н. Климова, Я. Чупіна та інші. Окремі аспекти маркетингового аудиту та методики аудиту витрат на маркетинг розкриті в працях С. Бичкової, Г. Давидова, Н. Дорош, Т. Каменської, В. Рудницького, А. Шеремета та інших. Однак, в сучасних умовах відбувається трансформація

Таблиця 1. Характеристики витрат на збут та витрат на маркетингові дослідження

Характеристики	Витрати на збут	Витрати на маркетингові дослідження
Направленість витрат	Товар та його виробництво	Потреби споживачів та характеристики ринку
Інструменти, що фінансуються витратами	Комерційна діяльність та стимулювання збуту	Комплексні зусилля у сфері маркетингу та їх передумови
Мета здійснення витрат	Збільшення прибутку за рахунок зростання обсягів реалізації товарів	Збільшення прибутку за рахунок розширення кола споживачів та задоволення їх потреб

Джерело: складено авторами.

окремих аспектів маркетингових досліджень та їх впливу на ціну товару і її аудит, що зумовлює потребу в систематизації окремих наукових здобутків та їх поглибленні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Відповідно, метою дослідження є ідентифікація облікової сутності витрат на маркетингові дослідження та конкретизація складових методики їх аудиту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування кінцевої ціни товару відбувається на основі розрахунку її собівартості. Процес калькулювання собівартості є достатньо складним та відбувається на основі вимог П(с)БО 16 "Витрати" [1] та окремих галузевих методичних рекомендацій, найбільш популярними з яких варто вважати Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості [2]. Згідно даних нормативно-правових актів витрати на збут не варто включати до собівартості продукції, а відносити до витрат звітного періоду. Водночас, в сучасному нормативно-правовому забезпеченні відсутня чітка категоризація витрат на маркетингові дослідження та маркетинг в цілому.

Так, Окландер М.А. та Семенова К.Д. [3, с. 30—33] у своєму дослідженні обґрунтовують потребу в виокремленні у складі статистичної та фінансової звітності витрат на маркетингові дослідження в окремих показниках. З одного боку, це дозволить покращити аналітичність звітної інформації та встановити рівень впливу таких витрат на результати діяльності бізнесу. З іншого боку, це ускладнює роботу облікового апарату в частині аналітичного обліку за рахунком 93 "Витрати на збут" для розмежування витрат на збут та витрат на маркетинг, адже ототожнення таких витрат примітивізує розуміння сутності самих маркетингових досліджень. Для цілей такого розмежування конкретизуємо певні характеристики витрат на

збут та витрат на маркетингові дослідження, що дозволить їх чітко ідентифікувати у загальній сукупності (табл. 1).

Отже, витрати на маркетингові дослідження можна вважати складовою витрат на збут, але не варто прямо включати у собівартість продукції. Водночас, є науковці котрі вважають навпаки — саме витрати на збут є складовою витрат на маркетинг, наприклад Протопопенко Г.О. [4]. Така позиція також може бути обґрунтованою, однак облікове забезпечення диктує свої умови — витрати на збут вже існують в обліковій системі, а витрати на маркетинг ще потребують специфічних інструментів визнання.

Водночас, покриття витрат звітного періоду відбувається все одно переважно за рахунок виручки від реалізації продукції, товарів чи послуг. Тому, підприємцям, котрі правильно ідентифікують та обліковують витрати на маркетингові дослідження доводиться збільшувати торгівельну націнку для їх швидкого покриття або ж очікувати зростання обсягу доходів в перспективі. В сучасних нестабільних умовах багато суб'єктів господарювання воліли б обрати перший шлях, однак зниження доходів населення та обмежений попит часто не дозволяють цього зробити.

В будь-якому випадку, правильно організований облік витрат на маркетингові дослідження дозволить уникнути помилок у фінансовій звітності та при нарахуванні податків [5; 6]. Для цих цілей, на наш погляд, варто внести необхідні зміни до Наказу про облікову політику, що конкретизуватимуть склад витрат на маркетингові дослідження та збут. Це дозволить забезпечити точність і синтетичного, і аналітичного обліку, а відповідно — і формування показників фінансової та податкової звітності. Адже склад витрат та їх достовірна класифікація є особливим предметом уваги з боку органів ДПС. Тривалий час витрати на маркетингові дослідження, з точки зору ДПС, мали покриватися виключно за рахунок особистих коштів власників бізнесу і не могли бути включеними навіть до позавиробничих витрат звітного періоду. Підприємці, звичайно, не погоджувались з такою позицією. І лише 25 березня 2021 року своєю постановою Верховний суд України, керуючись нормами Податкового кодексу [7], в своїй постанові [8] сформулював чіткі критерії податкового визнання витрат на маркетингові дослідження та маркетинг в цілому. Головними умовами такого визнання є:

Таблиця 2. Зразок програми аудиту витрат на маркетингові дослідження

№ п/п	Процедури по суті	Термін виконання	Відповідальні особи
1	Дослідження ринку та особливостей діяльності клієнта за допомогою звітності за попередні роки, раніше одержаних аудиторських висновків, статистичних даних та аналітичних оглядів	*	Аудитор / помічник
2	Виявлення цілей та доречності проведення маркетингових досліджень шляхом аналізу ринкової кон'юнктури, співбесіди із власниками та топ-менеджерами, оцінки обсягів продажів та потужностей виробництва і шляхів його можливого розвитку	*	Аудитор / помічник
3	Аналіз ринку маркетингових досліджень в частині цінових пропозицій та реальної окупності здійснених витрат	*	Аудитор / помічник
4	Встановлення достатньої формалізованості обліку витрат на маркетингові дослідження: вивчення звітів та доповідних записок менеджерів щодо потреб в таких дослідженнях, вивчення наказу про проведення таких досліджень власними силами або договору з уповноваженою та компетентною агенцією, виявлення актів приймання-передачі наданих послуг та виконаних робіт, платіжних документів, податкових накладних, звітів про результати досліджень тощо	*	Аудитор / помічник
5	Вивчення системи обліку витрат на маркетингові дослідження: наказу про облікову політику, робочого плану рахунків, відомостей синтетичного та аналітичного обліку за рахунком 93 (де мають бути відображені ці витрати) та іншими рахунками обліку витрат (де такі витрати включені бути не повинні)	*	Аудитор / помічник
6	(За потреби) Вивчення показників обсягів продажу, отриманих доходів, рівня торгової націнки та їх зміни в результаті впровадження рекомендацій, що отримані в ході проведеного маркетингового дослідження	*	Аудитор / помічник
7	Вивчення процесу формування та значення показників фінансової і податкової звітності в частині достовірного включення витрат на маркетингові дослідження	*	Аудитор / помічник

Джерело: складено авторами.

— прямий зв'язок маркетингових досліджень з основною діяльністю підприємства;

— чітке документування витрат у відповідних договорах, актах виконаних робіт, наказах та звітах;

— формалізованість підтверджувальних документів за визначеними в постанові критеріями.

Отже, правильно визнані витрати на маркетингові дослідження не можуть стати частиною собівартості товару чи продукції, принаймні на етапі її облікової калькуляції, а будуть включені до оборотів за рахунком 93 "Витрати на збут". Однак, більшість підприємців все ж намагатимуться покрити такі витрати за рахунок зростання ціни товару у короткостроковій перспективі. Саме за такої управлінської схеми показники звітності не зазнаватимуть викривлень. Виявлення ж таких облікових похибок досить часто покладається на аудиторські служби при перевірці стану бухгалтерського обліку та показників фінансової звітності.

Методика аудиторської перевірки витрат на маркетингові дослідження та доцільності їх покриття за рахунок зростання ціни товару чи продукції ґрунтується на базових загальнонаукових підходах до її проведення. Зокрема, послідовність проведення аудиторської пере-

вірки мала б лишатися достатньо класичною: планування аудиту, здійснення аудиторських процедур по суті та підбиття підсумків.

На етапі планування аудиторської перевірки аудитор повинен детально ознайомитися з особливостями господарської діяльності підприємства, з метою систематичного та чіткого планування своєї роботи з метою забезпечення найбільш ефективного використання відповідних аудиторських процедур на всіх етапах аудиту. Планування аудиту витрат на маркетингові дослідження передбачає розробку стратегії та тактики, складання плану аудиторської перевірки, створення програми та визначення обсягу та характеру аудиторських процедур, необхідних для накопичення достатньої кількості обґрунтованих аудиторських доказів [9].

Основна стратегія аудиту витрат на маркетингові дослідження формалізується у плані його проведення, а сукупність тактичних кроків — у формі програми аудиторської перевірки. План аудиторської перевірки витрат на маркетингові дослідження, для забезпечення її якості, повинен включати такі етапи:

— вивчення бізнесу клієнта та бізнес-середовища;

— встановлення доцільності проведення маркетингових досліджень;

— виявлення обґрунтованості вартості маркетингових досліджень;

— попередня оцінка потенційної ефективності маркетингових досліджень;

— аналіз процедур обліку витрат на маркетингові дослідження;

— розгляд процесу та результату формування показників фінансової та податкової звітності в частині витрат і доходів.

Програма аудиторської перевірки витрат на маркетингові дослідження повинна являти собою перелік процедур по суті за кожним пунктом плану перевірки із встановленням строків їх реалізації та визначенням відповідальних осіб. Зразок такої програми наведено в таблиці 2.

Наведений зразок програми аудиту витрат на маркетингові дослідження вже містить в собі перелік базових процедур по суті при його проведенні.

Аудитор має володіти достатніми професійними теоретичними і практичними компетенціями, спрямованими на особливості функціонування підприємств-клієнтів та проведення маркетингових досліджень у відповідній галузі. Аудитор також повинен провести оцінку внутрішнього контролю та визначити рівень довіри до цієї системи, враховуючи цю інформацію при розробці плану та програми аудиту, а також визначенні обсягу та термінів проведення аудиторських процедур.

Не менш важливим етапом підготовки до проведення аудиту витрат на маркетингові дослідження є оцінка відповідних аудиторських ризиків, зокрема властивого ризику і ризику контролю, а також рівня суттєвості в конкретній аудиторській перевірці.

На нашу думку, до елементів, які становлять важливу частину рівня суттєвості та ризиків контролю, можна включити наступні аспекти:

а) оцінка ефективності внутрішнього контролю, яка здійснюється разом із внутрішнім аудитором. Важливо визначити, наскільки ефективно система контролю запобігає виникненню помилок і як швидко вона може їх виявити в системі обліку підприємства;

б) встановлення порогу суттєвості для помилок в господарських операціях в цілому та для маркетингових досліджень зокрема;

в) можливість виявлення суттєвих помилок під час ведення обліку на підприємстві з використанням досвіду попередніх перевірок;

г) розробка підходу до формування вибірки для проведення аудиторських перевірок. Важливо відібрати ті елементи, які найбільше відображають особливості господарських операцій і гарантують представлення репрезентативної вибірки;

д) виявлення складних господарських операцій і тих, що базуються на суб'єктивному судженні бухгалтера.

Розроблена аудиторська методика, представлена у програмі перевірки, визначає набір процедур для проведення аудиту витрат на маркетингові дослідження. Ми вважаємо, що на етапі дослідження та узагальнення результатів аудиту витрат на маркетингові дослідження важко уникнути використання організаційних елементів для виконання певних аудиторських процедур. Це свідчить про те, що організаційні аспекти притаманні кожному етапу аудиту витрат на маркетингові дослідження.

Більшість вчених вказують на кілька етапів аудиту, які включають в себе планування та підготовку аудиторського звіту та висновку. Але є різні підходи до цього питання: одні економісти обмежуються лише складанням аудиторського висновку, в той час як інші створюють як аудиторський звіт, так і висновок. За кордоном також вважають, що створення аудиторського звіту є обов'язковою процедурою, оскільки аудитор повинен підтверджувати фінансову звітність і звітувати на зборах акціонерів [10].

В сучасних умовах аудит витрат на маркетингові дослідження досить рідко виступає самостійним видом аудиторських послуг. Найчастіше — це складова або аудиту системи бухгалтерського обліку, показників фінансової та податкової звітності, або маркетингового аудиту, або аудиту цінової політики та продажів [11]. Тому, говорити про окремий звіт з такого аудиту чи окремий аудиторський висновок з цього напрямку було б не доречно. Результати аудиту витрат на маркетингові дослідження мають бути викладені у окремих розділах відповідних комплексних документів, що дозволить надати власникам обґрунтовану впевненість в достовірності визначення відповідних витрат та створить передумови оцінки їх ефективності.

ВИСНОВКИ

Методика аудиту витрат на маркетингові дослідження підприємств включає кілька ключових етапів, таких як підготовчий, основний і завершальний. На підготовчому етапі аудитор знайомиться з особливостями галузі підприємства, ринковими умовами і можливими ризиками для бізнесу, а потім розробляє план роботи. На основному етапі аудиту витрат на маркетингові дослідження важливо провести перевірку господарських операцій, пов'язаних із витратами на них, а також показників фінансової і податкової звітності, в якій ці витрати відображаються. На завершальному етапі важливо провести комплексний аналіз отриманих результатів перевірки і підготувати відповідний розділ аудиторського висновку. При цьому, передумовою достовірного відображення і визначення сукупних витрат на маркетингові дослідження, подальшої оцінки їх ефективності та правильної ідентифікації джерела покриття таких витрат за рахунок кінцевої ціни товару є правильно організований первинний, аналітичний та синтетичний облік відповідних витрат підприємства.

Література:

1. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.1999 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 01.10.2023 р.).

2. Про затвердження Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості: наказ Міністерства промислової політики України № 373 від 09.07.2007 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07> (дата звернення: 01.10.2023 р.).

3. Окландер М.А., Семенова К.Д. Проблеми обліку маркетингових витрат та звітності з них. Статистика України. 2001. № 2 (13). С. 30—33.

4. Протопопенко Г.О. Витрати на маркетинг і збут: проблеми розмежування та обліку. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія "Економічні науки". 2005. Вип. 7. Ч. 1. С. 409—413.

5. Засадний Б. А., Башкін І. Е. Особливості та шляхи удосконалення обліку витрат на маркетингову діяльність. Молодий вчений. 2019. № 3. С. 428—431.

6. Гуріна Н., Томша А. Формування маркетингових витрат на підприємстві: бухгалтерський та податковий облік. Економіка та суспільство, 2021. Вип. 24. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-38>. (дата звернення: 4.10.2023).

7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI із змінами і доповненнями. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.10.2023 р.).

8. Постанова Верховного суду України № 813/2781/17 від 25.03.2021 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95815498> (дата звернення: 01.10.2023 р.).

9. Мисюк В. О. Планування аудиту витрат на маркетингові комунікації підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 18. Ч. 2. С. 86—90.

10. Рудницький В. Методологія і організація аудиту: моногр. Тернопіль: Економічна думка, 1998. 196 с.

11. Мулик Т. О. Мулик Я. І. Організація обліку та аудиту витрат на збут підприємства: стан та напрями вдосконалення. Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 22. 2018. С. 965—971.

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2020), Order "On the approval of the national regulation (standard) of accounting 16 "Expenses", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (Accessed 1 October 2023).

2. Ministry of Industrial Policy of Ukraine (2007), Order "On the approval of methodological recommendations on the formation of the cost of production (works, services) in industry", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07> (Accessed 1 October 2023).

3. Oklander, M.A. and Semenova, K.D. (2001), "Problems of accounting for marketing expenses and reporting on them", *Statystyka Ukrainy*, vol. 2(13), pp. 30-33.

4. Protopopenko H.O. (2005), "Marketing and sales costs: problems of delineation and accounting", *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 7/1, pp. 409—413.

5. Zasadnyj, B. A. and Bashkin, I. E. (2019), "Features and ways for improving accounting of costs for marketing activities", *Molodyi vchenyi*, no. 3, pp. 428—431.

6. Hurina, N. and Tomsha, A. (2021). "Formation of marketing costs at the enterprise: accounting and tax accounting", *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], vol. 24, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-38> (Accessed 4 Oct 2023).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 1 October 2023).

8. Supreme Court of Ukraine (2021), "Resolution of the Supreme Court of Ukraine", available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95815498> (Accessed 1 October 2023).

9. Mysiuk, V.O. (2018), "Planning of the audit of costs for marketing communications of the enterprise", *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 18/2, pp. 86—90.

10. Rudnyts'kyj V. (1998), *Metodolohiia i orhanizatsiia audytu [Audit methodology and organization]*, *Ekonomichna dumka*, Ternopil', Ukraine.

11. Mulyk, T.O. and Mulyk, Ya.I. (2018). "Organization of accounting and audit of sales costs of the enterprise: the state and areas of improvement". *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 22, pp. 965—971.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2023 р.

УДК 631.11: 338.43

Е. В. Добровольська,

к. е. н., доцент, асистент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Заклад вищої освіти "Подільський державний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8965-7540>

Н. В. Покотильська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Заклад вищої освіти "Подільський державний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3163-2900>

В. А. Вольський,

к. т. н., магістр публічного управління та адміністрування, старший науковий співробітник,
Інститут механіки та автоматизації агропромислового виробництва Національної академії
аграрних наук України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7639-4216>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.92

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

E. Dobrovolska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Public Administration, Higher Educational Institution "Podillia State University"

N. Pokotytska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Public Administration, Higher Educational Institution "Podillia State University"

V. Volskyi,

PhD in Technical Sciences, Master of Public Management and Administration, Senior Researcher, Institute
of Mechanics and Automation of Agricultural Production of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

MODERN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP

У статті доведено, що в сучасних умовах господарювання розвиток економіки Хмельниччини значною мірою залежить від розвитку та ефективності діяльності суб'єктів господарювання агропромислового комплексу. Зокрема, аграрне підприємництво відіграє значу роль у збереженні сільських територій, розвитку їх інфраструктури, конкуренції, підвищенні рівня зайнятості сільського населення і формуванні його матеріального добробуту. Аналіз ефективності вітчизняного аграрного виробництва має чітко виражену регіональну диференціацію, що залежить від наявних ресурсних можливостей регіону, інвестицій та інших факторів. Детальний аналіз та їх оцінка є важливим резервом підвищення конкурентоспроможності та прибутковості аграрного підприємництва Хмельницької області. Доведено, що залишаючись провідною сферою підприємницької діяльності на селі, аграрне підприємництво повинно розширювати свій позитивний вплив на сільський розвиток як потенційно зростаюча галузь, вагома складова його економічних і фінансових джерел.

Entrepreneurship is the base of social and economic development of the country in conditions of market economy. The development of entrepreneurship in agriculture is of particular importance, as it guarantees food security, supplies food to people and supplies raw material for processing enterprises, promotes the operation and development of rural areas.

The article highlights the features of the formation of business environment and development of entrepreneurship in agriculture. The article indicates the importance of entrepreneurship in economic growth of the region, due to the strengthening of entrepreneurial orientation and development of business environment the subjects of agricultural sector have adapted to the market conditions quickly and efficiently and it has given an opportunity to enter the foreign market. The article substantiates the own vision of entrepreneurship as independent and initiative activity aimed at getting economic and social result and receiving profit. The article deals with tendencies of development of agricultural enterprises. In the research process, based on the analysis of the development of agrarian entrepreneur of Khmelnytskyi

region, it was discovered the inconsistency of institutional base of entrepreneur activity that leads to the reduction of enterprises' number — economic subjects. Thus, agrarian entrepreneur is developing with certain difficulties in the investigated area. It is proved, that lack of financial savings of potential entrepreneurs prevents a free development of agrarian entrepreneur; it is not enough object production base and servicing material and technical base; proper legal protection and certain legal guarantees of entrepreneurs with property issues, disposal of property, receipt and distribution of income, and further intensification of processes of entrepreneur activity depends on the efficiency of an effective system of national policy, that has to predict stimulation of agricultural enterprises development, implementation of measures for stimulation of placement of new entrepreneurial structures.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, аграрне підприємництво, ефективність виробництва, валова продукція, трудові ресурси.

Key words: agricultural enterprises, agrarian entrepreneurship, production efficiency, gross output, workforce.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умови воєнного стану є складними періодами для країни, які супроводжуються значними викликами та обмеженнями. Політична та економічна нестабільність, воєнні дії та соціальні напруження створюють складне середовище, в якому підприємства повинні функціонувати та розвиватися. Водночас, аграрний сектор є однією з ключових галузей, яка впливає на економіку та життєздатність країни, забезпечуючи продовольчу безпеку, зайнятість населення та експортні потенціали.

Розвиток підприємництва в аграрному секторі — важлива передумова для вирішення проблеми виходу економіки України з кризового стану. Завдяки аграрному підприємству у сільській місцевості створюються робочі місця, залучаються інвестиційно-інноваційні ресурси, формуються додана вартість та податкові надходження до бюджетів різних рівнів, що позитивно впливає на розвиток сільських територій та вирішення проблеми продовольчої безпеки [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Велика кількість відомих зарубіжних та вітчизняних вчених присвятили свої праці проблемам розвитку підприємництва в сільському господарстві: В. Андрійчук, Ю. Губені, Ю. Лупенко, М. Малік, С. В. Мочерний, П. Саблук, О. Г. Шпикуляк О., І. Ансофф, Ф. фон Хайєк, Р. Хизрич, Й. Шумпетер та інші. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць у розв'язанні проблем розвитку аграрного підприємництва чимало аспектів є ще досі не розкритим.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо розвитку підприємництва в аграрному секторі Хмельниччини.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні підприємництво здійснюється в будь-яких передбачених законом організаційних формах на вибір підприємця. Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України, підприємництво — це "самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку" [1]. В сукупності галузей національної економіки, на розвиток яких спрямована підприємницька діяльність, важливе значення має сільське господарство.

Українські дослідники М.Й. Малік та О.Г. Шпикуляк у своїх працях відзначають важливе соціально-економічне значення підприємницької діяльності, яке базується на необхідності всебічного задоволення потреб суспільства [4].

В Хмельницькій області станом на 01.11.2021 р. підприємницьку діяльність в аграрній сфері здійснювало 1463 суб'єкти господарювання. У динаміці їх загальна кількість періодично змінювалась (рис. 1).

Ведучи мову про особливості функціонування аграрного підприємництва в ринкових умовах, звернемо увагу на аналітику, тобто економіку представлення суб'єктів господа-

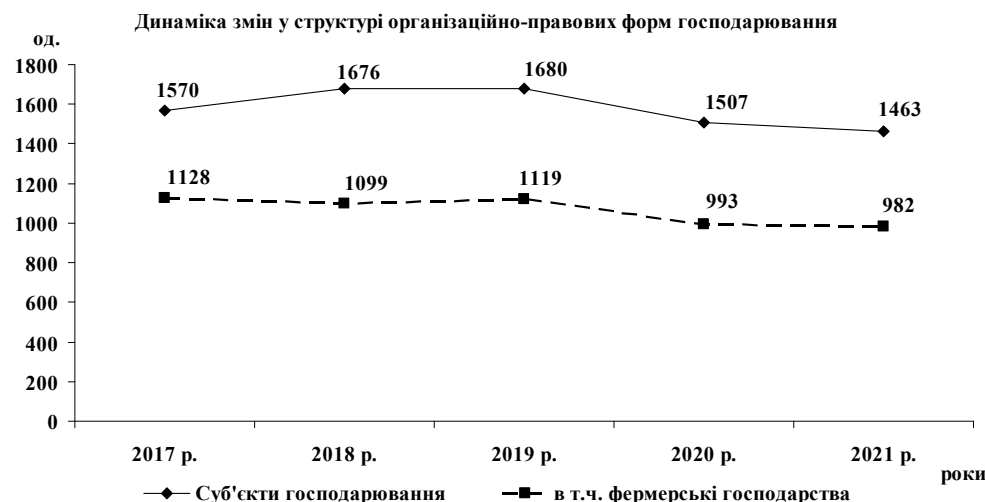

Рис. 1. Кількість суб'єктів господарювання, які здійснювали підприємницьку діяльність в аграрній сфері

Джерело: власна розробка.

Таблиця 1. Структура виробництва продукції сільськогосподарства за категоріями господарств, % до загального обсягу

Категорії господарств	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1. Сільськогосподарські підприємства	69,4	70,6	71,8	70,6	74,1
у тому числі					
фермерські господарства	7,6	8,6	8,8	9,3	10,6
2. Господарства населення	30,6	29,4	28,2	29,4	25,9

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

рювання аграрного профілю в економіці Хмельницької області.

Розвиток організаційно-правових форм аграрного господарювання відбувається різновекторно, зокрема, кількість підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність впро-

труднощі з фінансуванням; деградація сільськогосподарських угідь.

Вітчизняні підприємства мають унікальні можливості для виробництва сільськогосподарської продукції. Наявність значних площ родючих ґрунтів є основою, завдяки якій, при умові ефективного господарювання в найближчій перспективі може з'явитись можливість забезпечити населення країни високоякісною продукцією рослинництва та тваринництва і вийти з нею на світовий ринок.

Вагому частку в загальній кількості підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, за організаційно-правовими формами господарювання на 01.11.2017—01.11.2021 рр. (30,6—25,9%) займали господарства населення. Що стосується фермерських господарств, то їх питома вага в структурі виробництва сільськогосподарської продукції є незначною (у 2017—2021 рр. — 7,6—10,6%) (табл. 1).

Сільськогосподарські підприємства виступають основним виробником продукції рослинництва в Хмельницькій області, при цьому їх частка протягом 2017—2021 р. збільшилася і у 2021 р. становила 90,9 % (табл. 2).

У 2021 р. продукція рослинництва в структурі валової продукції в постійних цінах у всіх категоріях господарств займає 83,9 %, що на 3,0 в. п. перевищує відповідний показник 2017 р. Найбільшої питомої ваги продукція галузі набула в 2021 р.

Таблиця 2. Продукція сільськогосподарства за категоріями господарств (у постійних цінах 2016 року), млн грн

Показники	Роки					2021 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	до 2017 р. %
Господарства усіх категорій						
Продукція сільського господарства	36102,6	37021,8	35926,2	34979,2	39751,8	110,1
Продукція рослинництва	29199,9	30396,6	29299,7	28617,5	33350,6	114,2
Продукція тваринництва	6902,7	6625,2	6626,5	6361,7	6401,2	92,7
Сільськогосподарські підприємства						
Продукція сільського господарства	25042,2	26126,2	25784,8	24685,6	29439,8	117,6
Продукція рослинництва	21981,8	23211,7	22817,8	21943,2	26748,2	121,7
Продукція тваринництва	3060,4	2914,5	2967,0	2742,4	2691,6	87,9
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	11060,4	10895,6	10141,4	10293,6	10312,0	93,2
Продукція рослинництва	7218,1	7184,9	6481,9	6674,3	6602,4	91,5
Продукція тваринництва	3842,3	3710,7	3659,5	3619,3	3709,6	96,5
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн						
Господарства усіх категорій	28209	29161	28520	28000	32154	114,0
продукція рослинництва	22815	23943	23259	22908	26976	118,2
продукція тваринництва	5394	5218	5261	5092	5178	96,0

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Таблиця 3. Розподіл підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь у 2021 році

Показники	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	од	відсотків до загальної кількості	тис.га	відсотків до загальної площі сільськогосподарських угідь
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	1463	100,0	970,1	100,0
у тому числі площено, га				
до 5,00	55	3,8	0,1	0,0
5,01–10,00	63	4,3	0,5	0,1
10,01–20,00	103	7,0	1,7	0,2
20,01–50,00	371	25,3	13,5	1,4
50,01–100,00	203	13,9	14,6	1,5
100,01–500,00	341	23,3	83,4	8,6
500,01–1000,00	124	8,5	90,4	9,3
1000,01–5000,00	165	11,3	373,4	38,5
більше 5000,00	38	2,6	392,5	40,4

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

У структурі валової продукції сільськогосподарських підприємств 2021 р. продукція тваринництва становила 9,1 %, тоді як у господарствах населення дані показники знаходяться на рівні 36,0 % відповідно.

Продукції сільського господарства господарствами усіх категорій на одну особу 2021 р. вироблено на 14,0 % більше ніж в 2017 р.

У Хмельницькій області зосереджено 2062,9 тис. га. земель, з яких питома вага сільськогосподарських угідь становить 75,7% і у 2021 р. займала 1560,5 тис. га. При цьому, питома вага ріллі становить 64,3%, що свідчить про високий рівень забезпеченості області зе-

Таблиця 4. Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур за категоріями господарств, тис. га

Культури	2017	2018	2019	2020	2021	Відхилення 2021 р. від 2017 р. (+,-)
Підприємства						
Культури сільськогосподарські	913,6	925,7	926,2	950,4	951,9	38,3
у тому числі						
культури зернові та зернобобові	454,9	479,1	480,6	524,6	523,9	69,0
буряк цукровий фабричний	35,5	29,1	26,5	23,1	28,9	-6,6
картопля	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	-
культури овочеві	0,3	0,4	0,4	0,5	0,3	-
культури кормові	34,1	27,3	28,5	26,4	23,7	-10,4
Господарства населення						
Культури сільськогосподарські	259,5	260,5	259,1	259,7	261,0	1,5
у тому числі						
культури зернові та зернобобові	96,3	97,0	96,6	97,0	103,5	7,2
буряк цукровий фабричний	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-
картопля	66,1	66,6	66,0	66,1	60,9	-5,2
культури овочеві	10,8	10,9	10,4	10,6	10,2	-0,6
культури кормові	74,9	74,5	74,8	74,5	70,9	-4,0

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

мельними ресурсами, а отже і про високі потенційні можливості організації та здійснення сільськогосподарського виробництва. Окрім цього, у 2021 р. у загальній структурі земельного фонду, сіножаті та пасовища займали площу 91,0 і 103,9 тис. га відповідно, багаторічні насадження — 38,0 тис. га, і перелоги — 0,7 тис. га. Отже, структура земельного фонду регіону сприятлива для розвитку сільського господарства — рослинництва і тваринництва.

Аналізуючи дані табл. 3 можна зробити висновки, що із 1463 функціонуючих підприємств 795 підприємств, або 54,3 % від тих які мають площу сільськогосподарських угідь розміром до 100 га; 465 підприємств або 31,8 % мають від 100 до 1000 га; 165 підприємств або 11,3 % мають від 1000 до 5000 га; 38 підприємств або 2,6 % мають більше 5000 га.

Якщо розглядати площі сільськогосподарських угідь у відсотках до загальної площі то у 38 підприємствах із розмірами більшими за 5000 га зосереджено 40,4 % земель.

Рослинництво — це важлива частина агропромислового комплексу, галузь, яка є основою сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарські підприємства, які займаються рослинництвом, у 2021 р. вирощували продукцію на 951,9 тис. га сільськогосподарських угідь, що становить 78,5 % від загальної посівної площі. Їх діяльність характеризують дані, наведені в табл. 4.

За досліджуваний період посівна площа сільськогосподарських культур зросла на 38,3 тис. га. Найбільшими є площі під посівами зернових та зернобобових культур, під які відведено в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення 2021 р. 523,9 тис. га та 103,5 тис. га відповідно. На другому місці — у сільськогосподарських підприємствах площі під посівами цукрових буряків (28,9 тис. га), тоді як під кормовими культурами відведено — 23,7 тис. га. У господарствах населення на другому місці площі під посівами кормових культур (70,9 тис. га), під картоплею 60,9 тис. га, тоді як під цукровими буряками відведено — 0,7 тис. га.

Розглянемо динаміку урожайності сільськогосподарських культур на Хмельниччині у 2017—2021 рр. табл. 5.

Аналіз таблиці 5 свідчить про те, що у звітному році в цілому по Хмельницькій області урожайність усіх

сільськогосподарських культур у підприємствах, крім цукрових буряків, збільшилась в порівнянні з 2017 роком. У господарствах населення спостерігається зменшення урожайності в динаміці.

Тваринницька галузь також відіграє важливу роль у продовольчому забезпеченні населення, розвитку аграрного виробництва й економіки країни. Масове скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин, зниження продуктивності, збитковість виробництва та погіршення якості продукції ставлять під загрозу національну продовольчу безпеку, знижується експортний потенціал країни та погіршується соціальна ситуація в сільській місцевості.

Дані табл. 6 свідчать про те, що у всіх категоріях господарств Хмельницької області майже по всіх видах тварин за аналізований період відбувалося поступове зменшення їх поголів'я, крім незначного збільшення поголів'я свиней, овець та кіз. У сільськогосподарських підприємствах спостерігається зменшення чисельності всіх видів тварин, крім поголів'я корів, свиней та вівців.

У господарствах населення відбулося майже по всіх видах тварин за аналізований період зменшення їх поголів'я, виключення поголів'я овець. Причиною зменшення поголів'я худоби стала кризова ситуація із заготівлею кормів і різке зростання цін на них.

Через надмірну збитковість галузі відбувається занепад молочного та м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах, а тому власники підприємств обгрунтовано позбавляються збиткових виробництв — скорочують чисельність поголів'я.

Якщо зникне худоба — то зникне вітчизняне виробництво м'яса, молока та продуктів з них. Звичайно, виробництво, засноване на їх заміниках, буде процвітати, але питання у їх якості, безпечності та корисності для людини.

Звичайно, м'ясо, молоко та продукти з них можна експортувати, але тоді постане питання серйозної залежності від іноземних виробників. А також — у ціні, яка на фоні падіння економіки може виявитися катастрофічною для великої кількості населення. Відтак, продовольча безпека буде зруйнована.

Отже, за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області, підтверджується зменшення ви-

Таблиця 5. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур за категоріями господарств (з 1 га зібраної площі, ц)

Культури	2017	2018	2019	2020	2021	Відхилення 2021 р. від 2017 р.(+,-)
Підприємства						
Культури зернові та зернобобові	66,4	72,0	70,6	68,5	83,8	17,4
Буряк цукровий фабричний	558,0	501,1	516,9	405,4	547,1	-10,9
Соняшник	30,0	30,8	36,7	32,4	31,5	1,5
Картопля	171,2	225,3	154,5	210,9	192,6	21,4
Культури овочеві	254,2	231,3	230,5	221,0	314,9	60,7
Культури плодові та ягідні	89,2	100,5	55,9	74,6	172,3	83,1
Господарства населення						
Культури зернові та зернобобові	42,6	43,3	42,5	41,3	43,9	1,3
Буряк цукровий фабричний	359,2	368,8	370,8	353,9	356,8	-2,4
Соняшник	20,6	20,3	18,9	18,8	17,6	-3
Картопля	209,1	207,9	165,8	193,0	191,2	-17,9
Культури овочеві	239,7	232,7	230,7	201,4	210,7	-29
Культури плодові та ягідні	186,9	193,6	179,5	176,1	172,3	-14,6

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

робництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій за виключенням кількості виробництва молока та меду. У господарствах населення зростає ще й виробництво яєць.

Таблиця 6. Динаміка кількості сільськогосподарських тварин за категоріями господарств, тис. голів

Сільськогосподарські тварини	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відношення 2021 р. до 2017 р. (%)
Господарства усіх категорій						
Велика рогата худоба	230,5	230,2	221,3	219,4	218,2	94,7
у тому числі корови	133,6	130,4	126,6	123,3	123,1	92,1
Свині	332,3	325,9	312,2	324,4	357,4	107,6
Вівці та кози	27,0	27,3	26,5	33,2	40,3	149,3
у тому числі вівці	4,8	5,0	4,4	11,4	17,9	в 3,4 р.
Коні	17,6	17,8	16,5	16,0	15,6	88,6
Кролі	209,3	220,3	210,4	202,9	202,4	96,7
Птиця	6864,9	7091,6	8157,3	6649,1	6213,3	90,5
Бджолосім'ї, тис.	339,3	304,4	279,6	234,1	292,7	86,3
Підприємства						
Велика рогата худоба	68,6	67,5	62,7	61,7	62,7	91,4
у тому числі корови	26,5	27,5	27,1	26,0	27,4	103,4
Свині	152,7	163,2	159,8	181,0	226,1	148,1
Вівці та кози	2,5	2,3	2,0	8,0	14,6	в 5,8 р.
у тому числі вівці	2,5	2,3	2,0	8,0	14,6	в 5,8 р.
Коні	1,5	1,3	1,1	0,8	0,7	46,7
Кролі	к	к	к	к	к	—
Птиця	4383,8	4519,2	5502,4	3988,9	3736,0	85,2
Бджолосім'ї, тис.	2,6	2,4	2,3	2,3	2,0	76,9
Господарства населення						
Велика рогата худоба	161,9	162,7	158,6	157,7	155,5	96,0
у тому числі корови	107,1	102,9	99,5	97,3	95,7	89,4
Свині	179,6	162,7	152,4	143,4	131,3	73,1
Вівці та кози	24,5	25,0	24,5	25,2	25,7	104,9
у тому числі вівці	2,3	2,7	2,4	3,4	3,3	143,5
Коні	16,1	16,5	15,4	15,2	14,9	92,5
Кролі	к	к	к	к	к	—
Птиця	2481,1	2572,4	2654,9	2660,2	2477,3	99,8
Бджолосім'ї, тис.	336,7	302,0	277,3	231,8	290,7	86,3

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Таблиця 7. Динаміка виробництва продукції тваринництва за категоріями господарств

Види продукції	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відношення 2021 р. до 2017 р. (%)
Господарства усіх категорій						
М'ясо, тис. т						
у живій масі	96,6	99,2	99,9	90,6	94,4	97,7
у забійній масі	64,8	67,1	67,9	61,0	64,1	98,9
Молоко, тис. т	596,7	624,0	635,8	651,6	653,8	109,6
Яйця, млн шт	1308,4	1089,7	1027,2	972,9	725,4	55,4
Вовна, т	8	6	5	5	5	62,5
Мед, т	3622	5961	5724	5129	5437	150,1
Підприємства						
М'ясо, тис. т						
у живій масі	42,6	45,3	48,2	40,6	46,3	108,7
у забійній масі	30,2	32,6	34,9	29,1	33,4	110,6
Молоко, тис. т	161,0	168,4	174,6	186,6	193,2	120,0
Яйця, млн шт	1139,2	916,1	845,6	786,5	541,5	47,5
Вовна, т	3	1	к	к	к	-
Мед, т	48	29	25	29	32	66,7
Господарства населення						
М'ясо, тис. т						
у живій масі	54,0	53,9	51,7	50,0	48,1	89,1
у забійній масі	34,6	34,5	33,0	31,9	30,7	88,7
Молоко, тис. т	435,7	455,6	461,2	465,0	460,6	105,7
Яйця, млн шт	169,2	173,6	181,6	186,4	183,9	108,7
Вовна, т	5	5	к	к	к	-
Мед, т	3574	5932	5699	5100	5405	151,2

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Таблиця 8. Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції на одну особу, кг

Види продукції	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відношення 2021 р. до 2017 р., %
Культури зернові та зернобобові	2673	3041	3015	3190	3907	146,2
Буряк цукровий фабричний	1549	1121	1107	768	1301	84,0
Соняшник	343	381	408	456	413	120,4
Картопля	1082	1092	871	1024	946	87,4
Культури овочеві	210	207	198	180	181	86,2
Культури плодові та ягідні	176	187	163	162	176	100
М'ясо (у забійній масі)	50,6	52,9	53,9	48,8	51,9	102,6
Молоко	466,2	491,5	504,8	521,6	528,8	113,4
Яйця, шт	1022	858	815	779	587	57,4

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Одним із найважливіших завдань будь-якого аграрного підприємства є підвищення продуктивності праці. Продуктивність праці у ринковій економіці є одним з чинників формування сукупної пропозиції. Дані про розміри основних показників продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області за 2017—2021 рр. наведено в табл. 8.

Дані таблиці свідчать, що по виробництву більшості видів сільськогосподарської продукції у розрахунку на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві відбулося посту-

пове зменшення. Виняток склало виробництво зернових культур, соняшнику, м'яса та молока.

Узагальнюючим показником економічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників є рівень рентабельності, який відображає дохідність і прибутковість підприємства.

Як показало дослідження ефективності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в підприємствах Хмельниччини вона зазнала зменшення по усім видам, крім соняшнику та молока. Так, протягом 2017—2021 рр. виробництво та реалізація усієї продукції рослинництва (за винятком цукрових буряків) є рентабельними (табл. 9).

Щодо показників рентабельності виробництва продукції тваринництва, то тут спостерігається збиткове нерентабельне виробництво майже усіх видів за виключенням яєць, молока та свинини, яка на жаль, у 2020 році теж була збитковою.

Важливою особливістю розвитку аграрного підприємництва є забезпеченість трудовими ресурсами. Так, у 2021 р. середньооблікова кількість працівників сільськогосподарських підприємств регіону склала 17,5 тис. осіб, що на 2,8 %, менше, ніж у 2017 році. Їх частка у середньообліковій кількості працівників економіки області становила 9,2%. Упродовж 2021 р. на зазначені підприємства прийнято 9,0 тис. осіб, тоді як звільнено 8,4 тис., що становило 51,1% та 47,7% від середньооблікової кількості штатних працівників по кожному показнику відповідно. Переважна кількість працівників залишили робочі місця з причини плинності кадрів (за власним бажанням, за угодою сторін, порушення трудової дисципліни).

Основними проблемами на селі залишаються відсутність дієвої мотивації праці, безробіття, трудова міграція, стагнація соціальної сфери, поглиблення негативних тенденцій демографічного розвитку.

Дослідження підприємницької діяльності в регіоні показує, що аграрний сектор потребує ефективної фінансової підтримки як на загальнодержавному так і регіональному рівнях. Слід визнати, що потенціал розвитку підприємництва гальмується недосконалою державною політикою щодо його підтримання, обмеженою доступністю кредитних ресурсів, високими податками, відносно низьким рівнем підприємницької активності сільського населення, обмеженням на окремі види діяльності, адміністративними бар'єрами [2].

Таблиця 9. Рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах, %

Показники	Роки					Відхилення 2020 р. від 2017 р., (+,-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Продукція рослинництва						
Культири зернові та зернобобові	27,8	32,0	13,7	20,6	...	-7,2
Соняшник	37,2	32,6	36,1	44,9	...	7,7
Буряк цукровий фабричний	18,1	-10,1	-27,5	-28,0	...	-46
Картопля	21,8	51,8	41,2	19,5	...	-2,3
Культири овочеві	10,1	24,0	9,7	11,0	...	0,9
з них відкритого ґрунту	12,7	25,9	11,5	13,1	...	0,4
Культири плодові та ягідні	56,9	23,0	8,2	16,2	...	-40,7
Продукція тваринництва						
Велика рогата худоба на м'ясо	-12,2	-19,1	-30,7	-31,2	...	-19
Свині на м'ясо	11,2	21,1	5,1	-20,2	...	-31,4
Вівці та кози на м'ясо	54,8	-7,6	-71,7	-63,9	...	-118,7
Птиця на м'ясо	-9,4	-8,3	-2,4	-18,5	...	-9,1
Молоко	60,5	23,8	26,9	30,9	...	-29,6
Яйця курячі	-5,0	15,5	20,0	к	...	-
Вовна	-21,7	-9,1	-100,0	-	...	-

Джерело: розраховано авторами за матеріалами Головного управління статистики у Хмельницькій області.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасних тенденцій розвитку підприємництва в агропромисловому комплексі Хмельницької області характеризуються наявністю системних різносторонніх змін у структурі господарювання, що вплинуло на спеціалізацію, напрями діяльності та кадрове забезпечення ефективності діяльності. Перспективи розвитку аграрного підприємництва пов'язані зі сприятливим підприємницьким середовищем, збільшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, удосконаленням інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку галузі, техніко-технологічною модернізацією агропромислового виробництва, пільговим оподаткуванням, полегшенням доступу до кредитних ресурсів, інтеграційними та інноваційними процесами.

Таким чином, подальший розвиток аграрного підприємництва сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва регіону.

Література:

1. Господарський кодекс України : редакція Кодексу від 16.01.2003 № 436-IV. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n332>
2. Dobrovolska E. V., Pokotylska N. V. Prospects for the development of agricultural entrepreneurship / Ella, Dobrovolska, Nataliia, Pokotylska // The European Journal of Economics and Management Sciences. 2023. No1 P. 15—18.
3. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 94—100.

4. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Супрун О. М.

Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. 2017. Вип. 1 (2). С. 32—37.

5. Статистичний збірник "Сільське господарство Хмельницької області в 2021 році; за ред. Хамської Л.О. Головне управління статистики Хмельницької області, 2022. 123 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n332> (Accessed 25 Sept 2023).
2. Dobrovolska, E. V. and Pokotylska, N. V. (2023), "Prospects for the development of agricultural entrepreneurship", The European Journal of Economics and Management Sciences, vol. 1, pp. 15—18.
3. Lopatinsryy, Yu. V. (2018), "Components and priorities of sustainable development of the agricultural sector of the economy: conceptual and theoretical discourse", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 94—100.
4. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., and Suprun, O.M. (2017), "Development of entrepreneurial activity in the agrarian sector: macroeconomic aspect", Naukovyi visnyk Uzhgorodskogo universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 1 (2), pp. 32—37.
5. Khamska, L.O. (2022), Statystychnyy zbirnyk "Sil's'ke hospodarstvo Khmel'nyts'koi oblasti v 2021 rotsi [Statistical collection "Agriculture of the Khmelnytskyi region in 2021], Main Department of Statistics of the Khmelnytskyi region, Khmelnytskyi, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 10.10.2023 р.

УДК 368.5

О. П. Павленко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-8424>

В. В. Денисенко,

здобувач гр. МгФБС-1-22,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6419-5267>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.99

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ І ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

O. Pavlenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dniprovsk State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

V. Denisenko,

Master's student, Dnipropetrovsk State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FINANCIAL STRATEGIES OF THE LIQUIDITY AND SOLVENCY MANAGEMENT SYSTEM OF INSURANCE COMPANIES

У статті авторами досліджено сучасні методологічні підходи щодо формування фінансових стратегій системи управління ліквідністю і платоспроможністю страхових компаній. Визначено основні положення формування фінансової політики страховими компаніями щодо поліпшення фінансового менеджменту ліквідності та платоспроможності спрямування певної частини капіталу страховиків, окреслені заходи їх діяльності, які необхідно своєчасно застосовувати певними напрямками. Такі напрямки включають проведення фінансового аналізу показників фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності, а також коефіцієнтів, що входять до загальної систем статистичних показників фінансової надійності і платоспроможності страхових організацій. Виявлено вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що позначається на низці обставин, які необхідно враховувати страховим компаніям в процесі формування фінансових стратегій. Доведено, що основними методами формування і реалізації фінансових стратегій є: метод фінансового планування; метод фінансового прогнозування; метод фінансового моделювання; метод фінансового аналізу; метод експертних оцінок; SWOT-аналіз; метод сценаріїв, а також методика розрахунку резерву коливань збитковості страховика.

The article researches modern methodological approaches to the formation of financial strategies for the liquidity and solvency management of insurance companies. The authors define the main ways of the financial policy formation by insurance companies regarding the improvement of financial management of liquidity and solvency of the direction of a certain part of the capital of insurers, the measures of their activity are outlined, which must be applied in certain directions. Such directions include conducting a financial analysis of indicators of financial stability, liquidity and solvency, as well as coefficients included in the general systems of statistical indicators of financial reliability and solvency of insurance organizations. The impact of external and internal factors has been revealed, which affects a number of circumstances that insurance companies must take into account in the process of forming financial strategies. It has been proven that the main methods of forming and implementing financial strategies are: the method of financial planning; method of

financial forecasting; method of financial modeling; method of financial analysis; method of expert evaluations; SWOT analysis; the method of scenarios, as well as the method of calculating the reserve for fluctuations in the insurer's unprofitability. Among the stages of the implementation of the financial strategy of liquidity management of the insurance company, three main ones have been outlined: formation of the financial strategy, implementation of the financial strategy and evaluation of the financial strategy. The matrix of financial strategies for increasing the liquidity (solvency) of an insurance organization given in the article takes into account four types of financial strategies. They are compiled taking into account the maximization and minimization of the level of admissible indicators and financial costs to finance the growth of income from the sale of insurance services (products). Thus, for the effective management of liquidity and solvency, insurance organizations choose several financial strategies to achieve the highest result.

Ключові слова: методи, методологічні підходи, ліквідність, платоспроможність, страхова компанія, фінансова стратегія, страхові резерви.

Key words: methods, methodological approaches, liquidity, solvency, insurance company, financial strategy, insurance reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність страхової діяльності країни в першу чергу залежить від фінансового управління ліквідності та платоспроможності страхових компаній, а також правильного розподілу фінансових ресурсів між капіталом та активами страховиків. Невід'ємною частиною фінансової стратегії та політики страхових організацій виступає організація моніторингу та управління процесами ефективних капіталовкладень з метою отримання додаткового доходу і прибутку з метою забезпечення їх фінансової безпеки та високої платоспроможності. Але потребують більш детального вивчення та аналізу вплив факторів на сучасному страховому ринку на діяльність страхових компаній в контексті інвестування та формування резервів страховиків на страховому ринку як важливої складової фінансового ринку країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

При вивченні проблеми фінансового забезпечення страховиків, їх фінансової стабільності чимало уваги приділено в наукових публікаціях Терещенка Т. Є., Заволоки А. О., Пономарьова О. Б. [11], Малинича Г.М. [7], Наукове дослідження методів управління ліквідністю та платоспроможністю та формування інвестиційних і фінансових стратегій страхових компаній здійснювали такі вчені і науковці: Аранчій В. І., Остапенко О. М., Остапенко Т. М. [2], Чубка О., Скоропад І., Курило А. [12]. Разом з тим напрями авторських матеріалів щодо відображенні вченими Онісіфорова В., Болотова Т., Остапенко А. [9], Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко. О. М. [4]. Також неодноразово визначали в своїх працях прядок розміщення коштів страхових резервів, а також формуван-

ня фінансовими ресурсами страховиків автори економічної літератури Кузьменко О. В., Бойко А. О., Койбічук В. В., Боженко В. В. [6], Олійник О. В., Нагаєва Г. О. [8], Аберніхіна І. Г., Сокиринська І. Г. [1]. Методологічні підходи до фінансового управління ліквідністю та платоспроможністю страхових компаній висвітлено в наукових працях Говорушко Т. А. [3], Світличної О. С. і Сташкевич Н. М. [10]. Краєвського В. М., Параниці Н. В., Остапенка Я. О. [5]. Отже, специфічні явища та економічні процеси, що відбуваються на страховому ринку, зокрема діяльність страховиків, фінансове управління активами страховиків з метою підвищення їх ліквідності і платоспроможності, залишається не в повній мірі дослідженими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета цієї статті полягає у визначенні основних методів фінансового управління ліквідністю та платоспроможністю страхових компаній в умовах дестабілізації економіки країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значний вплив на дохідну діяльність страхових компаній, як фінансового стабілізатора соціально-економічного розвитку регіональних секторів економіки, більшість фінансових менеджерів здійснюють за допомогою методів управління фінансовою діяльністю спрямованих на підвищення рівня ліквідності та платоспроможності страховиків. При здійсненні страхових виплат і відшкодувань страхові організації повинні мати достатній рівень фінансових ресурсів, а також ефективно їх інвестувати у високоприбуткові і доходні активи і фінансові інструменти фондового ринку. Для цього слід враховувати оптимальне співвідношення між

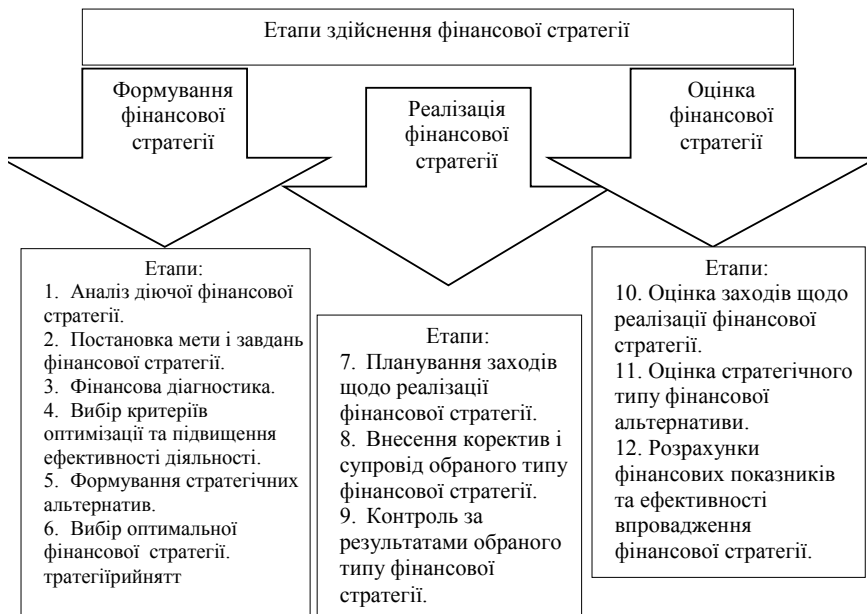

Рис. 1. Етапи здійснення фінансової стратегії, яка забезпечує ліквідність і платоспроможність страхової організації

Джерело: складено авторами.

окремим джерелом формування та джерелом використання інвестованих ресурсів у страховому портфелі, що виявляється важливою передумовою безперервного страхового процесу, постійного забезпечення ліквідності і платоспроможності страхового бізнесу. Одночасно разом із забезпеченням якісної системи страхового захисту повинна підвищуватись інвестиційна активність страхових компаній при виконанні пріоритетних завдань фінансових стратегій [2, с. 57]. Не менш важливим напрямом діяльності страхових організацій залишається активізація капіталовкладень у різні фінансові активи та інші об'єкти фінансового ринку. З метою поліпшення фінансового менеджменту ліквідності та платоспроможності спрямування певної частини капіталу страховиків чимало вчених і науковців досліджували певні заходи їх діяльності, які необхідно своєчасно застосовувати за такими напрямками: 1. Проведення аналізу складу показників фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності в системі статистичних даних. 2. Здійснення фінансового аналізу коефіцієнтів, що входять до загальної систем статистичних показників фінансової надійності і платоспроможності страхових організацій [12, с. 73]. 3. Розрахунок загального коефіцієнту платоспроможності (ліквідності) страхових компаній. 4. Оцінка рівня платоспроможності страхової організації.

Вплив зовнішніх і внутрішніх факторів позначається на низці обставин, які необхідно

враховувати страховим компаніям в процесі формування фінансових стратегій:

— рівень капіталізації грошових коштів у страхових резервах і прибутку впливає на конкурентний потенціал страхових компаній;

— якість і вартість уживаних страхових технологій визначають конкурентні переваги страхових організацій;

— структура власності і менеджменту, визначає пріоритети діяльності страхових компаній, у тому числі утримання конкурентних стратегій;

— платіжні можливості страхувальників впливають на розміри страхових портфелів і кордони страхового поля страхових організацій;

— органи страхового регулювання, контролю та нагляду впливають на кон'юнктуру і динаміку розвитку страхового ринку, що позначається на стійкості конкурентних переваг страховиків в рамках обраних ними конкурентних стратегій [4, с. 138]. Таким чином, формування фінансових стратегій — досить трудомістка процедура, однак її значущість для страхових компаній набагато перевершує витрати на їх реалізацію. У процесі формування і реалізації фінансових стратегій, що впливають на зміцнення конкурентних позицій страхових компаній, можна виділити два блоки, що складаються з дев'яти взаємозв'язаних етапів, що представлено на рисунку 1.

Перший блок "Формування фінансової стратегії" складається з шести етапів. На першому етапі проводиться аналіз діючої конкурентної стратегії страхового бізнесу. На другому етапі відбувається постановка цілей і завдань фінансової стратегії. На третьому етапі здійснюється фінансова діагностика ринкового середовища, конкурентного потенціалу і фінансових можливостей страхових організацій. На четвертому етапі вибираються критерії оптимізації та підвищення ефективності діяльності страхової організації. На п'ятому етапі формуються і оцінюються стратегічні фінансові альтернативи. З безлічі альтернатив здійснюється вибір фінансової стратегії, яка виявиться найдієвішою в умовах ринкової конкуренції [10, с. 124]. З огляду на вищевикладені аспекти можемо виділити чотири типи фінан-

Здатність страхової організації здійснювати фінансування стратегічних фінансових заходів задля забезпечення підвищення ліквідності і платоспроможності страхової компанії	Максимізація фінансових ресурсів з метою фінансування приросту обсягів доходу від продажу страхових послуг (продуктів)	1. Основа фінансової стратегії – попередження, локалізація, нейтралізація або уникнення необґрунтованих витрат і ризиків, пов'язаних із зростанням обсягів продажу диференційованих страхових послуг	2. Основа фінансової стратегії – здійснення реорганізації, реструктуризації та диверсифікації діяльності страхової компанії, розширення інвестиційної діяльності з метою отримання додаткового доходу (прибутку)
	Мінімізація фінансових витрат для фінансування приросту обсягів доходу від продажу страхових послуг (продуктів)	3. Основа фінансової стратегії – реалізація програми та зондів, спрямованих на фінансове оздоровлення та відновлення ліквідності (платоспроможності) страховика	4. Основа фінансової стратегії – здійснення значних капіталовкладень і фінансових витрат, необхідних для збільшення доходів, а також відновлення ліквідності (платоспроможності) страховика
	Здатність страховика підвищити ліквідність (платоспроможність) та ефективність діяльності		Мінімізація рівня допустимих значень
		Максимізація рівня допустимих показників	

Рис. 2. Матриця різновидів фінансової стратегії підвищення ліквідності (платоспроможності) страхової організації

Джерело: складено авторами.

сових стратегій нарощення ліквідності і платоспроможності страховиків, що визначаються двома основними факторами:

— перший чинник — здатність страхової компанії фінансувати зростання продажів диференційованих страхових продуктів;

— другий фактор — здатність страхової компанії збільшувати допустимий рівень витрат.

Перша і друга стратегії характерні для страхових компаній, що швидко розвиваються та орієнтовані на продаж диференційованих страхових продуктів, генеруючи тим самим надлишок фінансових ресурсів. Страхові компанії мають можливість збільшити значення допустимого рівня витрат. Першу фінансову стратегію, спрямовану на попередження, локалізацію та уникнення необґрунтованого зростання витрат, обирають страховики, які мають досить стабільну рентабельність, що використовують передові страхові технології та кваліфікований персонал. Друга фінансова стратегія, орієнтована на нарощення обсягів продажів диференційованих страхових продуктів. Вона характерна для страхових організацій, які обрали шлях реорганізації, реструктуризації та диверсифікації діяльності.

Третя і четверта стратегії характерні для страховиків, які відчувають нестачу ресурсів для фінансування швидкого приросту обсягу продажів за рахунок розширення диференційованого ряду страхових продуктів. Третя стратегія, орієнтована на витрати, дає страховикам

можливість так званого ринкового прориву, що вимагає зміни основних фінансово-економічних характеристик і великих інвестиційних витрат. Зростання витрат, пов'язаних з модернізацією страхових продуктів, обумовлена очікуваннями страховиків збільшити обсяги продажів в перспективі.

Четверта стратегія, пов'язана з реалізацією програм фінансового оздоровлення та відновлення платоспроможності страховиків, і спрямована на досягнення оптимальних критеріїв витрат [6, с. 174—179].

Зауважимо, що третя стратегія може на певній стадії замінити четверту стратегію та активізувати новий виток життєвого циклу страхової організації. Сучасна вітчизняна практика

показує, що участь у ризикових страхових проектах при складному фінансовому становищі, стає не поодиноким явищем в бізнесі і забезпечує в багатьох випадках позитивні результати.

Таким чином, вибір фінансової стратегії слід здійснювати за критеріями зростання продажів диференційованих страхових продуктів і прийнятності для страхової організації рівня витрат. Для оцінки рівня витрат мають бути визначені конкретні показники і встановлені їх нормативи. Цими показниками можуть бути ефективність діяльності, ризик фінансової стійкості та ризик ліквідності. На шостому етапі процесу формування фінансової стратегії відбувається вибір найбільш перспективної фінансової стратегії і приймається рішення про її реалізацію. Другий блок "Реалізація фінансової стратегії" складається з трьох етапів. На сьомому етапі здійснюється планування заходів щодо реалізації фінансової стратегії (формування фінансової політики, розробка фінансового плану, складання бюджету тощо).

На восьмому етапі відбувається супровід і корегування обраної фінансової стратегії. На дев'ятому етапі здійснюються контрольні заходи, пов'язані з результатами застосування обраної стратегії (оцінка виконання фінансового плану, бюджету тощо).

Основними методами формування і реалізації фінансових стратегій є: метод фінансового планування; метод фінансового прогнозу-

вання; метод фінансового моделювання; метод фінансового аналізу; метод експертних оцінок; SWOT-аналіз; метод сценаріїв, а також методика розрахунку резерву коливань збитості страховика.

Методика розрахунку резерву коливань збитковості страховика передбачає компенсацію виплат страхової організації, які пов'язуються з відшкодуваннями збитків в том випадку, коли розмір фактичної збитковості за певними видами страхування з звітному році можуть перевищувати очікувані рівні збитковості, що взятий за основу в розрахунках тарифних ставок в цих видах страхування [9, с. 138].

У відповідності до "Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування іншими, ніж страхування життя" методика розрахунку резервів коливання збитковостей (РКЗ) можна здійснювати за наступними двома методами. Згідно за першою методикою фактична збитковість за окремими видами страхування за звітний період розраховується "як відношення сум, які фактично сплачені страхувальникам за страховими випадками (за вирахуванням частки перестраховика в сумі виплачених збитків), та зміни величини резервів збитків на звітну дату (за вирахуванням частки перестраховика в резервах збитків) до заробленої страхової премії у звітному періоді":

$$ЗФ = [ФВ + (РЗЗк - РЗЗп) + (РЗНЗк - РЗНЗп)] / ЗСП \quad (1),$$
 де ЗФ — фактичний рівень збитковості певного виду страхування в звітному році; ФВ — розміри фактичних виплат у разі настання страхових випадків за звітний період (за мінусом частки перестраховика); РЗЗп, РЗЗк — величина резерву заявлених, але не виплачених збитків на початок та кінець звітного періоду (за вирахуванням частки перестраховика); РЗНЗп, РЗНЗк — величина резерву збитків, які виникли, але не заявлені, на початок та кінець звітного періоду (за вирахуванням частки перестраховика); ЗСП — зароблена страхова премія у звітному періоді.

Друга методика передбачає наступний розрахунок резерву коливань збитковості (ЗФ) на підставі наступної формули

$$РКЗ = РКЗп - (ЗФ - ЗР) \times ЗСП \quad (2),$$

де РКЗп — резерви коливання збиткового рівня на початку звітного року (чи іншого звітного періоду); ЗФ — значення фактичної збитковості певного виду страхування за звітний період; ЗР — показник середнього очікуваного рівня збитковості, який взято за основу при розрахунку тарифної ставки певного

виду страхування; ЗСП — зароблені страхові премії звітного періоду.

Якщо розрахована величина резерву коливань збитковості набирає від'ємного значення, то вважається, що резерв коливань збитковості має нульове значення. У випадку коли страхові компанії на початок звітного року не розраховували резерви коливання збитковості певного виду страхування, то резерв коливань збитковості на початок звітного періоду приймається рівним нулю.

До процесу формування та реалізації фінансових стратегій забезпечення платоспроможності і ліквідності страхових організацій висуваються такі вимоги: послідовність; перманентність; відповідність загальній стратегії розвитку; орієнтація на стан ринкового середовища. Остання вимога є основоположною, оскільки дозволяє врахувати сформовані ринкові умови функціонування страхових організацій, які виступають одним з головних факторів впливу на рівень конкурентоспроможності страховиків.

Разом з тим, при формуванні фінансових стратегій необхідна їх оцінка за критеріями фінансових ризиків. Оцінювати фінансові ризики слід по досягненню заданого рівня таких показників, як ефективність діяльності, фінансова стійкість і ліквідність. Використання фінансових ризиків в якості критеріїв вибору фінансових стратегій дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо досягнення і підтримання стабільного фінансового стану страхових організацій в ході реалізації їх конкурентних стратегій [7, с. 88].

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність формування та реалізації фінансових стратегій залежить від правильності їх розробки, повноти обліку та оцінки зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність страхових організацій. Фінансові стратегії повинні спиратися на систему фінансових показників, досягнення яких дозволить реалізувати поставлені цілі, забезпечити зростання конкурентного потенціалу, а також підвищити ринкову вартість страхових компаній. Можемо зробити висновки, що фінансова стратегія забезпечення платоспроможності і ліквідності страхового бізнесу являє собою систему формування та реалізації цілей і завдань діяльності страхових компаній шляхом ефективного залучення та використання фінансових ресурсів, координації їх потоків, досягнення необхідного рівня фінансової безпеки на основі безперервного

обліку та урахування у діяльності змін ринкового середовища. Страховим компаніям слід формувати не одну, а кілька фінансових стратегій, кілька рівнів кожної стратегії, при дотриманні їх взаємозв'язків і підпорядкування. Вибір фінансової стратегії забезпечення платоспроможності страхових організацій залежить від прогностичних розрахунків, інтуїції, досвіду та кваліфікації фінансових менеджерів, а також від факторів ринкового середовища.

Література:

1. Аберніхіна І. Г., Сокиринська І. Г. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2019. 198 с.
2. Аранчій В. І., Остапенко О. М., Остапенко Т. М. Страховий менеджмент: навч. посіб. Полтава: ПДАА, 2018. 252 с.
3. Говорущко Т. А. Страхові послуги: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 376 с.
4. Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко О. М. Страхування : навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2020. 350 с.
5. Краєвський В. М., Параниця Н. В., Остапенко Я. О. Фінансова статистика : навчальний посібник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 308 с.
6. Кузьменко О. В., Бойко А. О., Койбічук В. В., Боженко В. В. Актуарні розрахунки. Суми: Сумський державний університет, 2019. 225 с. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74612>.
7. Малинич Г.М. Методичні підходи до аналізу фінансової надійності страхових компаній: переваги та недоліки. Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка. 2009. № 113—114. С. 87—91.
8. Олійник О.В., Нагаєва Г.О. Страхування: навч. посіб. Харків: Стильна типографія, 2020. 256 с.
9. Онісіфорова В., Болотова Т., Остапенко Л. Аналіз ринку страхових послуг. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2018. № 21, С. 137—149. URL: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/156584>.
10. Світлична О.С., Шашкевич Н.М. Управління фінансами страхових організацій: навч. посіб. Одеса: Атлант, 2015. 258 с.
11. Терещенко Т. Є., Заволока Л. О., Пономарьова О. Б. Страхування (у схемах, таблицях, коментарях навч. посібник. Дніпро. 2020. 221 с. (Серія "Бізнес. Економіка. Фінанси").
12. Чубка О., Скоропад І., Курило А. Фінансова статистика: підручник. Вид-во "Кондор", 2023. 212 с.

References:

1. Abernikhina, I. G. and Sokyrynska, I. G. (2019), *Finansy strakhovykh orhanizatsiy : navchal'nyy posibnyk* [Finances of insurance organizations: study guide], Porogy, Dnipro, Ukraine.
 2. Aranchyi, V. I., Ostapenko, O. M. and Ostapenko, T. M. (2018), *Strakhovyy menedzhment: navch. posibnyk* [Insurance management: education. Manual], Poltava, Ukraine.
 3. Hovorushko, T. A. (2011), *Strakhovi posluhy. [Insurance services]*, Center of Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
 4. Zhuravka, O. S., Bukhtiarova, A. G. and Pakhnenko, O. M. (2020), *Strakhuvannya: navchal'nyy posibnyk* [Insurance: a study guide], Sumy, State University, Sumy, Ukraine.
 5. Kraevsky, V. M., Paranytsia, N. V. and Ostapenko, Ya. O. (2019), *Finansova statystyka : navchal'nyy posibnyk* [Financial statistics: study guide], SFS University of Ukraine, Irpin, Ukraine.
 6. Kuzmenko, O. V., Boyko, A. O., Koibichuk, V. V. and Bozhenko, V. V. (2019), *Aktuarni rozrakhunky: konspekt lektsiy* [Actuarial calculations: lecture notes], Sumy State University, Sumy, Ukraine.
 7. Malynych, H.M. (2009), "Methodical approaches to the analysis of financial reliability of insurance companies: advantages and disadvantages", *Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko*, vol. 113—114, pp. 87—91.
 8. Oliynyk, O.V. and Nagaeva, G.O. (2020), *Strakhuvannya: navch. posibnyk* [Insurance: education. manual], Stylish Typography, Kharkiv, Ukraine.
 9. Onisiforova, V., Bolotova, T. and Ostapenko, L. (2018), "Analysis of the market of insurance services", *Problems and prospects of entrepreneurship development*, [Online], vol. 21. available at: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/156584> (Accessed 24 Sept 2023).
 10. Svitlichna, O.S. and Stashkevich, N.M. (2015), *Upravlinnya finansamy strakhovykh orhanizatsiy: Navch. posibnyk* [Financial management of insurance organizations: Education], Atlant, Odesa, Ukraine.
 11. Tereshchenko, T. E., Zavaloka, L. O. and Ponomaryova, O. B. (2020), *Strakhuvannya (u skhemakh, tablytsyakh, komentaryakh navch. posibnyk. [Insurance (in diagrams, tables, comments, study guide], Series "Business. Economics. Finances"*, Dnipro, Ukraine.
 12. Chubka, O., Skoropad, I. and Kurylo, A. (2023), *Finansova statystyka: pidruchnyk* [Financial statistics: textbook], Condor, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.*

УДК 338.2:631.1

В. І. Голубенко,
аспірант кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9204-2098>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.105

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

V. Holubenko,
Postgraduate student of the Department of Economics, Uman National University of Horticulture

THEORETICAL ASPECTS OF GREENING AGRICULTURAL PRODUCTION AND MECHANISMS OF ITS PROVISION

У статті розглянуто сутність поняття "екологізація". Визначено, що екологізація як напрям розвитку сільського господарства забезпечує виробництво екологічнобезпечної аграрної продукції та є основою вирішення екологічних проблем агросектору. Розкрито важливість процесу екологізації аграрного виробництва через використання методів і способів господарювання, які не призводять до розвитку негативних екологічнонебезпечних явищ у агроєкосистемах або запобігають їх виникненню. Визначено місію екологізації та виокремлено завдання екологізації аграрного виробництва. Для забезпечення функціонування підприємств агросектору на екологічних засадах застосовують економічний механізм, фінансовий механізм та механізм державної підтримки розвитку екологоорієнтованої діяльності. Досліджено види економічного механізму: примусовий, заохочувальний, ринковий. Описано примусові і заохочувальні механізми екологізації аграрного виробництва через економічні та неекономічні важелі впливу на діяльність підприємств аграрного сектору.

The article considers the essence of the concept "greening". It is determined that greening as a direction of agricultural development ensures the production of environmentally safe agricultural products and is the basis for solving environmental problems of the agricultural sector. We reveal the importance of the process of greening agricultural production through the use of means and methods of management that do not lead to the development of negative environmentally safe phenomena in agroecosystems or prevent their occurrence. The mission of greening agricultural production has been defined. The tasks of greening production within the agricultural sector enterprises are highlighted. These tasks consist not only in ensuring the stability of agro-ecosystems and achieving harmonious development of economic entities, but also in strengthening the country's environmental security, reducing economic damage and environmental costs, reproducing natural resources, and obtaining high-quality eco-products.

It is underlined that the modern environmental orientation of the development of agricultural enterprises can be effectively manifested through a combination of economic motivation for agricultural production, social responsibility of agricultural producers and new aspects of the interest of representatives of agribusiness. It is noted that the priority basis for conducting environmentally oriented activities of agricultural enterprises should be the ecological dominant of their agricultural management.

To ensure the functioning of agricultural enterprises on environmental principles, it is necessary to apply greening agricultural production mechanisms, for entrance, an economic mechanism, a financial mechanism and a state support mechanism for the development of environmental-oriented activities. It is determined that the economic mechanism of greening can be considered as a complex set of elements that affect the economic interests of business entities and take into account their external and internal environment. The types of economic mechanisms such as compulsory, incentive and market ones are underlined. Compulsory and incentive mechanisms for greening agricultural production with economic and non-economic levers of influence on the activity of agricultural enterprises are described.

Ключові слова: екологізація, аграрне виробництво, сільськогосподарські підприємства, механізми екологізації, агросектор.

Key words: greening, agricultural production, agricultural enterprises, mechanisms of greening, agricultural sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зростаючі темпи використання практично всіх видів природних ресурсів до середини ХХ століття, інтенсивна і непродумана структура виробництва, зокрема і в агросекторі, та безперервне збільшення споживання призвели до появи екологічних проблем. Останніми роками рівень антропогенного на-

вантаження на навколишнє природне середовище значно зріс, викликаючи проблеми як локального, так і глобального рівня. Такий стан справ особливо має відношення до галузі аграрного виробництва, яка є досить чутливою до будь-якого втручання у розвиток агроєкосистеми. Оскільки в аграрному виробництві використовується значна кількість земельних

і водних ресурсів, а його вплив поширюється майже на 80 % загальної площі території нашої країни [1], стає очевидним, що розвиток екологоорієнтованої діяльності аграрних підприємств є першочерговим і надзвичайно важливим.

Наразі подолання екологічної кризи сучасного суспільства, покращення екологічного стану довкілля, раціональне використання ресурсів потребує невідкладного переходу на шлях сталого еколого-економічного розвитку, де необхідною умовою є забезпечення відповідного рівня екологізації суспільного виробництва, який обумовлює потребу формування екологічно орієнтованого механізму раціонального природокористування. З огляду на це необхідність екологізації аграрного виробництва є актуальною та вимагає формування дієвого та надійного механізму її забезпечення як на державному рівні, так і на рівні підприємства, з використанням різноманітних інструментів впливу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різнноманітні аспекти екологізації виробництва, в т. ч. сільськогосподарського, розглядали в своїх працях вчені-економісти: Багорка М.О., Бігдан О.В., Бутко Н.В., Гуторов О.І., Капталан С.М., Зіновчук Н.В., Літвінов О.С., Матукова Д.Г., Новікова О.С., Пугачова Н.С., Саблук П.Т., Трегобчук В.М., Ходаківська О.В., Чорна Н.П., Швиданенко Г.О., Яцков В.С. та інші. Проте глобалізаційні процеси в світі, що безпосередньо впливають на агросектор, зумовлюють пошук напрямів виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції, з врахуванням екологічних пріоритетів та механізмів їх забезпечення, що потребують постійного та більш ґрунтовного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідження особливостей процесу екологізації сільськогосподарської діяльності з метою удосконалення механізмів екологізації аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні процеси глобалізації мають безпосередній вплив на розвиток підприємств аграрного виробництва, який не можливий без дотримання екологічних норм. Наразі екологізація аграрного виробництва повинна виступати засобом подолання як екологічної, так і економічної криз їх функціонування [2], акцентуючи увагу на пріоритетності екологоорієнтованої діяльності підприємств аграрного сектору.

Екологізацією називають "процес безупинного і послідовного розроблення та впровадження у виробничі процеси нових технологічних і управлінських заходів, які дають змогу підвищувати ефективність використання природних ресурсів зі збереженням чи поліпшенням якості довкілля" [3]. Еко-

логізація агросектору забезпечує виробництво екологобезпечної сільськогосподарської продукції та є основою вирішення екологічних проблем цієї галузі. Так, екологічне аграрне виробництво передбачає застосування передових технологій щодо вирощування продукції агросектору без використання шкідливих речовин, якими є пестициди, гормони росту, мінеральні добрива чи засоби захисту рослин у великих дозах тощо [4]. Звідси екологізація аграрного виробництва повинна бути спрямована на використання таких методів і способів господарювання, які не призводять до розвитку негативних екологонебезпечних явищ у агроєкосистемах або запобігають їх виникненню. У цьому має полягати основна її місія. Якщо процеси деградації навколишнього довкілля уже мають місце, тоді постає потреба в розробці комплексу заходів, що міститимуть екологоспрямовані організаційно-технологічні та управлінсько-адміністративні рішення щодо їх усунення, нейтралізації та забезпечуватимуть відтворення навколишнього природного середовища в цілому або окремих його складових [5].

Забезпечити підвищення ефективності функціонування екологоорієнтованих підприємств аграрного сектору можна за рахунок впровадження новітніх технік і технологій, які є екологобезпечними, ресурсо- та енергоощадними, інноваційних розробок, досягнень науки і техніки з одночасною екологізацією освіти і виховання та суспільного мислення в цілому. Звідси випливають завдання екологізації аграрного виробництва, які полягають не лише у забезпеченні збереження стабільності агроєкосистем та досягнення гармонійного розвитку підприємств агросектору, а й у зміцненні екологічної безпеки країни, зниженні економічного збитку і природоохоронних витрат, відтворенні природних ресурсів, отриманні якісної екопродукції тощо [6].

Сучасна екологічна спрямованість розвитку підприємств аграрного сектору може результативно проявлятися через поєднання економічної мотивації аграрного виробництва, соціальної відповідальності сільгосптоваровиробників та нових аспектів зацікавленості представників агробізнесу. Крім того, пріоритетною основою ведення екологоорієнтованої діяльності підприємств повинна виступати екологічна домінанта їх аграрного господарювання. Слід зауважити, що важливе місце в системі удосконалення екологічних показників функціонування підприємств аграрного виробництва надається впровадженню сучасних принципів та інноваційних методів управління якістю та безпечністю продукції, а також усіх виробничо-господарських процесів, що супроводжують виробничу діяльність та споживання екологічної аграрно-промислової продукції.

З метою досягнення екологічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств агросектору та їх збалансованого економічного розвитку необхідно формувати механізми екологізації аграрного виробництва та вдосконалювати їх функціонування і управління в межах підприємств.

Механізмом слід називати систему взаємопов'язаних і взаємодіючих процесів або інструментів, які спільно виконують певне завдання або досягають відповідної мети. Для забезпечення процесу екологізації аграрного виробництва задіюють економічний механізм, фінансовий механізм та механізм державної підтримки розвитку екологоорієнтованої діяльності (рис. 1).

Економічний механізм екологізації можна розглядати як комплексний набір елементів, які впливають на економічні інтереси суб'єктів господарювання і враховують зовнішнє та внутрішнє середовище. Основним економічним інтересом суб'єкта господарювання є задоволення потреб екологічного ринку, що дозволяє підприємствам отримувати позитивний кінцевий фінансовий результат від своєї діяльності, тобто прибуток [7].

Залежно від інструментарію впливу на провадження природоохоронної діяльності підприємств агросектору виокремлюють декілька видів економічних механізмів (рис. 2).

Розглядаючи виокремлені види економічного механізму, слід зазначити, що серед примусових виділяються економічні та неекономічні важелі впливу. Так, серед економічних важелів зазвичай акцентують увагу на податкових інструментах, а неекономічні, в свою чергу, включають в себе необхідність дотримання норм екологічного та земельного законодавства, а також вимог щодо стандартизації аграрно-промислової продукції та виробничих процесів в межах підприємств.

Стимулюючий (заохочувальний) економічний механізм екологізації аграрного виробництва в межах економічних інструментів спрямований на цінове стимулювання, пільгове оподаткування та кредитування, надання субсидій та безвідсоткових позик, а через неекономічні важелі забезпечується державна підтримка аграрних підприємств, їх інформаційне забезпечення та формування програм розвитку.

Ринкові механізми екологізації сприяють створенню екологічних брендів та ринку екобезпечних товарів, забезпечують екологічне просування та поліпшення іміджу сільськогосподарських підприємств тощо.

Загалом, механізми екологізації аграрного виробництва включають в себе різноманітні

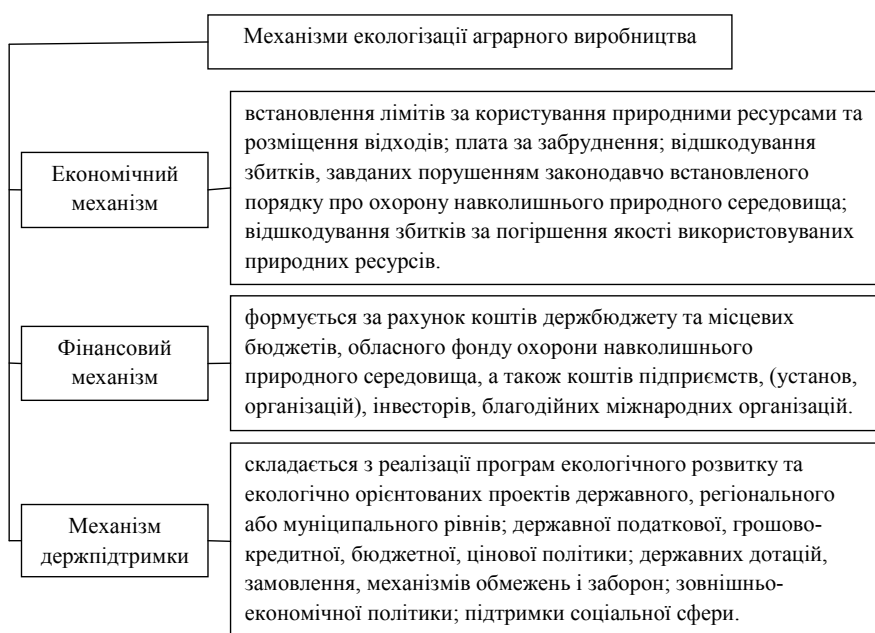

Рис. 1. Механізми екологізації сільськогосподарського виробництва

Джерело: сформовано автором на основі [8; 9].

інструменти та важелі впливу, які спільно спрямовані на зменшення негативного впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля та підтримку сталого розвитку аграрного сектору. Крім того механізми екологізації аграрного виробництва повинні враховувати різні аспекти економіки, науки, освіти та регулювання з метою досягнення екологічно сталих та природоохоронних цілей у сільському господарстві. Такі механізми постійно потребують поліпшення у розвитку і оптимізації системи заходів та інструментів, спрямованих на досягнення більш ефективної екологічної сталості у сільському господарстві та зменшення негативного впливу аграрної діяльності на навколишнє середовище через впровадження новітніх технологій, розробку більш точних та ефективних методів виробництва аграрної продукції, а також удосконалення законодавчої бази та регулювання в галузі екології та сільського господарства.

ВИСНОВКИ

Внаслідок активізації та інтенсифікації впливу людини на навколишнє середовище, екологічні проблеми стають більш загостреними. Тому необхідно

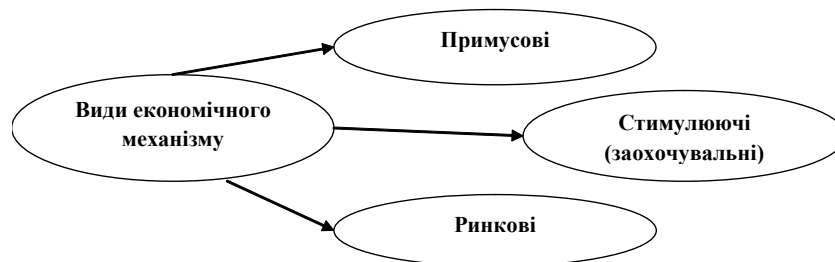

Рис. 2. Види економічних механізмів екологізації аграрного виробництва

об'єктивно враховувати екологічні аспекти виробничої діяльності окремих економічних суб'єктів підприємництва у контексті сталого розвитку та збалансованого природокористування. Для досягнення цих цілей варто впроваджувати заходи, що сприяють використанню чистих технологій та передових методів виробництва, які зменшують негативний вплив на навколишнє середовище, розвитку екологічної освіти та свідомості серед співробітників підприємств, а також підтримці державних ініціатив та створення сприятливих умов для їх екологічно відповідальної діяльності тощо. Також важливим виступає дослідження механізмів екологізації аграрного виробництва з метою забезпечення екологічного розвитку виробничої діяльності підприємств як основи формування системи продовольчої безпеки України. Вони повинні забезпечити створення умов, що допоможуть узгоджувати економічні і екологічні інтереси сільськогосподарських підприємств через відповідне застосування економічних важелів та стимулів. Перспективами подальших наукових досліджень стане розробка механізму екологізації виробництва для сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Багорка М.О. Стратегічний аналіз основних факторів макро— і мікросередовища аграрного виробництва на шляху до екологізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 12. С. 14—19.
2. Бутко Н.В. Екологізація виробництва як інноваційний напрям розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Економічна". 2022. Вип. 103. С. 77—83.
3. Швиданенко Г.О., Матукова Д. Г. Удосконалення механізму державного регулювання процесів екологізації гірничо-збагачувальних підприємств. Електронний журнал "Ефективна економіка". 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2801>. (дата звернення: 4.10.2023).
4. Чорна Н.П. Екологічне аграрне виробництво в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Інноваційна економіка. 2012. № 1. С. 116—119.
5. Бігдан О.В., Хомаківська О.В. Теоретико-методологічні основи економічного механізму екологізації аграрного виробництва. 2013. С. 245—258. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/23.pdf>. (дата звернення: 24.09.2023).
6. Пугачова Н.С. Теоретико-методологічні підходи до державного управління екологізацією аграрного виробництва. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 157—162.
7. Літвінов О.С., Капалан С.М. Сутність та види механізмів в економіці. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6 (11). С. 146—149.
8. Багорка М.О. Основні напрями та механізми екологізації аграрного виробництва. Науковий вісник Ужгородського національного університе-

ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 16. С. 13—16.

9. Багорка М.О., Сергієнко А.А. Екологізація виробництва аграрних підприємств як інноваційна складова їх розвитку. Економічні студії. 2021. Вип. 3 (33). С. 7—11.

10. Новікова О.С. Ефективність механізмів екологізації сільськогосподарського виробництва: сучасні орієнтири. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2014. Вип. 8. С. 222—225.

References

1. Bahorka, M.O. (2017), "Strategic analysis of key factors macro and micro agricultural production towards ecologization", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 12. pp. 14—19.
 2. Butko, N. V. (2022), "Ecologization of production as an innovative direction for the development of domestic business entities", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina*. Seria Ekonomichna, vol. 103, pp. 77—83.
 3. Shvydanenko, H. O. and Matukova, D. H. (2014), "Improvement of state regulation of greening mining enterprises" [Online], *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2801> (Accessed 4 Oct 2023).
 4. Chorna, N. P. (2012), "Ecological agricultural production in Ukraine: problems and prospects for development", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 1, pp. 116—119.
 5. Bihdan, O.V. and Khodakivs'ka, O.V. (2013), "Theoretical and methodological foundations of the economic mechanism of environmentalization of agricultural production", [Online], available at: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/23.pdf> (Accessed 24 Sept 2023).
 6. Puhachova, N. S. (2020), "Theoretical and methodological approaches to state management of greening of agricultural production", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 157—162.
 7. Litvinov, O. S. and Kaptalan, S. M. (2017), "The essence and types of mechanisms in the economy", *Shkhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 6 (11), pp. 146—149.
 8. Bahorka, M. O. (2017), "Main directions and mechanisms of ecology of agricultural production", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 16, pp. 13—16.
 9. Bahorka, M. O. and Serhiienko, A. A. (2021), "Greening of the production of agricultural enterprises as an innovative component of their development", *Ekonomichni studii*, vol. 3 (33), pp. 7—11.
 10. Novikova, O. S. (2014), "Effectiveness of agricultural production greening mechanisms: modern guidelines", *Visnyk Sums'koho natsional'noho aharnoho universytetu*. Seria: Ekonomika i menedzhment, vol. 8, pp. 222—225.
- Стаття надійшла до редакції 10.10.2023 р.*